HITLERS
Derde Rijk

Nummer 17

Alle verschrikkelijke geheimen onthuld

Hitlers Rijkdom
Rijker dan Goering

Wannsee
De weg vrijgemaakt voor de Holocaust

V-wapens
Geavanceerde vergeldingswapens

Nazi-verschrikking
Bezetting in het Oosten

De slag om de Atlantische Oceaan 2
De ondergang van de U-Boot

HITLERS
Derde Rijk

Deel 17 Inhoud

Geheim Hitler-archief 91 t/m 96
Hitlers Rijkdom

In het Derde Rijk 95 t/m 102
De partijstaat

Nazi Verschrikkingen 89 t/m 94
Bezetting in het Oosten

Holocaust 89 t/m 92
Wannsee: Conferentie van de dood

Hitlers handlangers 63 t/m 66
Heinz Guderlan: Pantserman

Hitlers veldslagen 125 t/m 132
IJzeren doodskisten: de ondergang van de U-boot

Hitlers oorlogsapparaat 109 t/m 116
Vergeldingswapens

Nazi-symbolen 67 t/m 70
Het Duitse leger

A tot Z van het Derde Rijk 65 t/m 68
Leibstandarte, SS Adolf Hitler - Lublin

Fotoverantwoording:

Geheim Hitler-Archief 91-96: Süddeutscher Verlag, EWWF, Aerospace Publishing, Bayerische Staatsbibliotheek, Popperfoto, Topham Picture Point; **In het Derde Rijk 95-102:** Aerospace, AKG; **Holocaust 89-92:** AKG London, Süddeutscher, AKG, Topham, Popperfoto, Aerospace; **Nazi verschrikkingen 89-94:** Aerospace, AKG, Popperfoto, Topham; **Hitlers Handlangers 63-66:** Aerospace Publishing, AKG; **Hitlers Veldslagen 125-132:** Aerospace Publishing; **Hitlers Oorlogsapparaat 109-116:** Aerospace Deutsches Museum; **Nazi Symbolen 67-70**: Aerospace; **A - Z 65-68:** Aerospace Publishing, Popperfoto, Topham.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt in welke vorm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Midsummer Books Ltd. en Maxwell B.V. Alle rechten voorbehouden. Deze uitgave mag niet in gewijzigde vorm of tegen een hogere prijs dan de aanbevolen verkoopprijs uitgeleend, wederverkocht, verhuurd of op andere wijze op commerciële basis aangeboden worden.

© 2002 Maxwell B.V.
© 2001 Midsummer Books
Brightstar Publishing plc. 2001

Hoewel Hitler zich het imago aanmat van een man met weinig behoefte aan materiële zaken, was de werkelijkheid heel anders. Hij begon met niets, maar werd mede door het verkoopsucces van 'Mein Kampf' in korte tijd multimiljonair.

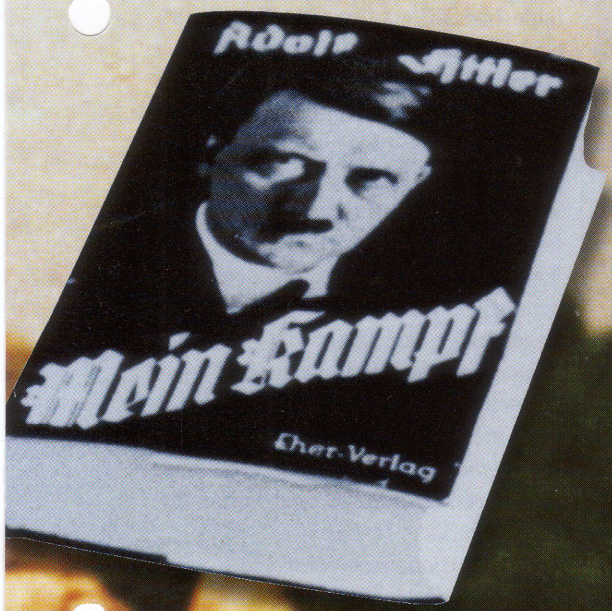

HITLERS RIJKDOM

Ondanks zijn bescheiden imago was Hitler een van de rijkste mensen van nazi-Duitsland. Zijn rijkdom was oorspronkelijk afkomstig van het verkoopsucces van zijn boek en verdubbelde tijdens de oorlogsjaren diverse malen dankzij buit die hij roofde uit de bezette gebieden.

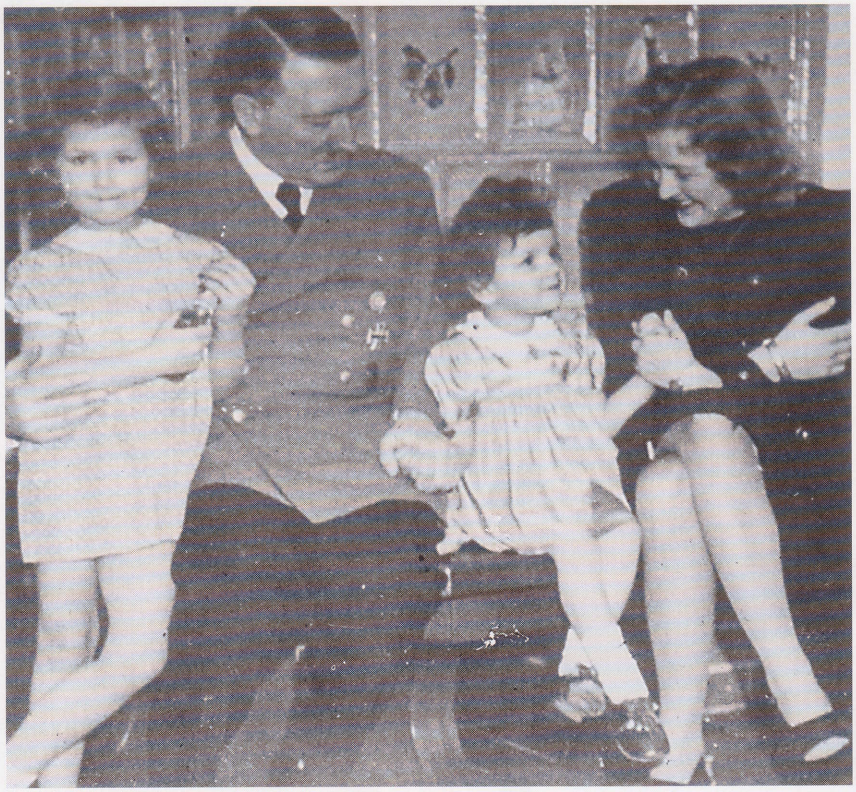

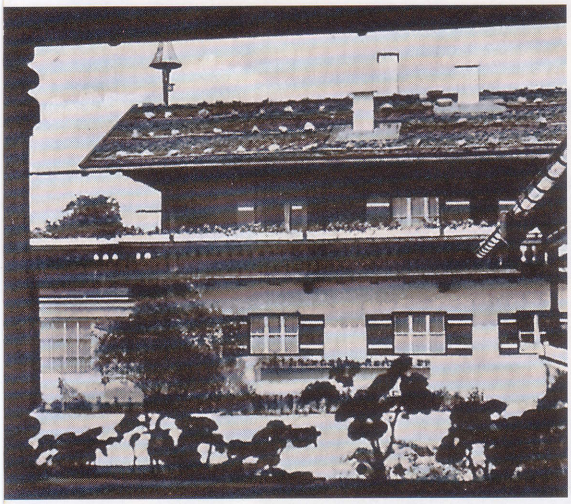

Boven:
Hitlers leven in Berchtesgaden leek vrij eenvoudig en normaal. Hier speelt hij de toegewijde 'oom' voor de nichtjes van Eva Braun.

Links:
Hitler kocht* Haus Wachenfeld *op de Obersalzberg in 1927 van een arme weduwe. Hitler misbruikte haar financiële nood om de prijs zo laag mogelijk te houden. Op kosten van de staat vormde hij dit landgoed om tot een paleis dat bij een dictator paste.

Hieronder:
Soms liet Hitler zich door Hoffmann in een meer ontspannen houding fotograferen. Deze foto is genomen in Berchtesgaden en toont de Führer in vrijetijdskleding.

Hieronder:
Een foto van het interieur van het huis van de Führer in Berchtesgaden. De inrichting is verrassend Spartaans voor iemand met Hitlers rijkdom. Maar deze huiselijke, provinciale middenklasse-uitstraling werd bewust neergezet om te laten zien dat de Führer zijn relatief eenvoudige afkomst niet vergeten was.

HITLER beschreef zijn tijd in de gevangenis in Landsberg als 'door de staat betaalde universiteit'. Tijdens de zomer van 1924 dicteerde hij daar het eerste deel van zijn magnum opus, *Mein Kampf*, dat oorspronkelijk de titel *Vier-en-een-half jaar strijd tegen leugens, domheid en lafheid* droeg. De nieuwe titel werd aangedragen door Hitlers uitgever en manager, Max Amann. Een aantal leden van de nazi-partij noemde het boek *Mein Krampf* ('Mijn kramp'). De argumenten die Hitler in het boek aandraagt gaan vaak mank; ze worden opgevoerd in pretentieus proza waarbij allerlei metaforen door elkaar heen lopen. Een Duitse literaire criticus telde 164.000 grammaticale fouten in het boek, hetgeen wel iets zegt over Hitler en over literaire critici.

Mein Kampf is langdradig, bombastisch en ongelooflijk pretentieus. Maar de schrijver wist er wel multimiljonair mee te worden. Dit is niet voor het eerst - of voor het laatst - in de literaire geschiedenis dat een vrijwel onleesbaar boek door een ongelukkige samenloop van omstandigheden de top van de bestsellerslijsten bereikt. Het eerste deel, met de ondertitel *Eine Abrechnung* werd op 18 juli 1925 uitgegeven door Franz Eher Verlag uit München. Deel II, *Die nationalsozialistische Bewegung* verscheen op 11 december 1926. Het lag maar onder weinig kerstbomen. Van deel I werden er tot 1929 23.000 exemplaren verkocht; slechts 13.000 verknochte lezers wilden deel II ook in hun verzameling hebben.

BESTSELLER

De doorbraak kwam in 1930 toen beide delen in één band verschenen voor de prijs van acht mark. In januari 1933 waren er 287.000 exemplaren van Hitlers gebazel verkocht. De uitgevers Houghton, Mifflin and Company uit New York kochten de rechten voor Amerika in 1933 en *Mein Kampf* deed het voor en tijdens de oorlogsjaren ook goed in de VS. Hitler controleerde zijn afschriften waarop de royalty's werden bijgeboekt tot op de laatste dagen in de bunker in Berlijn zorgvuldig. Toen het boek ook

Boven:
Hitler met Martin Bormann op de Berghof. Vanaf zijn 'magische berg' zag hij de wereld aan zijn voeten liggen. De Führer woonde in luxe afzondering - met een door hem zelf geselecteerde keur aan Europese kunstschatten.

PRONKEN met zijn rijkdom lag niet in Hitlers aard. Zijn imago moest de gewone Duitsers blijven aanspreken. Het contrast tussen de 'eenvoudige, gewone' Führer en de stinkend rijke Herman Goering werd bewust gebruikt als een soort van veiligheidsklep. Goerings corrupte praktijken waren algemeen bekend en talloze Gauleiters volgden zijn voorbeeld. De Reichsmarshal beschouwde zichzelf als een renaissanceman en had behoefte aan zijn rijkdom om uiting te geven aan zijn persoonlijkheid.

Geleidelijk ontstond de mythe dat Hitler te eerlijk was om te beseffen dat een aantal van zijn oude volgelingen door en door corrupt waren. Maar absolute macht corrumpeert ook absoluut, en het was wel erg verleidelijk voor hoge nazi's om zich door hun positie te verrijken.

In werkelijkheid bezat Hitler een veel grotere collectie gestolen kunst dan Goering. Hitler had grootse plannen voor zijn geboorteplaats Linz. Hij wilde hier een Führermuseum maken met een gevel met zuilen van zo'n 150 meter lang. Hij richtte een speciaal comité in onder leiding van Alfred Rosenberg. Zij moesten overal in de bezette landen op jacht gaan naar geschikte objecten voor zijn museum. Van de 21.000 objecten die alleen al in Frankrijk geroofd werden, waren er 20.300 voor Linz bestemd. De andere 700 stukken kreeg Goering voor zijn collectie in Karinhall.

De Kunst-rovers

Rechts:
Goering had een dure, exclusieve smaak die hij op Karinhall graag etaleerde voor zijn beroemde gasten. Hier bewonderen Il Duce, graaf Ciano en Hans Frank de huisleeuwin van Goering.

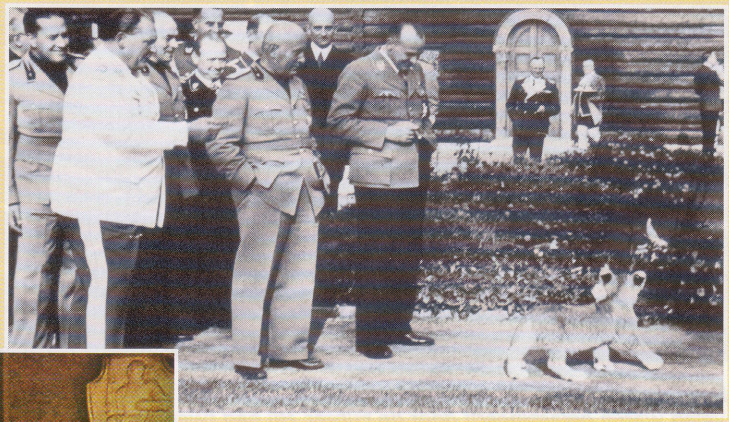

Onder:
Hitler gaf Albert Speer in januari 1938 opdracht voor de bouw van een nieuwe Reichskanzlei. De studeerkamer vormde het hart van dit gebouw. Hij was 27 meter lang en 15 meter breed en getooid met marmer en gestolen kunstwerken. Op de foto staat Hitlers bureau met daarachter een zeventiende-eeuws wandkleed.

Hieronder:
Goering duldde geen baas boven baas en bouwde zijn eigen optrekje op de Berghof boven het huis van Hitler. Dit gebouw werd gebruikt om hoogwaardigheidsbeklederes te ontvangen en fungeerde als opslag voor een deel van zijn kunstschatten. Amerikaanse GI's bekijken hier een gedeelte van zijn collectie, waaronder drie Rembrandts, drie Cranachs en een beeldje van Eva.

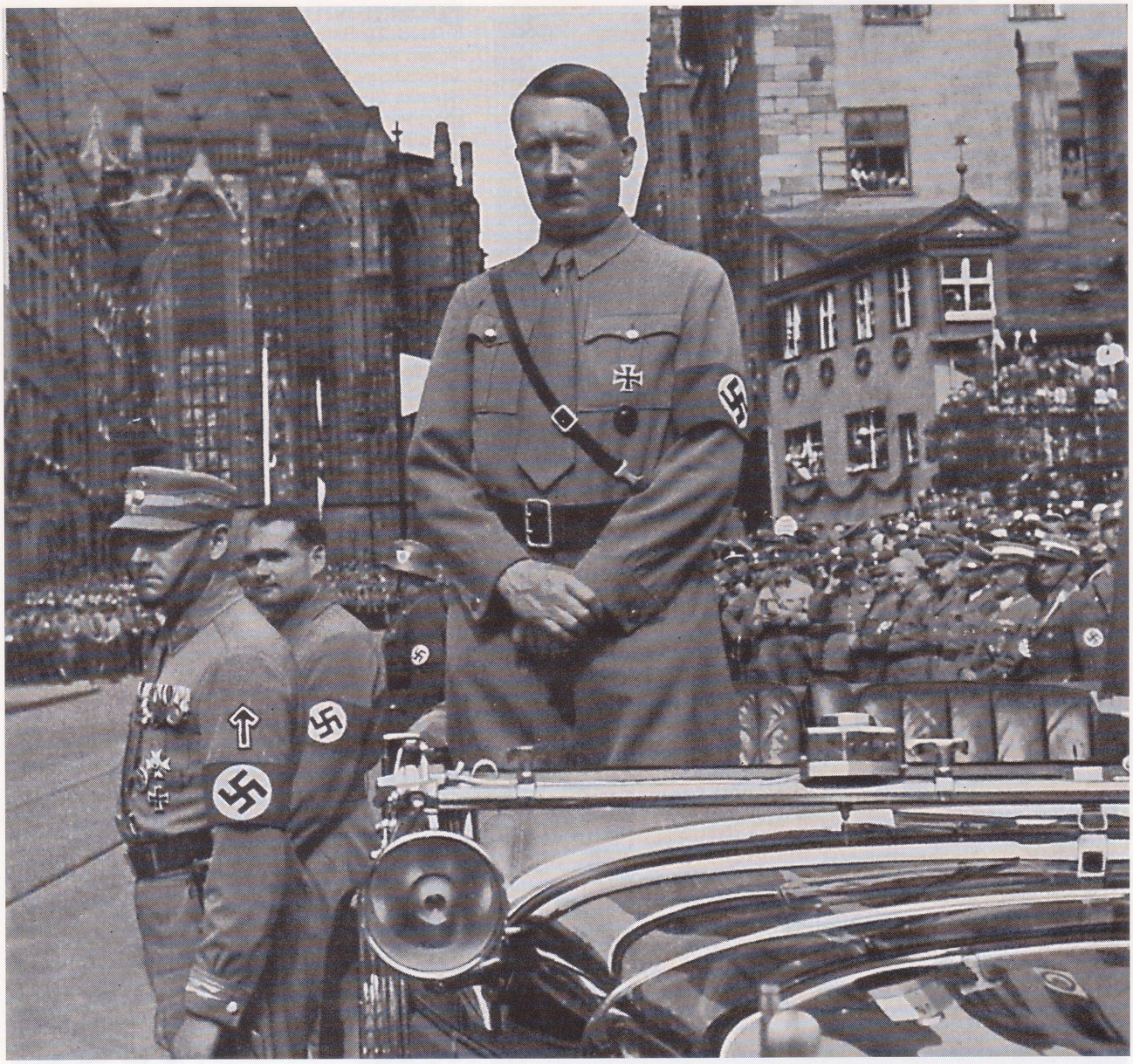

Boven:
Velen waren gefascineerd door de Führer. Hij had twee gezichten; hij was een demagoog die miljoenenmassa's kon opzwepen, maar tegelijkertijd was hij ook klassiek en burgerlijk. In zijn sjofele blauwe pak en met zijn onhandige gedrag hield hij het midden tussen een onderofficier en een kantoorbeambte.

een gewild geschenk voor bruiloften werd en het min of meer verplicht werd een exemplaar in huis te hebben, steeg de totale verkoop tot meer dan tien miljoen exemplaren in 1945. Omdat Hitler in 1934 vrijstelling had gekregen van de belastingdienst, droeg hij niets af over zijn enorme inkomsten als 'schrijver'. Zijn totale royalty-inkomsten kwamen uiteindelijk uit op 8 miljoen Reichsmark.

Hitlers persoonlijke financiën stonden los van die van de partij. Aan het karige bestaan van de partij kwam in 1930 een einde toen de NSDAP de grootste partij werd in de Reichstag en steun kreeg van industriëlen, bankiers en andere conservatieve elementen die bang waren voor een communistische revolutie. De belangrijkste bron van inkomsten bleven echter de lidmaatschapsgelden van partijleden en de entreegelden voor grote nazi-evenementen.

Het idee dat Hitler betaald werd door het bedrijfsleven - zoals de marxisten vaak aanvoerden - is niet hard te maken. Vermogende Duitsers doneerden grote bedragen aan conservatief rechts; voor hen waren de contributies die ze aan de nazi's betaalden niet meer dan een politieke verzekering. De industrieel Wilhelm Keppler sluisde fondsen van het bedrijfsleven door naar de NSDAP; hoeveel daarvan daadwerkelijk in de partijkas kwam en hoeveel er door Hitler in zijn eigen zak werd gestoken is onmogelijk achteraf te bepalen.

Het belastbare inkomen dat Hitler zelf opgaf in zijn aanslagen was eind jaren 20 verdrievoudigd. In 1930 gaf hij een inkomen van meer dan 48.000 Mark op en dit steeg in 1932 tot meer dan 64.000. Zoals Ian Kershaw, die onlangs een biografie over hem schreef, aanvoert, pretendeerde Hitler wel een bescheiden smaak te hebben op het gebied van eten en kleding, maar liet hij zich tegelijkertijd door een chauffeur rondrijden in zijn eigen Mercedes en verbleef hij in luxe hotels en prachtige huizen waar hij

zich door zijn eigen lijfwachten en bedienden liet bijstaan. Hitler verdiende ook geld met zijn artikelen in de nazi-bladen *Völkischer Beobachter* en *Illustrierter Beobachter*. Na de verkiezingen van oktober 1930 waarmee hij de machtigste man werd in de Reichstag, stond de buitenlandse pers in de rij voor interviews, waarvoor ze rechtstreeks aan Hitler moesten betalen.

Toen hij eenmaal aan de macht was, liep Hitler niet te koop met zijn rijkdom: het 'socialistische' element was sterk in het nationaal-socialisme, met name onder de SA. Zo tooide Hitler zich, toen de oorlog in 1939 uitbrak, ook niet in uitbundige uniformen met gouden tressen en een borst vol medailles zoals Mussolini gedaan had: hij droeg slechts een eenvoudig uniformjasje, waarop hij alleen het IJzeren Kruis droeg dat hij verdiend had op het slagveld in Vlaanderen.

GROOTHEIDSWAANZIN

Wederom wisten de nazi's alles en iedereen om de tuin te leiden. Hitler was veel rijker dan Goering. *Reichsbank*president Schacht en *Reichsleiter* Martin Bormann beheerden onafhankelijk van de partij allerlei fondsen voor de Führer. De Franse diplomaat André François-Poncet bezocht de Berghof in het najaar van 1938 en werd meegenomen naar het 'Adelaarsnest', Hitlers paleisje van 30 miljoen Reichsmark bovenop de Kehlstein. "Is dit het kasteel van Montsalvat dat door de Graalridders bewoond werd," zo vroeg hij in zijn dagboek, ".... of is het de fantasie van een miljonair of slechts een schuilplaats waar bandieten kunnen uitrusten en hun schatten kunnen wegstouwen?" Hij had ook zijn twijfels over de motieven achter de bouw ervan: "Is dit het product van een normale geest of van een man die gekweld wordt door grootheidswaanzin en door het verlangen naar overheersing en afzondering, of is hij simpelweg ten prooi gevallen aan de angst?"

Op de Obersalzberg, ver van het gewone volk, kon Hitler zichzelf zijn. Bormann organiseerde de onteigening van de boerderijen die te dicht bij de Berghof lagen en zorgde voor de verbouwing van Hitlers toevluchtsoord in de bergen. Het gigantisme dat zo prominent aanwezig was in de meeste bouwprojecten die onder Hitlers leiding werden uitgevoerd, kwam volledig tot uiting in de enorme hal en vergaderzaal. Schilderijen van oude meesters keken neer op de dikke tapijten, de eiken lambrisering en het geïmporteerde marmer. Het meest exclusieve porselein uit Dresden werd gebruikt voor de dagelijkse maaltijden, maar als Hitler gasten had at hij altijd van een massief zilveren servies, dat grotendeels gestolen was van de joodse handelaren uit Neurenberg. De gastenvertrekken hadden hun eigen badkamers van marmer en natuursteen. Hitlers badkamer was volledig van Italiaans marmer gemaakt. Dit was een geschenk van zijn collega-dictator, Benito Mussolini.

NAZI-GOUD

Over Hitlers rijkdom deden allerlei verhalen de ronde. Tot vandaag de dag zijn avonturiers nog op jacht naar vermeende vliegtuigladingen nazi-goud of begraven nazi-schatten. Maar, in tegenstelling tot een aantal van zijn volgelingen, was Hitler niet bezeten van persoonlijke rijkdom. Hij mocht graag buitenlandse politici of zijn generaals imponeren met zijn welvaart, maar tijdens de oorlog bracht hij de meeste tijd in welhaast Spartaanse omstandigheden door. Er was maar weinig luxe in zijn donkere betonnen forten in Rastenberg en Winnitza van waaruit hij leiding gaf aan de operaties aan het Oostfront. "Een kruising tussen een klooster en een concentratiekamp" zoals *Generaloberst* Jodl het ooit beschreef. Hitler koos er niet voor te regeren als een decadente Romeinse keizer, behangen met goud en juwelen - dat liet hij aan Goering over. Hitler was alleen maar geïnteresseerd in macht.

Het lijkt erop dat Hitler regelmatig zijn eigen fondsen en die van de partij heeft aangesproken om zijn greep op de macht te behouden. Hierover werd nooit erg veel op papier bijgehouden en de betrokkenen zijn allang dood, maar recent onderzoek heeft aangetoond dat verschillende hoge Duitse generaals tot 1945 contante betalingen ontvingen, zelfs nog nadat ze uit hun bevel ontheven waren. De

Hieronder:
Hitler droeg bewust een bepaald imago uit. Zijn kleding maakte daarvan een belangrijk deel uit. Hitler verscheen zelden in burgerkleding, behalve toen hij nog de diplomaat moest spelen onder Hindenburg. In plaats daarvan koos hij voor een sjieke militaire uitstraling; maatuniformen met een minimum aan versierselen. Zijn garderobe telde talloze identieke bruine hemden met zorgvuldig geperste en geborduurde armbanden.

Boven:
Reichsleiter ***Max Amann was Hitlers uitgever. Hij beheerde de royalty's van*** **Mein Kampf** ***en van de andere pennenvruchten van de Führer. Hij bouwde de centrale uitgeverij van de NSDAP op (Eher Verlag) en dankzij zijn nauwe banden met Hitler en zijn meedogenloze zakelijke praktijken kreeg hij meer dan 80 procent van alle Duitse kranten in handen.***

Boven:
In de begindagen van de partij had de Führer weinig uitstraling. Hij kleedde zich verkeerd en wist zijn provinciale afkomst niet te verhullen. Een oude kennis beschreef hem als 'vrij gewoontjes' in zijn traditionele Beierse outfit van lederhosen, dikke wollen sokken, een rood/blauw geruit hemd en slecht-passend kort blauw jasje.

generaals List en Guderian namen contant geld aan en Guderian kreeg daarnaast ook nog een geconfiskeerd landgoed. Toen Hitler stierf en *Mein Kampf* verboden werd, droogden de royalty's op. Zijn eigendom werd in beslag genomen door de nieuwe staat West- Duitsland en zijn luxe verblijf op de Obersalzberg werd opgeblazen om te voorkomen dat het een pelgrimsoord zou worden. De kunstschatten werden aan hun rechtmatige eigenaren teruggegeven of verdwenen naar Britse, Amerikaanse of Russische collecties.

HITLERS MILJOENEN

SS Obersturmbannführer
Otto Skorzeny, Hitlers favoriete commando, ontsnapte naar Spanje nadat de Amerikaanse autoriteiten hem niet wilden vrijlaten ondanks dat hij was vrijgesproken van de aanklachten wegens oorlogsmisdaden. In Spanje ontmoette hij de voormalige president van de *Reichsbank* Hjalmar Schacht. Er deden begin jaren 50 allerlei geluiden de ronde dat de SS'er en de bankier Hitlers vermogen aanwendden om nazi's naar Zuid-Amerika te laten vluchten. De Odessa-sage is een bron van inspiratie geweest voor allerlei films en romans, maar de werkelijke rustplaats van 'Hitlers miljoenen' zal wel nooit boven water komen.

Onder:
De Führer was bezeten van auto's en Mercedes-Benz profiteerde van Hitlers voorliefde voor hun producten. De Mercedes was het vervoermiddel voor een staatsman en zorgde voor het juiste imago, dus tijdens de eindeloze verkiezingscampagnes in de jaren 20 en 30 liet Hitler zich graag rondrijden in de verfijnde luxe van dit merk.

PARTIJ-STAAT

De hoogste leider in het Derde Rijk was Adolf Hitler. De Führer had de absolute macht over de nazi-partij (en via de partij over de Duitse staat). Zelfs machtige figuren als Hermann Goering en Heinrich Himmler waakten er angstvallig voor de Führer een voet dwars te zetten.

Adolf Hitler, Rudolf Hess, SA-chef Viktor Lütze en Reichsführer SS Heinrich Himmler salueren tijdens een partijbijeenkomst. Hoewel ze officieel onder leiding van de partij stonden, waren de SA en de SS in werkelijkheid onafhankelijke organisaties die rechtstreeks aan de Führer rapporteerden.

Via de nazi-partij had Adolf Hitler de macht over de Duitse natie. Door haar tentakels in alle geledingen van de regering en de maatschappij uit te strekken, werd de partij een met de staat.

DE NSDAP was verre van een monolithische organisatie toen Adolf Hitler begin 1933 aan de macht kwam. Maar de partij had wel al de vorm en de structuur die de nazi's in staat zou stellen vrijwel alle aspecten van het leven in Duitsland onder controle te krijgen. Bovenaan stond Adolf Hitler, de Führer of Leider. Maar liefst acht bestuurslagen scheidden hem van de gewone *Parteigenosse* - PG of partijkameraden. Iedereen, van de top van de organisatie tot aan de allerlaagste leden, was een trotse 'nationaal-socialistische Duitser', een burger van het Derde Duitse Rijk.

De partij was een piramide. Hitler stond aan de top en alle partijleden hadden hem absolute trouw gezworen. De belangrijkste politieke leiders waren, van boven naar beneden:

De Führer

▼

Reichsleiter, Hauptamt en Ämter

▼

Gauleiter (districtsleiders) en staffunctionarissen

▼

Kreisleiter (regioleiders) en staffunctionarissen

▼

Ortsgruppenleiter (lokale groepsleiders) en staffunctionarissen

▼

Zellenleiter (cellenleiders) en staf

▼

Blockleiter (blokleiders) en staf

De *Reichsleitung* bestond uit de *Reichsleiter* van de partij, de *Hauptämter* (hoofdfunctionarissen) en de *Ämter* (functionarissen). De *Reichsleiter* van de partij waren naast Hitler de hoogste functionarissen in de partijhiërarchie. Alle *Reichsleiter*, Hauptämter en Ämter binnen de *Reichsleitung* waren door Hitler benoemd en rapporteerden rechtstreeks aan hem. Als hoofd van de partijkanselarij stond Martin

Boven:
Rudolf Hess en Martin Bormann nemen hun vaste posities in vlakbij de Führer. Nadat Hess in 1941 naar Schotland was gevlogen, misbruikte Bormann zijn positie vlakbij de Führer om een vastere grip op de NSDAP te krijgen.

Bormann direct onder Hitler en had hij een belangrijke rol bij het bepalen van de activiteiten van de Reichsleitung. In een verordening van

"De geboden van de nationaal-socialisten: 'De Führer heeft altijd gelijk.' 'Het partijprogramma moet uw dogma zijn.' 'Het vereist uw volledige toewijding aan de beweging.' 'Juist is dat wat de beweging dient - en daarmee Duitsland dient."

NSDAP Handboek 1939

16 januari 1942 stond dat de betrokkenheid van de partij bij belangrijke wetgeving, benoemingen en promoties exclusief aan Bormann voorbehouden was. Hij nam deel aan de voorbereiding van alle wetten en verordeningen die door de rijksautoriteiten werden uitgevaardigd en gaf zijn goedkeuring aan de verordeningen van lagere overheden.

De *Gau* was de grootste territoriale eenheid in de structuur van de nazi-partij. Deze indeling kwam in grote lijnen overeen met de oude kiesdistricten voor de Reichstag. Het woord was afgeleid van de oud-Duitse term voor de aanduiding van een regio die nog altijd terug te vinden is in streeknamen als Hennegau en Warthegau, of in een Nederlandse naam als Henegouwen.

Hoewel deze term al vlak na 1920 in gebruik werd genomen, werd de aanduiding *Gau* vanaf 1933 formeel gebruikt voor de *Hoheitsgebiete*, de hoogste soevereine territoria onder het Rijksniveau. In 1939 waren er 40 *Gau*. Later werden er nog twee gevestigd in Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije. De 43e Gau was de *Auslandsorganisation* voor Duitsers overzee, die vanuit Berlijn bestuurd werd door de van geboorte Britse *Gauleiter* Ernst Wilhelm Bohle.

GAULEITERS

Elke *Gauleiter* werd door Hitler benoemd en legde verantwoording af aan Hitler. Onder de *Gauleiter* bevonden zich in 1941 mannen die een hoge positie bekleedden binnen de NSDAP, zoals Baldur von Schirach, *Gauleiter* voor Wenen, Joseph Goebbels, *Gauleiter* voor Berlijn, Konrad Henlein, *Gauleiter* voor Sudetenland en Fritz Sauckel *Gauleiter* voor Thüringen.

De *Gau* werden weer onderverdeeld in *Kreise* (districten) die bestuurd werden door een *Kreisleiter*. De *Kreise* waren te vergelijken met provincies. Het volgende niveau was de *Ortsgruppe* (plaatselijke groep). *Ortsgruppenleiter* waren verantwoordelijk voor een bepaalde plaats. Vervolgens kwamen de *Zellenleiter* die leiding gaven aan een partij-*Zellne* (cel). Deze kon bestaan uit een wijk of een groep werknemers. De cellenleider was meestal verantwoordelijk voor vier of vijf huizenblokken of gezinnen.

Boven:
Hitler wordt vergezeld door een SS-erewacht en door propagandaminister Joseph Goebbels. Goebbels was een typisch voorbeeld van de verweving tussen staat en partij: hij had hoge regerings- en partijfuncties terwijl hij tegelijkertijd Gauleiter van Berlijn was.

De *Blockwart* of *Blockleiter* was de laagste functionaris of *Hoheitsträger* (hoogwaardigheidsbekleder) in de nazi-partij. De blokleider was verantwoordelijk voor de praktische organisatorische zaken van de nazi-partij. Hij was verantwoordelijk voor de 'algehele politieke situatie' in zijn blok. Dit omvatte de plicht om 'schadelijke geruchten' te melden, lidmaatschapsgeld te innen en informatiekaarten bij te houden over alle mensen in zijn blok.

DAGELIJKS BESTUUR

Als 'predikant en voorvechter van het nationaal-socialistische wereldbeeld' was de blokleider belast met bepaalde propagandataken, zoals zijn mensen lid te laten worden van de *Hitlerjugend*, SA of andere partijorganisaties en ze warm te maken voor nazi-evenementen. Veel *Blockleiter* ontwikkelden zich tot kleine tirannetjes, die gevreesd werden door hun eigen mensen.

Bij het uitbreken van de oorlog waren er 40 *Gau* en 1 overzeese *Gau*, 808 *Kreise*, 28.376 *Ortsgruppen*, 89.378 *Zellen* en 463.048 *Blocke*. Als men alle politieke leiders en hun staven meetelde, waren er een tot twee miljoen partijleden direct betrokken bij de leiding van de NSDAP. Hoe groot dat aantal ook mag lijken, de meeste leden waren te vinden in partijafdelingen die grotendeels onafhankelijk van de directe partijleiding opereerden. De belangrijkste partijafdelingen waren de SA, met Hitler als chef en Victor Lutze als chef-staf, en de SS, onder leiding van *Reichsführer* Heinrich Himmler. De *Hoheitsträger* hadden echter het recht om mee te beslissen over de selectie van personeel van dergelijke partijonderdelen voor specifieke taken.

'GLEICHSCHALTUNG'

De meest dramatische veranderingen in de Duitse maatschappij waren een gevolg van de *Gleichschaltung*, het programma van "Gelijkschakeling van

Hieronder:
Niet alle nazi-kopstukken kregen een hoge regeringsfunctie. Veel 'Oude Kameraden' waren niet veel meer dan straatvechters aan wie men geen verantwoordelijke functie kon toevertrouwen. Mannen als Julius Streicher, die hier naast Goebbels staat, waren niet geschikt voor een regeringsfunctie.

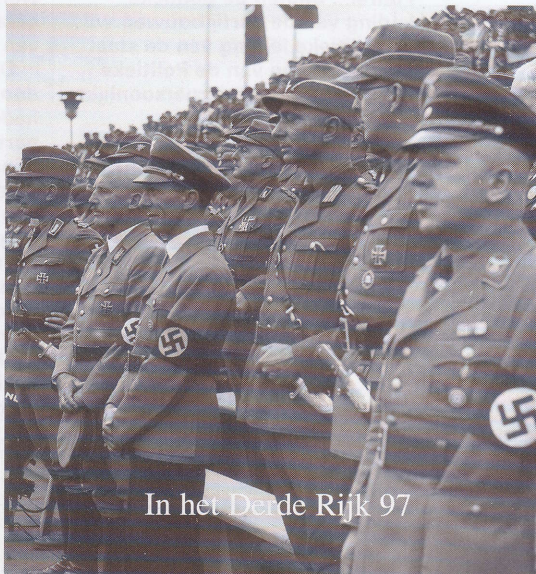

Het Führer-principe

DE BASIS van de partijorganisatie is het Führer-principe. Het publiek is niet staat zich direct of indirect te besturen. Alle Politieke Leiders worden aangesteld door de Führer en zijn verantwoording schuldig aan hem. Zij hebben de totale macht over de lagere rangen."

"Alleen een man die de school van lagere functies binnen de partij doorlopen heeft kan proberen een van de hogere leidersposities te verwerven. We kunnen alleen Führers gebruiken die vanaf de allerlaagste functies gediend hebben. Een Politieke Leider die zich niet aan deze principes conformeert moet uit zijn ambt ontheven worden of teruggestuurd worden naar een lagere functie als *Blockleiter* of *Zellenleiter* voor verdere opleiding.

"De Politieke Leider is geen ambtelijke functionaris, maar de politieke vervanger van de Führer... Binnen de politieke leiding van de partij bouwen wij de politieke leiding van de staat op ... Het type van de Politieke Leider wordt niet verpersoonlijkt door het ambt dat hij vertegenwoordigt. Er bestaat niet zoiets dergelijks als een Politieke Leider van de NSBO, enz. Er is alleen maar de Politieke Leider van de NSDAP."

EED VAN TROUW AAN DE FÜHRER

Elke Politieke Leider moest elk jaar de eed van trouw afleggen. Volgens het partijhandboek luidde de eed als volgt:

"Ik zweer eeuwige trouw aan Adolf Hitler. Ik zweer onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan hem en aan de leiders die door hem benoemd zijn."

In het Organisatieboek van de NSDAP staat bovendien:

"De Politieke Leider is onlosmakelijk verbonden met de ideologie en de organisatie van de NSDAP. Zijn eed eindigt pas met zijn dood of met zijn verbanning uit de nationaal-socialistische gemeenschap."

Nazi-beleidslijnen en richtlijnen werden uitgevaardigd door Hitler en door de leider van de partijkanselarij, Martin Bormann. Zij werden rechtstreeks overgedragen via de commandostructuur van de *Hoheitsträger*, of in het geval van beleidslijnen die werden uitgevaardigd door de diverse *Reichsleiter* en Reichämter, via functionele en technische kanalen. Dergelijke richtlijnen werden altijd onder aandacht gebracht van de meeste leden van de partijleiding.

Onder het Führer-principe en door de eed die ze gezworen hadden, waren alle partijfunctionarissen verplicht blind en zonder vragen te stellen de orders te gehoorzamen die van hogerhand werden opgelegd. Toch werd door het tribunaal in Neurenberg achteraf bepaald dat alle leden van de Reichsleitung verantwoordelijk waren geweest voor de oorlogsmisdaden die door de nazi-partij gepleegd of verordonneerd werden.

Boven:
Hitler spreekt de partijgetrouwen toe buiten de Feldherrnhalle *in München. Voor toegewijde nazi's was het woord van de Führer wet, aangezien het een nationaal-socialistische regel was dat Adolf Hitler altijd gelijk had. Elk bevel van Hitler werd onmiddellijk via de rangen doorgegeven. Door de jaarlijkse eed van trouw die elke nazi-functionaris moest zweren was de onmiddellijke uitvoering van dergelijke orders verzekerd, zonder dat er vragen werden gesteld.*

Rechts:
Er is een gegronde reden om aan te nemen dat Hitler toen hij pas aan de macht was, het Führer-principe puur zag als een instrument om de nazi-partij onder controle te krijgen. Maar eind jaren 30 was hij er door de verheerlijking voor zijn persoon ook zelf van overtuigd geraakt dat hij niet kon falen.

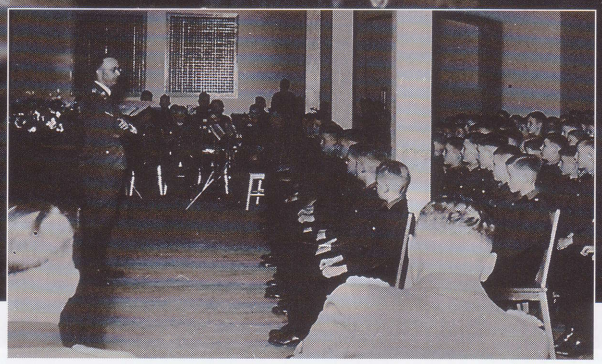

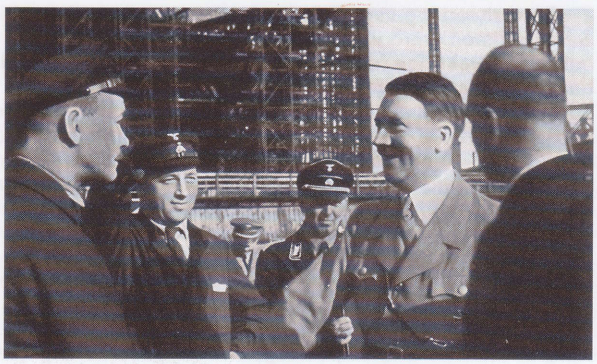

Boven:
Hoewel Hitler en de nazi's op legale wijze aan de macht waren gekomen in Duitsland, duurde het niet lang voor zij een absolute dictatuur gevestigd hadden. Door de wet van maart 1933 werd Hitlers woord wet en aan het eind van dat jaar stond de NSDAP wettelijk gelijk aan de Duitse staat.

Rechtsboven:
Heinrich Himmler spreekt de studenten van een Adolf Hitler Schule toe. De nazi's zagen scholen vooral als een middel om toekomstige nazi's te kweken.

Rechts:
Hitler bezoekt de scheepswerf van Blohm en Voss. Hoewel de nazi-partij officieel de National-Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei heette, deden de nazi's er alles aan om onafhankelijke arbeidersbewegingen onmogelijk te maken.

de politieke wil" waar Hitler in maart 1933 mee begon. Al in 1933 werden er in het kader van de *Gleichschaltung* diverse nieuwe sociale en staatsinstellingen onder nazi-leiding opgericht.

Als onderdeel van het programma werden de onafhankelijke vakbonden opgeheven en werd het *Deutsche Arbeitsfront* (DAF) opgericht. Een belangrijk onderdeel van de DAF was de NS *Betriebszellenorganisation* of NSBO. Dit waren industriële propaganda-eenheden die de nazi's in de fabrieken installeerden ter vervanging van de vakbonden. Duitse arbeiders zeiden dat NSBO eigenlijk stond voor *"Noch sind die Bonzen oben"* - "De partijbonzen staan nog altijd bovenaan".

HITLER DE DICTATOR

Het belangrijkste element van de *Gleichschaltung* was waarschijnlijk de Ermächtigungsgesetz waarmee Hitler zichzelf op 22 maart 1933 als rijkskanselier voor een periode van vier jaar dictatoriale bevoegdheden toekende. Deze wet werd in 1937 met nog eens vier jaar verlengd.

Op 1 december 1933 werd er een wet aangenomen "om de eenheid van partij en staat veilig te stellen." In deze wet stond: "Na de zege van de nationaal-socialistische revolutie is de National-Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei de enige drager van het concept van de Duitse staat. Deze is onlosmakelijk verbonden met de staat en de organisatie ervan wordt bepaald door de Führer." In 1935 was de vermenging van partij en staat bijna compleet. In een toespraak die Hitler dat jaar in Neurenberg gaf, verklaarde hij "Het is niet de staat die orders aan ons geeft. Wij geven orders aan de Staat." De NSDAP was vooral een partij van mannen voor mannen. In oktober 1931 werd echter de *National-sozialistische Frauenschaft* opgericht door Elsbeth Zander, die later werd opgevolgd door Gertrud Bäumer en Gertrud Scholtz-Klink.

PARTIJVROUWEN

Deze vrouwenbeweging werd beschouwd als een basis-*Gliederung* (onderdeel) van de partij die als doel had ervoor te zorgen dat de leden hun kinderen opvoedden als patriotten en aanhangers van de ideeën en bevelen van Adolf Hitler.

De partijstaat wilde iedereen van de wieg tot het graf onder zijn controle hebben. Kinderen werden verplicht zich op jonge leeftijd bij de staatsjeugdbewegingen aan te sluiten.

Jongens in de leeftijd van 10 tot 14 waren lid van het *Jungvolk*. Jongens

Partij en Staat

Het Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps was een speciaal onderdeel van de SA dat uitgroeide tot een onafhankelijke nazi-organisatie. Dit korps kreeg een officiële status toen Hitler aan de macht kwam en controleerde uiteindelijk het verkeer, het wegtransport en alle autosportactiviteiten in heel Duitsland.

DE overheersing van de Duitse staat door de nationaal-socialisten werd vergemakkelijkt door dezelfde nazi-bonzen zowel hoge functies binnen de *Reichsleitung* als de daaraan verwante overheidsfuncties te geven. Zo was Joseph Goebbels als *Reichsleiter* verantwoordelijk voor de partijpropaganda en was hij tegelijkertijd rijksminister voor propaganda en publieke voorlichting. Himmler was binnen de *Reichsleitung* hoofd van het Hauptamt voor *"Volkstum"* en was *Reichsführer* van de SS. Tegelijkertijd bekleedde hij in de regering de functie van rijkscommissaris 'voor de consolidatie van de Germanisering' en was hij als regeringsfunctionaris hoofd van het Duitse politiesysteem.

Naast de *Reichsleiter* telde de *Reichsleitung* (Rijkspartijleiding) zo'n elf *Hauptämter* en vier *Ämter*. De *Hauptämter* van de partij vertegenwoordigden belangrijke organisaties zoals de organisaties voor personeel, opleiding, technologie (onder leiding van Speer), *"Volkstum"*, (onder leiding van Himmler), ambtenaren, gemeenschappelijk beleid etc. Partij-*Ämter*, of diensten binnen de *Reichsleitung* waren onder andere de dienst voor buitenlands beleid onder Rosenberg, die actief betrokken was bij de aanvalsplannen tegen Noorwegen, de dienst voor koloniaal beleid, de dienst voor genealogie en de dienst voor rassenbeleid.

Bepaalde Hauptämter en Ämter binnen de *Reichsleitung* hadden nog ondersteunende diensten binnen de *Gauleitung*, het partijbestuur van de *Gau*, en de *Kreisleitung*. Via deze lagere ambten oefenden de *Reichsleiter* en de hogere functionarissen binnen de *Reichsleitung* de totale controle uit over de diverse geledingen van het maatschappelijke leven in Duitsland.

Links:
Joachim von Ribbentrop tekent het Driemogendhedenverdrag voor Duitsland. Hoewel Von Ribbentrop voor de oorlog een belangrijke functie bekleedde, stelde hij na het uitbreken van de oorlog niet meer veel voor. De voormalige champagneverkoper was een van de weinige hogere nazi's die zijn partijfunctie niet combineerde met een vergelijkbare regeringsfunctie: de Reichsleiter voor buitenlandse zaken was Alfred Rosenberg en de rivaliteit tussen deze twee nazi's was zeer fel.

Onder:
Hitler bespreekt een artikel met Rijksperschef Otto Dietrich.Hoewel Dietrich officieel ondergeschikt was aan Goebbels stond hij even hoog binnen de Reichsleitung.

van 14 tot 18 waren verplicht lid van de belangrijkste nazi-jeugdbeweging, de *Hitlerjugend*. De Hitlerjugend werd op 1 december 1936 een staatsinstelling en het lidmaatschap ervan werd in 1938 verplicht.

Hoewel het Duitse schoolsysteem bleef bestaan, werd het meer op politieke leest geschoeid en kwamen er nieuwe schoolvormen bij.

De *Adolf-Hitler-Schule* selecteerden hun leerlingen uit de HJ. Tijdens hun tweede jaar als *Jungvolk* werden de potentiële leerlingen op afkomst gescreend en werden ze voor twee weken naar een selectiekamp gestuurd. Het leven op de *Adolf-Hitler-Schule* was zwaar en prestatiegericht. Degenen die van deze school afkwamen konden naar de universiteit gaan en zich aansluiten bij de *Nationalsozialistischer Deutscher Studentenbund* - NSDStB. Deze studentenbond was gericht op het verspreiden van de nazi-leer onder studenten. De nazi's beschouwden dit als een belangrijke organisatie, die een zelfstandige 'Gliederung' was en daarmee gelijk stond aan de SA, de SS en de NSKK. Studenten konden ook steun krijgen van het *Reichstudentenwerk*.

POLITIEK EN SCHOLEN

De *Nationalsozialistische Dozentenbund* was een beroepsmatige organisatie die ervoor moest zorgen dat universitaire hoogleraren zich conformeerden aan de partij-ideologie. Het was ook een mechanisme om joodse academici uit te sluiten uit het schoolsysteem en om joodse literatuur en onderzoek uit te bannen.

Er was nog een andere schoolvorm, de Napola of *Nationalpolitische Erziehungsantalten*. Deze nationale politieke opvoedingsinstituten waren oorspronkelijk onder de Weimarregering opgericht voor het opleiden van toekomstige leiders en in de eerste jaren van het nazi-bewind waren ze in een concurrentieslag verwikkeld met de *Adolf Hitler-Schule*. In 1937 waren de Napola's onder leiding van de SS gekomen. Een jaar later waren er 23 Napola's, waarvan vier in Oostenrijk en een in het Sudetenland.

De *Ordensburgen* waren de hoogste kostscholen voor het trainen van de nazi-elite. Ze ontleenden hun namen aan de middeleeuwse forten die gebouwd waren door de Teutoonse Ridders en andere ordes. Er werden er vier opgericht: in Crössinsee, Sonthofen, Vogelsang en Marienburg. Elke school telde 500 instructeurs, administratieve krachten en huishoudelijk personeel, naast 1000 studenten: de *Junkers*. De meesten waren halverwege de 20.

De *Nationalsozialistische Deutsche Oberschule* was een school voor toekomstige leiders die opgezet was in Feldafing aan de Starnberger See. Deze cadettenschool voerde een directe concurrentiestrijd met de Napolas.

ARBEID

In juni 1935 werd de *Reichsarbeits-dienst* of RAD bij wet opgericht. Alle fysiek fitte Duitsers in de leeftijd van 19 tot en met 25 moesten verplicht zes maanden gaan werken. De RAD werkte aan grote bouwprojecten, maar voerde ook werkzaamheden op het land uit. Na hun arbeidsdienst werden de mannen opgeroepen voor militaire dienst en werd van de vrouwen verwacht dat ze gingen trouwen en kinderen kregen.

Moeders die erg veel kinderen hadden gekregen, werden daarvoor beloond met het *Ehrenkreuz der Deutschen Mutter*.

NAZI-HEERSCHAPPIJ

De partij was overal aanwezig in de Duitse maatschappij: de vakbonden, beroeps- en sociale organisaties waren 'genazificeerd'. Een van de meest extreme voorbeelden hiervan was de verandering die het embleem van de *Deutsche Jägerschaft* - de Duitse jagersbond - onderging. Op het oorspronkelijke ontwerp, dat ontleend was aan een oude christelijke mythe, stond het hoofd van een hert met een kruis tussen het gewei. Na de *Gleichschaltung* veranderde het ontwerp en werd het christelijke kruis vervangen door het *Hakenkreuz* van de nazi's.

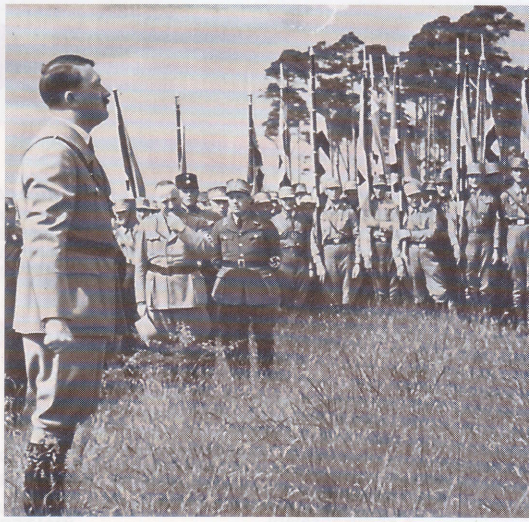

Boven:
Hitler spreekt studenten toe op een school voor partijleiders in Bernau, vlak nadat de nazi's aan de macht waren gekomen. De* Reichsführer-schule *werden gebruikt om de politieke leiders van de NSDAP te onderwijzen in hoe ze hun regio's moesten besturen.

Hieronder:
Hitler spreekt aanhangers van de partij toe in Neurenberg. Hoewel er vele miljoenen partijleden waren, waren het de circa 700.000 leden van de Reichsleitung, van* Reichsleiters *tot* Blockleiters, *die de NSDAP de absolute macht gaven in Duitsland.

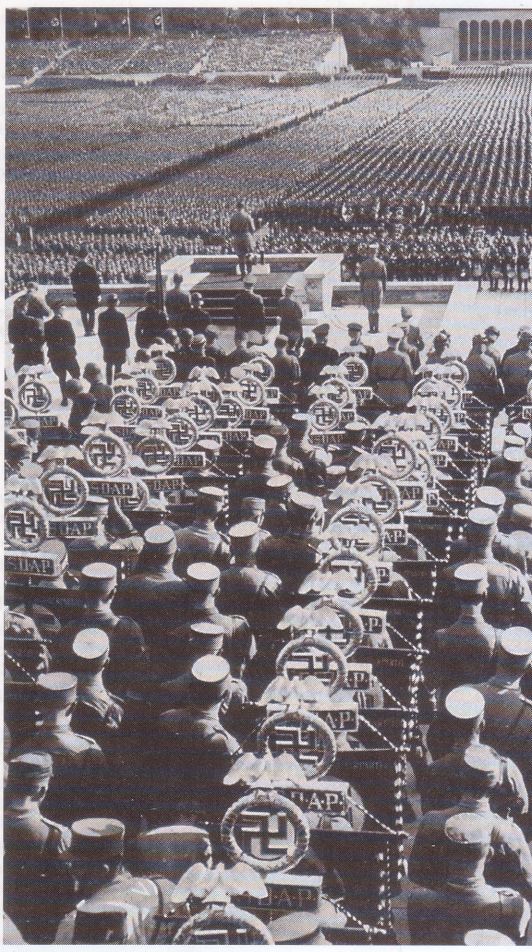

Partij en Regering

NAZI-PARTIJ

Führer
Leider van de partij
ADOLF HITLER
Vice-Führer
RUDOLF HESS (tot 1941)

Leiter der Partei Kanzlei und Sekretaer des Führers
Hoofd van de partijkanselarij en secretaris van de Führer
MARTIN BORMANN

Kanzlei des Führers
Kanselarij van de Führer
Hoofd
PHILIPP BOUHLER

Kanzlei der Partei
Partijkanselarij
Hoofd
MARTIN BORMANN
Vice-hoofd
HELMUT FRIEDRICHS

REICHSLEITUNG

Rijkspartijleiding

Kanselarij van de Führer en partijcensor
PHILIPP BOUHLER
Partijkanselarij
MARTIN BORMANN
Koloniaal beleid
FRANZ RITTER von EPP
Ideologie en buitenlands beleid
ALFRED ROSENBERG
Juridische dienst (tot 1942)
HANS FRANK
Gemeentelijk beleid
KARL FIEHLER
Nazi Reichstag-delegatie
WILHELM FRICK
Organisatie en arbeidsfront
ROBERT LEY
Partijtribunaal
WALTER BUCH
Landbouw
WALTER DARRE
Persleiding (politiek)
OTTO DIETRICH
Persleiding (economisch)
MAX AMANN
Propaganda
PAUL JOSEF GOEBBELS
Rijksarbeidsdienst
KONSTANTIN HIERL
SS en Germanisering
HEINRICH HIMMLER
Financiën
FRANZ XAVER SCHWARZ
Jeugdvorming
BALDUR von SCHIRACH

BEZETTE GEBIEDEN

Bestuurders die rechtstreeks aan Hitler rapporteerden

Reichkommissar
Rijkscommissaris:

Nederland
ARTHUR SEYSS-INQUART
Noorwegen
JOSEF TERBOVEN
Ostland (Oostelijke gebieden)
HEINRICH LOHSE
Protectoraat Bohemen en Moravië
WILHELM FRICK
Staatsminister
KARL HERMANN FRANK
Generalgouvernement Polen
HANS FRANK

Hoofden burgerlijk bestuur:

Elzas
ROBERT WAGNER
Bialystock
ERICH KOCH
Carinthië en Carinola
FRIEDRICH RAINER
Lotharingen
WILHELM STOEHR
(voorganger: Josef Buerckel)
Styrië
SIEGFRID UIBER-REITHER
Luxemburg
GUSTAV SIMON

POLITIE EN SS

Reichsführer SS und Chef der Deutschen Polizei
Reichsführer-SS en hoofd van de Duitse politie.
HEINRICH HIMMLER

Chef der Ordnungspolizei
Chef van de ordepolitie
WUENNENBERG
(voorganger: Kurt Daluege)

Chef der Sicherheitspolizei und SD
Chef van de veiligheidspolitie en SD
ERNST KALTENBRUNNER

Reichsicherheitshauptamt
Rijkshoofdveiligheidsdienst
ERNST KALTENBRUNNER
(voorganger, Reinhard Heydrich)
Hoofd personeelsdienst (Amt) I
ERWIN SCHULZ
Hoofd organisatie-, bestuurs- en juridische dienst (Amt) II
HAENEL (voorganger: Siegert)
Hoofd veiligheidsdienst (SD) (Amt) III
OTTO OHLENDORF
Hoofd geheime staatspolitie (Gestapo) (Amt) IV
HEINRICH MUELLER
Hoofd Kriminalpolizei (Kripo) (Amt) V
PANZINGER
(voorganger, Artur Nebe)
Hoofd veiligheidsdiensten (SD) in bezette gebieden (Amt) VI
WALTER SCHELLENBERG
Hoofd ideologische onderzoeksdienst (Amt) VII
DITTLE (voorganger: Six)

REGERING

Führer und Reichskanzler
Leider en rijkskanselier
ADOLF HITLER
Beoogde opvolgers
HERMANN GOERING, RUDOLF HESS (tot 1941)
Opvolger, aangewezen om een regering te vormen in mei 1945
KARL DÖNITZ

Hoofd van de presidentiële kanselarij
(Praesidialkanzlei)
Staatsminister
OTTO MEISSNER

Reichsregierung
Rijkskabinet

Reichskanzler
Rijkskanselier
ADOLF HITLER
Vice-rijkskanselier
FRANZ von PAPEN (tot 1934)

Rijksministers

Rijkskanselarij
HANS LAMMERS
Luchtvaart
HERMANN GOERING
Bewapening en oorlogsproductie
ALBERT SPEER
(voorganger: Todt, minister voor bewapening en munitie tot 1942)
Kerkelijke zaken
MERMAN MUHS, zittend
(voorganger: Hans Kerrl)
Economische zaken
WALTER FUNK (voorgangers: Schacht, Schmitt, Hugenberg)
Scholing
BERNARD RUST
Financiën
LUTZ GRAF SCHWERIN von KROSIGK
Voedsel en landbouw
HERBERT BACKE, zittend
(voorganger: Walter Darre)
Buitenlandse zaken
JOACHIM von RIBBENTROP
(voorganger: Constantin von Neurath)
Binnenlandse zaken
HEINRICH HIMMLER
(voorganger: Wilhelm Frick)
Justitie
OTTO THIERACK
(voorganger: Schlegelberger-zittend, Guertner)
Arbeid
FRANZ SELDTE
Arbeidsdiensten
KONSTANTIN HIERL
Functies
WILHELM OHNESORGE
(voorganger: von Eltz-Ruebenbach)
Propaganda
PAUL JOSEF GOEBBELS
Oorlog
WERNER von BLOMBERG
(tot 1938)

Ministers zonder portefeuille maar met de rang van Rijksminister

KEITEL (voorganger: von Brauchitsch tot december 1941)
DÖNITZ (voorganger: Raeder)
BORMANN (voorganger: Hess)
HANS FRANK
SEYSS-INQUART
(voorganger: Röhm, tot 1934)
Rijksjeugdleider
ARTHUR AXMANN

HOOFDEN VAN DE STRIJDKRACHTEN

Opperbevelhebber
ADOLF HITLER
Hoogste officier
Reichsmarshall **HERMANN GOERING**
Opperbevelhebber Leger
ADOLF HITLER
(voorgangers: Walter von Brauchitsch, Werner von Fritsch)
Opperbevelhebber Marine
KARL DÖNITZ
(voorganger, Erich Raeder)
Hoofd van het opperbevel van de strijdkrachten (OKW)
WILHELM KEITEL
Hoofd operationele staf
ALFRED JODL

De invasie van de Sovjet-Unie leidde tot ongekend menselijk lijden. De oogst werd vernietigd, de infrastructuur viel uiteen. Miljoenen burgers vluchtten uit de oorlogsgebieden, maar velen van hen zouden alsnog aan de ontberingen bezwijken.

BEZETTING IN HET OOSTEN

De nazi's pakten de bezette gebieden in Oost-Europa ongenadig hard aan. De bodemschatten moesten weggeroofd worden en de bevolking moest plaatsmaken voor ariërs, zoals Hitler beloofd had in Mein Kampf.

DE DUITSE bezetting in het Oosten werd gekleurd door het *Generalplan Ost* - het 'Algemene Plan voor het Oosten'. De opdracht voor het schrijven van dit beleidsdocument werd gegeven door Heinrich Himmler en uitgevoerd door professor Meyer-Hetling van het *Reichskommissariat für die Festigung des Deutschen Volkstums*. Het *Generalplan* behandelde de juridische, economische en territoriale principes van de opbouw van Duitse gebieden in het Oosten. Alfred Rosenberg, de *Reichsminister für die Ostgebiete*, en de NSDAP-dienst voor rassenbeleid werkten hier ook aan mee, waardoor het plan officieel nazi-beleid werd.

Het plan was in feite de blauwdruk voor het realiseren van Adolf Hitlers streven naar *Lebensraum* of 'leefruimte'. Dit was een belangrijk onderdeel van zijn wereldbeeld dat hij bijna 20 jaar eerder in *Mein Kampf* beschreven had. Na de invasie op 22 juni 1941 werd het gebied dat de Duitsers hadden ingenomen in drie zones verdeeld. Het district Bialystok werd gekoppeld aan het *Generalgou-vernement* waar ook de restanten van Polen onder vielen. Het *Reichkommissariat Ostland* (Letland, Litouwen, Estland en het westen van Wit-Rusland) werd bestuurd door Hinrich Lohse, terwijl het *Reichkommissariat Ukraine* bestuurd werd door Erich Koch.

De drie Duitse legergroepen die aan het begin van Operatie Barbarossa oprukten in de USSR, werden gevolgd door vier *Einsatzgruppen* en een aantal *Einsatzkommandos*.Deze bestonden uit mannen van de SIPO en de SD en hadden als missie 'individuen die het rijk vijandig gezind waren' onschadelijk te maken. In werkelijkheid bestond hun taak uit het massaal executeren van alle joden, intellectuelen en communistische volkscommissarissen. Tijdens het eerste jaar van de oorlog in het Oosten vermoordden deze doods-eskaders circa één miljoen mensen.

PLANNEN VOOR DE LANGE TERMIJN

Het *Generalplan Ost* was niet zomaar een bevlieging. In het plan stond dat,

Het ophangen van partizanen werd een vorm van volksvermaak. Hier maken Duitse soldaten, gehard door het conflict aan het Oostfront, foto's van een executie. Een soldaat die betrapt werd op het bezit van dergelijke lugubere aandenkens kon op een zware sanctie rekenen.

zodra de oorlog in de Oosten beslist was, de 31 miljoen Slavische inwoners van Polen, de Baltische landen en het westen van de USSR naar Siberië gedeporteerd zouden worden voor eliminatie. Met behulp van zo'n 14 miljoen 'germaniseerbare' Balten en Oekraïners "die bij de Noordse of Dinarische rassen" hoorden, zou de grens van de Duitse *Volksnation* duizend kilometer naar het Oosten opgeschoven worden. Deze oorspronkelijke bewoners moesten de onderkaste worden voor de nieuwe aristocratie, de kolonisten die naar deze nieuwe gebieden zouden trekken vanuit het Duitse rijk en vanuit etnisch Germaanse streken in Zuid-Tirol, Roemenië, Hongarije, Scandinavië, Nederland - en het nog te veroveren Groot-Brittannië. Gedurende een proces dat minimaal 25 jaar zou duren, moesten deze nieuwkomers het gebied ten westen van het Oeralgebergte 'germaniseren'.

De buitengrenzen zouden beschermd worden door 36 bevolkingscentra, elk met een bevolking van 20.000 zielen, die op hun beurt weer omgeven zouden worden door een ring van dorpen. Het plan was om de 'geopolitieke windrichting' naar het Oosten te verschuiven en zo Hitlers droom van *Lebensraum* of 'leefruimte' in het Oosten te vervullen.

HET AARDSE PARADIJS

Naar aanleiding van de snelle opmars van de Duitse legers in de Sovjet-Unie zei Hitler tijdens een bijeenkomst op 16 juli 1941 tegen Bormann, Goering, Keitel, Lammers en Rosenberg, "Wij moeten van de nieuw veroverde Oostelijke gebieden een soort aards paradijs maken... We kunnen desondanks alle noodzakelijke maatregelen nemen - executies, herhuisvesting, etc - en we zullen die ook nemen... In principe, moeten we ons nu vooral richten op het opdelen van deze enorme taart op basis van onze behoeften zodat wij dit gebied ten eerste kunnen onderwerpen, ten tweede kunnen besturen en ten derde kunnen exploiteren. "Het zal nooit meer mogelijk zijn een krijgsmacht op te bouwen ten westen van de Oeral... We mogen nooit meer anderen dan Duitsers toestaan wapens te dragen!"

DUITSE VEROVERAARS

In 1941 verwelkomden de 41,9 miljoen mannen en vrouwen die in de Oekraïne woonden de Duitse troepen als bevrijders. De cameraploegen van de *Propagandakompanien* filmden Oekraïense boerenvrouwen die de Duitse mannen en voertuigen op de stoffige wegen zegenden op hun tocht naar het Oosten. Het was een denkbeeld dat ze niet lang zouden vasthouden. Rosenberg zag in dat de Oekraïners potentiële bondgenoten waren en stelde voor daar een onafhankelijke satellietstaat op te richten. Hitler verwierp dit op raciale en economische gronden. Hij beschouwde de Oekraïners als ondermensen en hij wilde de delfstoffen, de landbouwgrond en de goede industriële faciliteiten van het gebied voor zichzelf hebben. Bovendien wilde hij het *Generalplan Ost* in gang zetten.

De Oekraïne werd in drie sectoren verdeeld. Het land dat het dichtst bij

LEVEN ZONDER WAARDE

Boven:
De Duitsers waren zeer actief tegen 'individuen die het Duitse rijk vijandig gezind' waren. Er werden vier Einsatzgruppen *geformeerd die de Wehrmacht in het Oosten moesten volgen.*

Boven:
De Einsatzgruppen werden geassisteerd door reservebataljons van de politie, speciale bataljons van de Waffen-SS, lokale milities en Hilfswillige *of 'vrijwillige helpers'.*

Hieronder:
Het doden van gijzelaars was verboden volgens de afspraken die tijdens de conferentie van Den Haag gemaakt waren als verfijning op de Geneefse conventie. Er mocht geen collectieve straf worden opgelegd aan bevolkingsgroepen voor daden waarvoor zij niet gezamenlijk verantwoordelijk gehouden konden worden. De Duitsers vonden dat deze bepalingen in het Oosten niet van toepassing waren.

het front lag kwam onder direct militair bestuur. Een ander gedeelte werd bij de rest van het bezette Poolse gebied gevoegd als het vijfde district van het *Generalgouvernement* onder het bestuur van Hans Frank. Zijn houding ten opzichte van zijn 'onderdanen' sprak uit een toespraak die hij op 14 januari 1944 hield: "Zodra we de oorlog gewonnen hebben, mag er voor mijn part gehakt worden gemaakt van de Polen, de Oekraïners en alle anderen die hier rondlopen".

Het merendeel van de Oekraïne kwam onder het bestuur van *Gauleiter* Erich Koch en het *Reichskomissariat* Oekraïne. Koch was een lompe, wrede man, een fanatieke nazi die zijn hoofdkwartier had ingericht in de stad Rivne. Hij beschreef zichzelf als een "lompe hond" die als taak had "alles uit de Oekraïne te zuigen wat we in onze handen kunnen krijgen, zonder rekening te houden met de gevoelens of bezittingen van de Oekraïeners".

Hij zei, "als ik een Oekraïner vind die het verdient om met mij aan dezelfde tafel te zitten, moet ik hem laten doodschieten".

Koch met zijn typische snorretje en bruine uniform met rode armband was het meest extreme voorbeeld van een *Goldfasan* - 'goudfazant', zoals de frontsoldaten de partijbestuurders in het Oosten noemden. Zijn wreedheid was zo extreem dat hij kritiek kreeg vanuit de *Waffen-SS*.

SLACHTING IN DE OEKRAÏNE

Hij pakte de germanisering grootschalig aan. Hij sloot de scholen omdat hij vond dat de Oekraïners geen scholing nodig hadden. Hij liet duizenden mensen deporteren als slavenarbeid voor het Duitse rijk en hij was verantwoordelijk voor de deportatie van ontelbare mensen naar de vernietigingskampen.

De Oekraïne had zwaar te lijden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Tegenover elk dorp dat in het Westen met de grond gelijk gemaakt werd, zoals Oradour in Frankrijk of Lidice in Tsjecho-Slowakije, stonden 250 dorpen in de Oekraïne die hetzelfde lot ondergingen. Naar schatting zijn er 16.000 fabrieken en 28.000 grote boerderijen vernietigd. De totale Russische oorlogsschade bestond voor meer dan 40% uit de directe materiële schade in de Oekraïne.

Tijdens de oorlog stierven er meer dan zeven miljoen Oekraïners door ondervoeding, executies en oorlogshandelingen.

BALTISCH ENTHOUSIASME

De Baltische staten Letland, Litouwen en Estland vonden het niet zo erg om deel uit te maken van *Ostland*. Ze waren allemaal tussen juni 1940 en juni 1941 door de Sovjet-Unie bezet en beschouwden de Duitsers als bevrijders. In Letland, Litouwen en Estland werden er politie-, militaire en *Waffen-SS* eenheden geformeerd uit de plaatselijke bevolking. De joodse bevolking werd ondergebracht in getto's in Vilnius en Kaunas in Litouwen en in Riga in Letland. De

DE BURGERS ONDER DUITSE BEZETTING

Boven:
Tijdens zijn proces verklaarde SS Gruppenführer Erich von dem Bach-Zelewski: "Als er jarenlang een leer gepredikt wordt dat de Slaven een inferieur ras zijn en dat de joden nog minder dan mensen zijn, is een dergelijke uitbarsting (de meedogenloze uitroeiing van een volk) *onvermijdelijk".*

Hieronder:
Zowel joden als christenen werden het slachtoffer van het nazi-geweld. De Duitsers voerden 2322 massa-executies uit in Polen, waarbij 34.908 mensen om het leven kwamen. De meesten werden gedood zonder enige vorm van proces.

Boven:
Het Führer Befehl *gaf de Duitse eenheden vrij spel om de verschrikkelijkste gruweldaden te plegen tegen burgers die verdacht waren van betrokkenheid bij partizanenacties. Niemand kon in deze gruwelijke strijd neutraal blijven.*

Hieronder:
Duitse troepen kregen van hogere officieren van de Geheime Feldpolizei *les over hoe ze de dreiging van de partizanen moesten aanpakken. De cursisten werd geleerd dat de Russen 'Untermenschen' waren, dat ze zoveel mogelijk uitgeroeid moesten worden en dat degenen die gespaard werden door de Duitsers als slaven gebruikt moesten worden. Dergelijke uitspraken werden door veel leden van het gewone leger in de praktijk gebracht.*

joodse inwoners van Estland werden gedeporteerd en uitgeroeid. De Letten brachten zes regimenten bijeen voor de *Waffen-SS*, de Esten drie en de Litouwers twee. De Letten vormden zelfs een eigen legerkorps: het *VI-Freiw-Armeekorps (Lettisches)/VI.Waffen-Armeekorps der SS (Lettisches)*.

RUSSISCHE OVERLOPERS

Er waren ook Russen die zich vrijwillig bij de Duitse troepen aansloten. Voor sommige krijgsgevangenen was dit de enige manier om te overleven. Anderen werden direct na hun gevangenschap verplicht om de Duitsers bij te staan. Zo lieten Duitse MG34-bemanningen in de begindagen van Barbarossa hun Russische gevangenen de zware kisten met munitie dragen.

De belangrijkste Russische soldaat die de zijde van de Duitsers koos was de boomlange, brildragende luitenant-generaal Andrey Vlasov. De generaal had een voorbeeldige staat van dienst opgebouwd tijdens de verdediging van Moskou, maar werd in 1942 in de buurt van Leningrad gevangen genomen.

Hij was ontevreden over Stalins leiding en over het gebrek aan steun voor de troepen in het veld en besloot zijn steun te verlenen aan de anticommunistische beweging in Duitsland. De Duitsers gebruikten hem in hun propaganda, maar gaven hem pas aan het eind van de oorlog het bevel over het Vlasov-leger dat uit twee divisies bestond.

De meeste aanhangers van het nieuwe regime in de bezette gebieden waren echter opportunisten en pragmatisten die van hun oude meesters niets meer te verwachten hadden. Zij waren echter in de minderheid ten opzichte van de tegenstanders van de Duitse onderdrukkers. Het *Kommissariat* van de Oekraïne bestond net iets langer dan twee jaar: de Russen namen het gebied in het najaar van 1943 weer in.

De meeste Oekraïense separatisten waren monddood gemaakt door de nazi's en de Sovjets konden het gebied daarom zonder al te veel tegenstand weer in de USSR opnemen. In de Baltische staten vond er in de eerste maanden van 1945 een uittocht plaats van burgers die de beloofde Russische vergelding probeerden te ontlopen. Na de 'bevrijding' moest de achtergebleven bevolking lijdzaam toezien hoe er weer een Sovjet-bestuur werd ingesteld dat niet snel zou vergeten hoe enthousiast deze voormalige Duitse gebieden Hitlers leger verwelkomd hadden.

Boven:
Leden van de* Hitler Jugend *leren hoe ze de nieuwe gebieden in het Oosten moeten bewerken. In* Mein Kampf *schreef Hitler: "Als er nieuw gebied nodig is dan kunnen we dat ten koste van Rusland verwerven. Het nieuwe rijk moet het pad volgen dat de Teutoonse Ridders al uitgezet hebben, maar nu om grond voor de Duitse ploeg te verwerven door middel van het Duitse zwaard."

Hieronder:
De Duitse bezetters zaaiden dood en verderf in het Oosten. Goering sprak in augustus 1942 een vergadering van Duitse leiders over de bezette gebieden toe: "God weet dat u daar niet naartoe gestuurd bent om te werken voor het welzijn van de mensen onder uw bestuur maar om het volle rendement uit hen te halen, zodat het Duitse volk kan leven."

FREIWILLIGE

HITLERS VRIJWILLIGERS IN HET OOSTEN

TIJDENS de oorlog meldden zo'n twee miljoen mannen uit het bezette Oosten zich aan voor de Duitse krijgsmacht als *Hilfswillige* of *Freiwillige*. Door het tekort aan personeel bevatten veel Duitse bataljons aan het eind van 1943 hele formaties van deze *Osttruppen*. Deze mannen vochten vrijwel overal waar men Duitse soldaten aantrof.

De *Hilfswillige* werden ook ingezet in niet-militaire rollen, bijvoorbeeld voor politietaken. Andere vrijwilligers bestuurden concentratiekampen, namen deel aan de acties van de *Einsatzgruppen* of speelden een leidende rol in andere herhuisvestingsoperaties.

De Wehrmacht richtte *Freiwilligen Verbände* op, divisies die helemaal uit vrijwilligers uit het Oosten bestonden. Een daarvan was het *Ostlegion*. Dit bestond uit zes eenheden die afkomstig waren uit Armenië, Azerbeidzjan, Georgië, de noordelijke Kaukasus, Turkmenistan en uit het gebied rond de Wolga. Bovendien werd er een cavalleriekorps opgericht dat bestond uit Kalmyks en Krimtartaren. Er bestond een lange traditie van vijandelijkheid jegens Moskou in deze staten en de Duitsers maakten dankbaar slim gebruik van. De leden van het *Ostlegion* werden in het 'Feldgrau' van de Wehrmacht gestoken, maar de afkomst van de troepen was af te lezen aan het schildje op hun arm. Ook hadden ze hun eigen vlaggen en onderscheidingen. De vrijwilligerseenheid waarover de meeste informatie bewaard is gebleven was RONA, het 15e kozakken-cavalleriekorps. Dit korps werd vooral gebruikt in een verkenningsrol en voor acties tegen verzetsmensen in Frankrijk en Italië. Aan het eind van de oorlog werden veel kozakken die door Britse of Amerikaanse troepen gevangen genomen waren in Oostenrijk aan de Russen overgedragen. Zij werden allemaal zonder aanziens des persoons ter plekke gefusilleerd.

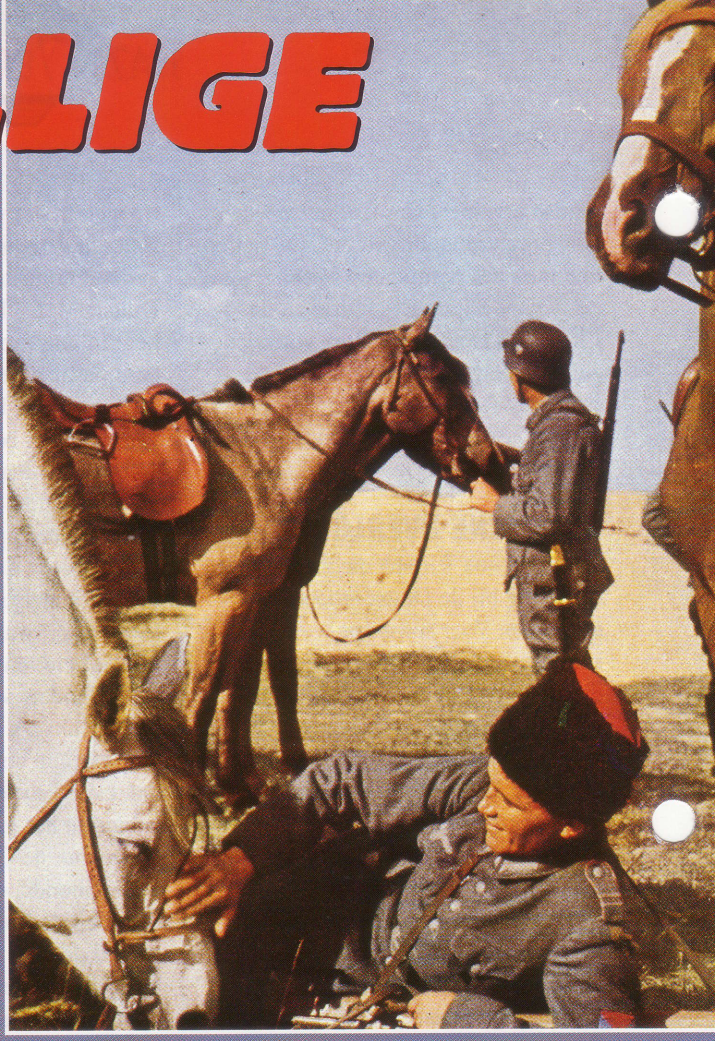

Boven:
Kozakken uit de regio's Don, Koeban en Siberië droegen een bontmuts en, indien beschikbaar een blauwe broek met een bies of strepen in de kleur van hun legeronderdeel. Kozakken uit Terek en de Kaukasus droegen hun volledige, traditionele nationale kostuum. Het Duitse kaderpersoneel in deze eenheden nam vaak de kozakkenlook over of behield zijn Duitse uniformen en strepen.

Onder:
De kozakken verwelkomden de Duitsers met open armen als bevrijders. De Duitse bevelvoerders hadden veel respect voor de moed en de felle anti-Russische gevoelens van de Kozakken. Zo'n 250.000 van hen dienden bij de Wehrmacht.

Links:
De gevechtskwaliteiten van de Russen die zich vrijwillig aanmeldden om Stalins bewind omver te werpen, varieerden sterk. In 1943 vochten zo'n 800.000 voormalige soldaten van het Rode Leger voor de Wehrmacht aan het Oostfront. In datzelfde jaar werd de massale Russische infiltratie van de Duitse linies aan het 'verraderlijke' gedrag van de Russische vrijwilligers geweten. Hitler werd woedend en beval dat 80.000 van deze vrijwilligers onmiddellijk naar de Franse kolenmijnen gestuurd moesten worden. Dit bevel werd later herroepen, maar de meeste Oosttroepen werden naar minder belangrijke fronten zoals Griekenland en Italië verplaatst waardoor ze in feite geen reden meer hadden om voor de Duitsers te vechten. Hier waren immers geen communisten.

Hieronder:
Op 30 december 1941 kreeg het Duitse opperbevel middels een geheim memorandum het bevel het Turkestaanse legioen samen te stellen uit vrijwilligers met de volgende nationaliteiten: Turkomanen, Oezbeken, Kazachen, Kirgiezen, Karakalpakken en Tadzjieken.

"Met de juiste begeleiding moeten de joden in het kader van de Endlösung voor geschikte arbeid naar het Oosten worden verplaatst. Fitte joden ... moeten aan de wegen gaan werken, waarbij er ongetwijfeld een groot aantal door natuurlijke oorzaken geëlimineerd zal worden".

WANNSEE
CONFERENTIE VAN DE DOOD

Op 20 januari 1942 zat Reinhard Heydrich een vergadering voor van hoge nazi's waar over het lot van de Europese joden beslist werd.

OP initiatief van Goering werd er in Wannsee een vergadering gehouden waarmee de basis werd gelegd voor de grootste volkenmoord in de moderne geschiedenis. De notulen werden bijgehouden door Adolf Eichmann, die later bekende dat "het ontwerp vrij openlijk besproken werd; heel anders dan de taal die ik later moest gebruiken in het verslag. Tijdens de besprekingen nam er niemand een blad voor de mond." Eichmann gebruikte alle gebruikelijke eufemismen in zijn verslag: de volkenmoord werd aangeduid als de Endlösung (eindoplossing).

Heydrich was in een joviale stemming en de vergadering verliep in een gemoedelijke, kameraadschappelijke sfeer: niemand stond erbij stil dat hij zich misschien nog wel eens zou moeten verantwoorden voor wat hier besloten werd. Heydrich had één oog op de vergadering en één op een van de secretaresses. Verleiding en verderf deelden hier dezelfde stoel. Als eindverantwoordelijke voor het vierjarenplan had *Reichsmarshall* Hermann Goering op 31 juli 1941 aan Heydrich opdracht gegeven hem zo snel mogelijk een concept aan te leveren met de details van de voorlopige maatregelen die op organisatorisch, technisch en materieel gebied nodig waren om een definitieve oplossing voor het jodenvraagstuk te kunnen realiseren. Het eerste vernietigingskamp was recentelijk ingericht in Belzec, bij Lublin in Polen. Daar coördineerde Dr. Christian Wirth, de gaskamerpionier, de installatie van een speciaal gebouwde faciliteit voor massa-executies. Er werden luchtdichte ruimtes gemaakt die men kon laten vollopen met koolmonoxide, dat gegenereerd werd door dieselmotoren. Er waren plannen voor nog meer kampen en er werden experimenten uitgevoerd met cyaangas, maar de machthebbende racisten binnen de nazi-partij wisten maar al te goed hoe grootschalig het karwei zou zijn dat ze zich voorgenomen hadden. Het probleem was: hoe kon men de totale joodse bevolking van Europa, die geschat werd op 11 miljoen mensen, oppakken, vervoeren en vermoorden?

MADAGASCAR-PLAN

Heydrich opende de vergadering met de verklaring dat hij door Goering aangesteld was om de voorbereidingen voor de Endlösung te coördineren en

De villa in het exclusieve district Wannsee in Berlijn waar de vergadering over de Endlösung plaatsvond, overleefde de geallieerde bombardementen en de beslissende Russische aanval op de stad.

dat de SS en SD verantwoordelijk waren voor de implementatie ervan. Heydrich gaf een kort overzicht van 'de strijd die we gevoerd hebben tegen deze vijand', het joodse volk. Tot dusverre had dit geleid tot de verdrijving van de joden uit alle beroepen en nu moest de fysieke verwijdering volgen van de joden uit Europa, de 'Lebensraum' van het Duitse volk. Hij herinnerde de aanwezigen eraan dat Goering in januari 1939 de Reichszentralstelle für jüdische Auswanderung (centraal bureau voor joodse emigratie) had opgezet. Het doel was de joden uit Duitsland te verdrijven. Hij vervolgde met een uitspraak waar duidelijk over

nagedacht was. "De emigratie en alles wat daarvan het gevolg is," zo sprak Heydrich, "is niet alleen een Duits probleem, maar een probleem dat gedeeld wordt door de overheden van de landen waar de stroom emigranten naartoe gaat. De steeds grotere sommen geldt die diverse buitenlandse regeringen eisen op het moment van aankomst, het gebrek aan ruimte op de schepen, de verplichte toelatingspapieren of het intrekken daarvan, zijn stuk voor stuk zaken die de emigratie nog problematischer gemaakt hebben."
Slechts weinig landen waren in 1939 bereid een hele stroom berooide joden binnen te laten. En berooid waren ze - al hun bezittingen waren door de Duitse autoriteiten in beslag genomen en joodse organisaties in het buitenland moesten bijna $10 miljoen bijdragen om de emigratie te bekostigen van de 537.000 joden die toestemming hadden gekregen om te vertrekken.

VOORLOPIGE OPLOSSING

Het uitbreken van de oorlog in september dwarsboomde de plannen van de nazi's om de joodse bevolking te verdrijven. Himmler verbood alle verdere emigratieplannen 'gezien de mogelijkheden in het Oosten' zoals Eichmann noteerde. De nazi's hadden immers Polen veroverd en wilden dat land gaan regeren op basis van hun eigen racistische principes. Ze waren niet bevreesd voor de internationale consequenties aangezien ze toch al in oorlog waren met de bondgenoten van Polen en een verbond hadden gesloten met de Sovjet-Unie, maar dit ook weer verbroken hadden. Wat er in Polen gebeurde zou ook verborgen blijven voor de Duitse bevolking.

"Er is nu een andere mogelijke oplossing voor het [joodse] probleem," zo zei Heydrich, "in de plaats gekomen van emigratie, namelijk de joden naar het Oosten te evacueren, gesteld dat de Führer met dit plan instemt".

Alle aanwezigen wisten dat de doodseskaders van de *Einsatzgruppen*, samen met speciale leger- en politieformaties inmiddels in de bezette gebieden in de Sovjet-Unie talloze massa-executies hadden uitgevoerd. SS *Sturmbannführer* Lange had duizenden Letse vrijwilligers die hielpen bij de

"In plaats van emigratie is er nog een andere mogelijke oplossing waarvoor de Führer al toestemming gegeven heeft - namelijk deportatie naar het Oosten". Met "deportatie" bedoelde Heydrich massale deportatie naar de getto's in bezet Polen, later gevolgd door transporten naar de vernietigingskampen Belzec, Treblinka, Sobibor en Auschwitz.

Lijst van aanwezigen
Villa Wannsee: 20 januari 1942

SS Obergruppenführer
Reinhard Heydrich

SS Sturmbannführer
Adolf Eichmann

Gauleiter **(Westphalia-Nord)**
Dr. Alfred Meyer, namens het ministerie voor de bezette gebieden in het Oosten

SS Gruppenführer
Heinrich Müller

Dr. Wilhelm Stuckhart, ministerie van binnenlandse zaken

Dr. Josef Buhler, kantoor van de gouverneur-generaal

SS Gruppenführer
Dr. Otto Hofmann, Rassen- und Siedlungsamt

SS Oberführer
Karl Schöngarth, SD-chef voor het Generalgouvernement

SS Sturmbannführer
Dr. Rudolf Lange, hoofd van de SD in Letland
SS Obergruppenführer

Dr. Wilhelm Stuckhart, ministerie van binnenlandse zaken

Staatssecretaris Erich Neumann, bureau voor het vierjarenplan

Dr. Roland Freisler, Justitie

Materieldirektor
Dr. Friederich Kritzinger, Reichskanzlei

SS Oberführer
Erich Klopfer, Parteikanzlei

Dr. George Lieberandt, Hoofd bestuursambtenaar

Wannsee is een exclusieve locatie aan een meer, ten zuidwesten van Berlijn aan de weg naar Potsdam. De villa Am Grossen Wannsee 56-58, waar de conferentie gehouden werd, was het voormalige Berlijnse kantoor van Interpol. Het gebouw werd bij het uitbreken van de oorlog door de SS geconfiskeerd.

Boven:
Adolf Eichmann moest de notulen bijhouden tijdens de vergadering in Wannsee. Deze efficiënte bureaucraat legde de details van het besluit tot massamoord in kille eufemismen vast.

slachting die georganiseerd was door zijn SD'ers. Tijdens de conferentie werd er gekeken naar de geografische distributie van de beoogde slachtoffers, van de 131.800 joden die nog in Duitsland leefden tot degenen die zich nog buiten het bereik van het nazisme bevonden: waaronder de 8.000 joden in Zweden, de 55.500 in Europees Turkije en de 330.000 Britse joden. Alle getallen waren op honderd afgerond, zoals 200 in Albanië of 5600 in Denemarken. Hierop waren echter twee uitzonderingen. Volgens Heydrichs rapport woonden er 2.994.684 joden in Rusland plus 446.484 in de Oekraïne en Wit-Rusland zonder Bialystok mee te rekenen. Waarschijnlijk waren deze gegevens afkomstig van een verouderde Russische volkstelling.

WAT IS EEN JOOD?

Zelfs in de bezette gebieden en de landen die zich achter Duitsland hadden geschaard, voorzagen de nazi's problemen. De nazi's hadden zelf nog nooit een goede definitie opgesteld van wie er nu joods was: de rassenwetten waren in allerijl opgesteld en telden de nodige aperte fouten en hiaten. De vertegenwoordiger van het Ministerie voor Binnenlandse Zaken, SS *Obergruppenführer* Dr. Wilhelm Stuckhart, had Himmler ervan overtuigd dat het verkeerd was om ook kinderen uit gemengde huwelijken te doden. Hiermee redde hij naar schatting zo'n 28.000 levens, hetgeen door het Neurenberg-tribunaal na de oorlog als verzachtende omstandigheid werd aangevoerd. De joodse ondergrondse beweging DIN was hiervan minder onder de indruk en vermoordde hem in 1953.

NATUURLIJKE SELECTIE

De nationale houdingen ten opzichte van mensen met gemengd bloed verschilden sterk binnen het nazi-rijk. De marionettenregeringen in Slowakije en Kroatië werkten met dezelfde bloeddorstige gedrevenheid als de Baltische staten mee aan de Duitse plannen, maar Roemenië en Hongarije waren veel minder gewillig. Geen van beide regimes deelde het obsessieve racisme van de nazi's en Heydrich merkte zuur op dat in Hongarije, "een jood documenten kan kopen waarmee hij zijn buitenlandse burgerschap kan aantonen". Roemenië was onlangs verplicht een functionaris te benoemen voor joodse vraagstukken; Heydrich liet de eis vastleggen dat ook Hongarije dit voorbeeld moest volgen. SS *Gruppenführer* Hoffmann stelde voor een functionaris van het Rassen- und Siedlungshauptamt van de SS naar Hongarije te sturen, die

Linksonder:
Heinrich Müller was een beroepspolitieman die zich opwerkte in het Derde Rijk. Van 1939 tot aan zijn verdwijning in 1945 was hij het hoofd van Amt IV van de RSHA - de Gestapo. Hij zette persoonlijk zijn handtekening onder diverse orders voor de deportatie en executie van joden.

Rechtsonder:
Roland Freisler (1893-1945) vertegenwoordigde de belangen van de nationaal-socialistische justitie tijdens de bijeenkomst.

zich moest voordoen als een assistent van de politieattaché. Vijf miljoen van de elf miljoen joden van wie het doodvonnis op deze conferentie getekend werd, woonden in het Europese gedeelte van de Sovjet-Unie. Door de tsaristische wetgeving waren ze al verplicht om in getto's te gaan wonen, waardoor ze gemakkelijk op te sporen waren. Waar Eichmann in zijn verslag hun lot vastlegt, laat hij zijn voorzichtige taalgebruik even varen.

DODELIJKE ARBEID

"De joden moeten nu in het kader van de Endlösung voor geschikte arbeid naar het Oosten worden verplaatst. Lichamelijk fitte joden worden in grote werkcolonnes naar deze districten gebracht waar ze aan de wegen moeten gaan werken. Ze worden opgesplitst op basis van geslacht. In de loop van dit proces zal er ongetwijfeld een groot gedeelte door natuurlijke oorzaken geëlimineerd worden. "De eventuele overblijvers moeten, aangezien dit ongetwijfeld de taaisten zijn, overeenkomstig behandeld worden. Ze zijn immers het product van natuurlijke selectie die, indien ze ooit bevrijd worden, als een kiemcel voor de joodse reconstructie zouden fungeren." Alle aanwezigen wisten dat ze de joden niet aan de wegen zouden laten werken. Als er een colonne Poolse joden de bossen ingevoerd werd, groeven ze daar alleen maar hun eigen graven. Er moesten in principe twee categorieën joden gespaard worden, maar uiteindelijk zouden de nazi's ook deze beide groepen om het leven brengen. Joden van boven de 65 moesten overgebracht worden naar een getto voor ouderen in het modelconcentratiekamp Theresienstadt bij Praag. In de praktijk werden de meeste ouderen en zieken ter plekke doodgeschoten tijdens de zuivering van de getto's in Oost-Europa door de SD- en politiebataljons. De tweede uitzondering waren joodse soldaten die tijdens actieve dienst in de Eerste Wereldoorlog gewond waren geraakt, en joodse dragers van het IJzeren Kruis Eerste Klasse.

Hieronder:
Volgens Heydrichs cijfers waren er zo'n 11 miljoen praktiserende joden in Europa. De nazi-definitie van een jood was echter gebaseerd op ras en niet op religie, hetgeen tot vrij arbitraire beslissingen leidde over het lot van mensen van gemengd bloed.

RAS, NIET RELIGIE

De behandeling voor mensen van gemengd bloed zoals die was vastgelegd in de Neurenberger wetten werd in Wannsee verder verfijnd, in afwachting van 'absolute definitieve opheldering' die echter nooit zou komen. Als je beide ouders halfjoden waren, werd jezelf door de nazi's als jood behandeld. Iemand met slechts één joodse grootouder werd als Duitser beschouwd, tenzij 'het algehele uiterlijk van de persoon van gemengd bloed uit rassenoogpunt verwerpelijk is' of de persoon in kwestie een strafblad had, of 'zich jood voelt en zich daarnaar gedraagt'. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Goering ooit eens met zijn vuist op tafel sloeg en uitschreeuwde "ik bepaal hier wie er een jood is!" Erich Neumann en Wilhelm Stuckhart deden een voorstel voor een massaal sterilisatieprogramma voor echtparen van gemengd ras, omdat volgens Stuckhart de complexe definities van wie er joods was aanleiding zouden geven voor een enorme bureaucratische chaos. De enige die nog bedenkingen uitte was Neumann. Hij maakte zich vooral zorgen om de economische gevolgen: hij wilde de zekerheid dat joden die belangrijk werk deden voor de oorlogsproductie niet gedood zouden worden voordat er vervanging beschikbaar was. Heydrich beloofde dat dit zou gebeuren, maar deze rationele principes werden uiteindelijk ook aan de kant gezet. Dr. Josef Buhler daarentegen drong erop aan dat de "implementatie van de Endlösung in het General-gouvernement moest beginnen" omdat de 2,5 miljoen joden in Polen op gunstige afstand woonden van de locaties die aangewezen waren voor de vernietigingskampen. Hij vond dat zij opgeruimd moesten worden uit het territorium van het General-gouvernement, omdat "zij een immens gevaar vertegenwoordigen als verspreiders van epidemieën en permanent bijdragen aan de verstoring van de economie door hun instandhouding van de zwarte markt. Bovendien ... is het merendeel ongeschikt om te werken." Eichmanns verslag eindigt met een cryptische opmerking. "Tegen het eind van de conferentie werden de verschillende types mogelijke oplossingen besproken", zodat de voorstanders van koolmonoxidevergiftiging de voordelen daarvan ten opzichte van massaal doodschieten konden aandragen. Heydrich eindigde de vergadering met het dringende verzoek dat alle organisaties de SD alle mogelijke steun zouden verlenen bij het uitvoeren van de Endlösung. De hele bespreking was na 90 minuten afgerond, waarna de nazi's konden gaan lunchen.

Onder:
Hermann Goerings macht binnen de partij nam af en zijn rivalen binnen de partijleiding stelden alles in het werk om zijn positie over te nemen. Zoals zoveel andere nazi's zag hij een mogelijkheid om verder bij Hitler in de gunst te komen door een oplossing aan te dragen voor het jodenvraagstuk. Daarom gaf hij Heydrich opdracht de conferentie te organiseren om tot een 'Endlösung' te komen.

Heinz Guderian was de inspirator achter het Duitse pantserwapen. Hij was een van de weinigen die niet bang waren voor Hitler en deed alles wat in zijn vermogen lag om Duitsland weer een sterke natie te maken na de vernedering van Versailles.

Heinz Guderian PANTSERLEIDER

Guderian was de vader van de *Panzerwaffe*. Hij was geliefd bij zijn mannen en verachtte zijn incompetente superieuren. Hij was een van de weinige Duitse generaals die het op durfde te nemen tegen Adolf Hitler.

HEINZ GUDERIAN WERD OP 17 JUNI 1888 GEBOREN IN KULM, (nu Chelmno in Polen) als zoon van een Pruisische officier. Hij combineerde de discipline en volgzaamheid van de Pruisen met een innovatieve geest die zijn conservatieve officieren tot razernij kon drijven. Zijn critici verweten hem dat hij zich voorgenomen had om de effectiviteit van het tankwapen koste wat kost aan te tonen.

Heinz Guderian volgde een kadettenopleiding en werd bij de infanterie geplaatst in het 10e (Hanoverse) *Jäger*regiment in 1908. Hij studeerde in 1913 aan de *Kriegsakademie*. Tijdens de Eerste Wereldoorlog diende hij als stafofficier en verbindingsspecialist en klom hij geleidelijk op tot commandant van een legergroep aan het Westfront.

Na de oorlog diende hij kort in de vrijwillige legers in de Baltische staten waar hij probeerde het terrein te behouden dat volgens het verdrag van Brest-Litowsk van de Russen afgenomen was. Hij was een van de 4000 officieren die geselecteerd werden voor de *Reichswehr*. Tijdens de jaren 20 en 30 ontwikkelde hij de aanvallen met pantsertroepen die bekend zouden worden als de Blitzkrieg en die de basis zouden vormen voor de Duitse mobiele troepen.

Toen Hitler in 1933 aan de macht kwam, onderkende hij het potentieel van pantsertroepen en liet hij drie pantserdivisies formeren.Guderian kreeg het bevel over de 2e pantserdivisie. Hij werd in 1936 bevorderd tot generaal-majoor en in 1938 tot luitenant-generaal. Later dat jaar kreeg hij de nieuwe rang van *General der Panzertruppen*.

ACHTUNG, PANZER!

In 1937 verscheen zijn boek *Achtung, Panzer!* waarin hij zijn ideeën over oorlogvoering met pantsertroepen uiteenzette. Tijdens de Blomberg-Fritsch-crisis van 1938 werd Guderian als pro-nazi beschouwd, hetgeen in zijn voordeel sprak voor verdere promoties. Hij voerde het bevel over het nieuwe 16e Korps tijdens de

kritieke dagen van de *Anschluss* met Oostenrijk in 1938. Zijn tanks startten een snelle opmars naar Wenen, maar een derde daarvan ging daarbij kapot. Dit was een nuttige les voor meer uitdagende operaties. In 1939 kreeg hij het bevel over het XIXe korps dat in Polen en Frankrijk vocht. Hitler bezocht Guderian in Polen en was onder de indruk van de vernietigende effectiviteit van de pantsers tegen de Poolse artillerie en infanterie. Guderian, de verbindingsofficier uit de Eerste Wereldoorlog, besefte dat hij het bevel ook kon voeren vanuit pantservoertuigen die met de troepen meetrokken en leidde zijn korps vanaf het front. Zijn troepen vormden de voorhoede van de aanval op de landen in West-Europa en braken op 14 mei door de smalle Franse linies bij Sedan. Hoewel ze in feite in de minderheid waren tegenover de Engels-Franse troepen raasden Guderians mannen verder naar de Kanaalkust en sneden ze de geallieerde legers in Noord-Frankrijk en België van de andere geallieerde troepen af.

OPMARS NAAR DE KUST

Guderians korps legde de 250 km naar het Kanaal in acht dagen af: dit kwam neer op een gemiddelde snelheid van 30 km per dag en er was zelfs een dag bij waarop ze maar liefst 85 km oprukten. De snelheid en de stoutmoedigheid van de opmars wekte angst op bij Hitler, die wilde dat de pantsers het langzamer aan deden. Guderian wist Hitler wijs te maken dat hij haltgehouden had. Dit deed hij door middel van een veldtelefoon die verbonden was met een vast radiostation. Intussen trokken zijn tanks ongestoord verder naar het westen. Op 28 mei gaf Hitler Guderian het bevel over het XXXIXe en XXXXIe Pantserkorps voor de opmars in Frankrijk na de slag bij Duinkerken. In zes dagen bracht hij de groep van nabij Sedan naar het zuiden, tot aan Pontarlier aan de Zwitserse grens. Daarna boog hij in een scherpe hoek van negentig graden af naar het noorden om Belfort in te nemen. Na de val van Frankrijk werd hij bevorderd tot kolonel-generaal. Guderian wilde de campagne

Guderian op het hoogtepunt van zijn tactische militaire carrière op zijn commandopost in Rusland in het najaar van 1941. Tijdens Operatie Barbarossa leidde hij het 2e pantserleger en bewees hij het gelijk van de pantsertheorieën die hij zelf ontwikkeld had.

voortzetten door de Britten in het Middellandse Zeegebied aan te vallen, maar Hitlers prioriteiten lagen bij de oorlog tegen de Sovjet-Unie.

Voor de Russische campagne kreeg hij een van de vier pantsergroepen. Dit waren in feite complete pantserlegers. De 2e pantsergroep werd later ook omgedoopt tot *Panzerarmee* Guderian en daarna tot 2e *Panzerarmee*. Deze *Panzergruppe*, onderdeel van 'Heeresgruppe Mitte', rukte onder Guderians bevel ver op in Rusland.

Tussen 22 juni en 16 juli legde zijn pantsergroep 660 km af vanaf Brest-Litowsk tot aan Smolensk: een gemiddelde van meer dan 25 km per dag. De beste dag was 28 juni, toen ze meer dan 100 km aflegden. De soldaten gaven hun commandanten daarom de bijnaam “Schneller Heinz”

Toen zijn troepen zich op een kleine 300 kilometer van Moskou bevonden, kreeg Guderian van Hitler te horen dat hij van plan was de tanks over te brengen naar de 'Heeresgruppe Süd' die zich langzamer verplaatste.Guderian probeerde de plannen van de Führer tegen te houden en vloog naar Hitlers hoofdkwartier om er bij hem op aan te dringen niet deze koers te volgen die ertoe zou leiden dat het Duitse leger de zege niet meer in 1941 kon behalen. Hij kon de discussie niet winnen.

Toen zijn tanks uiteindelijk, veel later dan Guderian gehoopt had, weer aan het front bij Moskou waren, wilde Guderian ze een defensieve rol laten aannemen, omdat de winter snel dichterbij kwam en de aanvoerlinie erg ver opgerekt was. Hitler, die zich steeds vaker met operationele beslissingen bemoeide, eiste dat de aanval op Moskou zou worden voortgezet ondanks de komst van het gure winterweer waarop de Wehrmacht niet was voorbereid.

Op 5 december zette de Sovjet-Unie het tegenoffensief in met verse troepen uit Siberië. De Duitsers moesten nu met de macht der

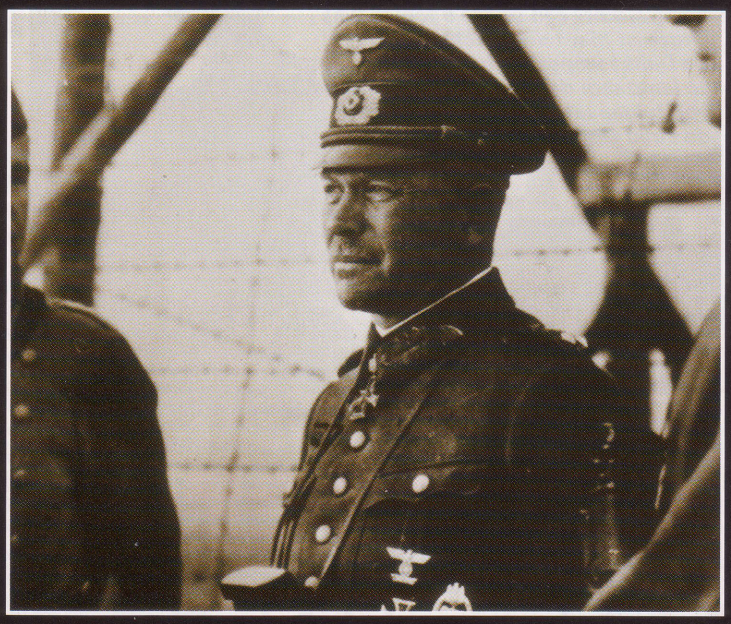

Boven:
Als hij samen met zijn troepen gefotografeerd werd, liet Guderian altijd een brede glimlach zien. Vaak zei hij zoiets als "Volg mij naar de eer". In aanwezigheid van zijn superieuren zag men hem echter zelden lachen.

Links:
In zijn boek* Achtung, Panzer! *werkte Guderian zijn ideeën over oorlogvoering met pantservoertuigen uit. Hij stelde voor tanks als onderdeel van een combinatie van legeronderdelen te laten samenwerken met de gemotoriseerde infanterie, artillerie en de genie.

wanhoop vechten om hun posities te behouden. Guderian werd uit zijn commando ontzet, omdat hij zijn pantsergroep terugtrok uit de onbeschermde positie rond Toela.

Hij werd in februari 1943 weer in eer hersteld en tot inspecteur van de pantsertroepen benoemd. Zijn ambitie en kennis waren van doorslaggevende waarde en zorgden ervoor dat de Duitse pantsertroepen tijdens de slagen van 1943 en 1944 met nieuwe voertuigen en wapens zouden strijden. De ontwikkeling van de Panther als antwoord op de Russische T-34 had veel aan Guderian te danken.

PLICHT EN EER

Guderian werd meermaals benaderd door officieren die Hitler wilden afzetten, maar hij liet zich nooit daartoe compromitteren. Guderian deelde hun mening dat Hitlers militaire leiderschap rampzalig was, maar hij wilde niet bij een samenzwering betrokken zijn. Men denkt dat dit ook deels te maken had met het feit dat de samenzweerders uit een conservatieve, reactionaire militaire hoek kwamen die veel van zijn tactische innovaties in de jaren 30 hadden tegengehouden.

Tijdens de aanslag op Hitler, voerde Guderian troepeninspecties uit in Oost-Pruisen. Na de bomaanslag werd hij gepromoveerd tot chef-staf van het leger. Hij bekleedde deze functie tot 22 maart 1945. Hij vaardigde een dagorder uit waarin hij de samenzweerders veroordeelde als lafbekken en zwakkelingen die deze eerloze methode prefereerden boven de enige weg die een eerlijke soldaat diende te volgen "de weg van plicht en eer".

Samen met de veldmaarschalken Keitel en Von Rundstedt zat Guderian in de Ereraad die onderzoek deed naar de verdachten van de samenzwering. De Raad ontsloeg de verdachten uit het leger en droeg ze over aan het *Volksgericht*. Vrijwel alle hoge officieren die door het *Volksgericht* berecht werden, kregen de doodstraf.

Als chef-staf probeerde Guderian Hitler te overtuigen van de desastreuze staat waarin de Duitse

Rechts:
In de Poolse en Franse campagnes leidde Guderian het XIXe pantserkorps met veel succes. Hier zien we hem in Frankrijk terwijl een van zijn orders versleuteld wordt op de geheime Enigma-machine die door alle hoge Duitse bevelvoerders gebruikt werd.

Terwijl er middelzware tanks ontwikkeld werden, had het leger behoefte aan een lichte opleidingstank. De Panzer 1A was goedkoop en gemakkelijk te bouwen. Hij woog slechts een goede 5 ton en was uitgerust met twee machinegeweren. De Duitse wapenproductie verliep zo langzaam dat deze kleine voertuigen uitgebreid in de strijd werden ingezet.

Pantser-pionier

Boven:
Guderian maakte van de Blitzkrieg een succes door constant alle orders naast zich neer te leggen. Hij reed zo hard als de tanks maar aankonden, verbrak de verbindingslijnen van de vijand en zaaide overal chaos. Hier beschrijft Guderian de positie van zijn formaties aan zijn superieur, veldmaarschalk Von Kluge.

IN 1926 nam generaal Von Seeckt , de charismatische leider van de minuscule *Reichswehr,* het initiatief voor een geheim programma voor de bouw van experimentele tanks. Op datzelfde moment was een zekere majoor Heinz Guderian instructeur bij de rijopleiding van het leger. Hij was gefascineerd door het concept van pantservoertuigen en probeerde zoveel mogelijk informatie te verzamelen over gemotoriseerde oorlogsvoering.

Ondanks de aanvankelijke tegenstand ontwikkelde hij het idee neptanks van staalplaat en hout te gebruiken om ervaring op te doen met pantsertactieken. Ook bracht hij een bezoek aan Zweden om daar een tankbataljon te bestuderen en bezocht hij het geheime oefenterrein voor tanks in Kazan in Rusland. Guderian, die goed Engels sprak, volgde de lijn die was uitgezet door de Britse pantserkenners, Captain B.H. Liddell-Hart en General J.F.C. Fuller, die zich baseerden op hun ervaringen met het Royal Tank Corps uit de Eerste Wereldoorlog. In tegenstelling tot deze Britten slaagde Guderian er wel in de generale staf te overtuigen van zijn innovatieve ideeën. In 1931 was hij chef-staf onder generaal Lutz, de inspecteur van de gemotoriseerde troepen. Beide mannen waren ervan overtuigd dat het voor de toekomstige tactische ontwikkeling van tanktroepen absoluut nodig was pantserdivisies te formeren. Nadat hij Guderians Panzer I's over het oefenterrein had zien razen, raakte Hitler enthousiast en gaf hij opdracht tot de oprichting van drie pantserdivisies. Een van die divisies werd onder bevel van Guderian geplaatst. Deze zou later bekend worden als Hitlers 'Zwarte Huzaren'.

Rechts:
"Je slaat iemand met zijn vuist en niet met gespreide vingers". Met deze woorden vatte Guderian zijn theorie over het juiste gebruik van pantsers samen. Het was veel effectiever om de pantsers te concentreren voor één krachtige actie, in plaats van ze hier en daar in te zetten.

troepen in het Oosten en Westen verkeerden. Na de beruchte discussie op 28 maart 1945 waarbij Guderian Hitler probeerde te overschreeuwen, werd hij uit zijn functie gezet: Hitler zei tegen hem dat hij zich ziek moest melden, aangezien het algemeen bekend was dat hij gezondheidsproblemen had. Op 10 mei 1945 gaf Guderian zich over aan de Amerikanen. Hij beschreef zijn rang en positie als Inspecteur van de Pantsertroepen. Na de oorlog werd hij door de Amerikanen en Britten vrijgesproken van oorlogsmisdaden. Op zijn 60e verjaardag in juni 1948 werd hij vrijgelaten. Hij had altijd al last van een zwak hart en door de druk die hij tijdens de oorlog ervaren had stierf hij op jonge leeftijd in Schwangau bei Füssen in Beieren op 15 mei 1954.

Onder:
Nadat hij 14 maanden weg was geweest, werd Guderian na het debacle bij Stalingrad weer opgeroepen. Hij werd benoemd tot Generalinspekteur der Panzertruppen *en moest er in die functie voor zorgen dat de pantsertroepen gemoderniseerd werden. Hij ontwikkelde een uitstekende relatie met Albert Speer. Hoewel hij in Neurenberg werd vrijgesproken, moet Guderian als frequente bezoeker van de Duitse wapenfabrieken bekend zijn geweest met de slechte omstandigheden waarin de slavenarbeiders moesten werken.*

IJzeren doodskisten

Begin 1943 leken de Duitse U-Boote de slag om de Atlantische Oceaan te gaan winnen. Er kwamen steeds meer Duitse onderzeeërs in de vaart en de vlootverliezen aan geallieerde zijde liepen catastrofaal hoog op.

Een overlevende van een getorpedeerde koopvaarder. Hij is een van de gelukkigen: op de honderden schepen die tot zinken werden gebracht kwamen duizenden zeelieden om het leven door verdrinking, verbranding of onderkoeling.

DE TWEEDE 'gouden' tijd voor de U-Boote vond plaats tijdens de eerste zeven maanden van 1942. Op 13 januari kregen de kapiteins van de U-Boote die voor de Amerikaanse kust lagen het bevel vijandelijke acties tegen de VS uit te voeren. De coördinatie tussen de US Army, US Navy en het burgerbestuur was slecht: de schepen tekenden zich af tegen de lichten van de Amerikaanse steden waar men nog nooit van verduistering gehoord had. De U-Boote bleven overdag op de zeebodem liggen en kwamen met de schemering naar het oppervlak waar ze steeds maar weer schade toebrachten aan de koopvaarders die nog altijd alleen, en vaak volledig verlicht, in de Amerikaanse wateren voeren. Het duurde enige tijd voordat de Amerikaanse autoriteiten gebruik gingen maken van de zo zuurverdiende ervaring die de Britten hen gratis en voor niets aanboden. Pas in april 1942 had de Amerikaanse marine een antwoord op de slachting, maar toen waren er wel al maandenlang gemiddeld meer dan honderd koopvaarders verloren gegaan met een gezamenlijke scheepsruimte van 500.000 ton.

IN DE GREEP VAN DE U-BOOTE

In 1942 konden er steeds minder goederen geïmporteerd worden in Groot-Brittannië. Dit was deels te wijten aan de U-Boote die veel onheil aanrichtten op de Atlantische Oceaan en deels aan het feit dat grote aantallen schepen ingezet werden voor de invasie in Noord-Afrika (Operation Torch) in november. Tegelijkertijd waren er voor het Amerikaanse tegenoffensief in de Stille Oceaan grote aantallen Amerikaanse schepen nodig. Van een vooroorlogs totaal van 50 miljoen ton per jaar daalde de Britse import naar 42 miljoen in 1940, 31 miljoen in 1941 en 23 miljoen ton in 1942, hetgeen te weinig was om het dagelijkse leven in dat land draaiende te houden. Hitlers legers waren eind '42 in de verdediging gedrongen in Rusland en Noord-Afrika, maar de inwoners van Groot-Brittannië stonden er ook slecht voor. Het

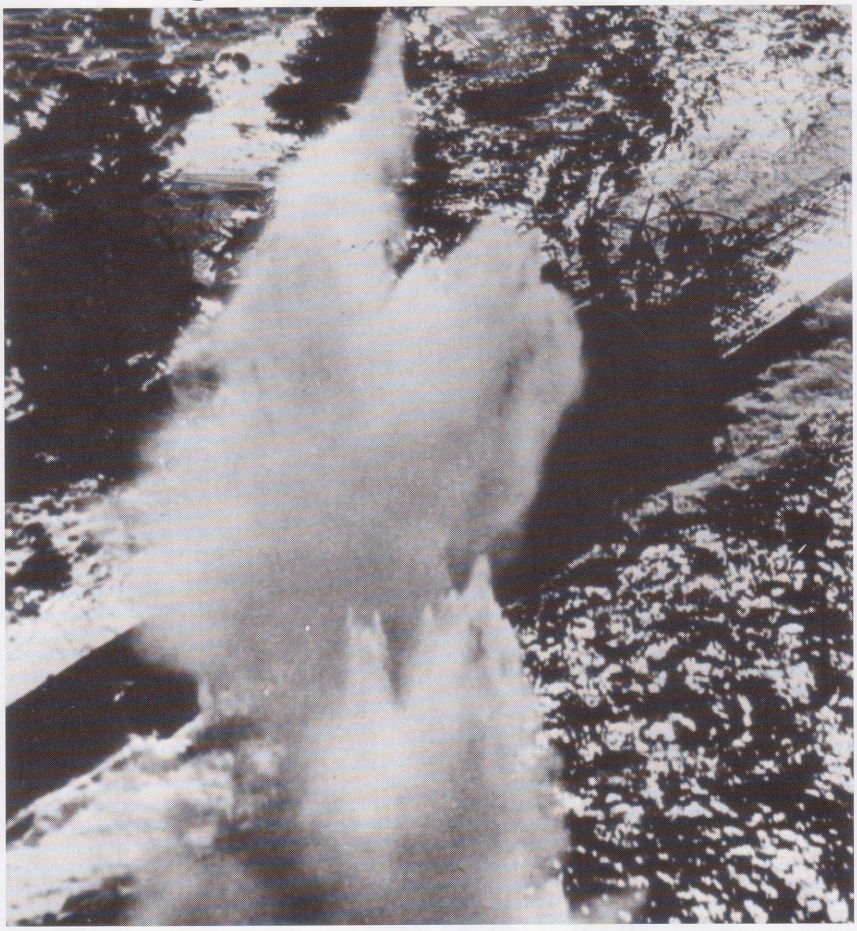

Boven:
De onderzeeëroorlog was er een van actie en tegenactie, waarbij beide zijden steeds weer nieuwe wapens in de strijd brachten om de vijand te overtroeven. Maar het geallieerde luchtoverwicht was te groot voor de Kriegsmarine.

Hieronder:
Een beschadigde koopvaarder die zijn konvooi niet kan bijhouden wordt door kanonvuur tot zinken gebracht. De U-Boote stortten zich als hongerige wolven op dergelijke achterblijvers, maar door de verbeterde geallieerde bescherming waren dergelijke aanvallen vanaf het oppervlak erg riskant.

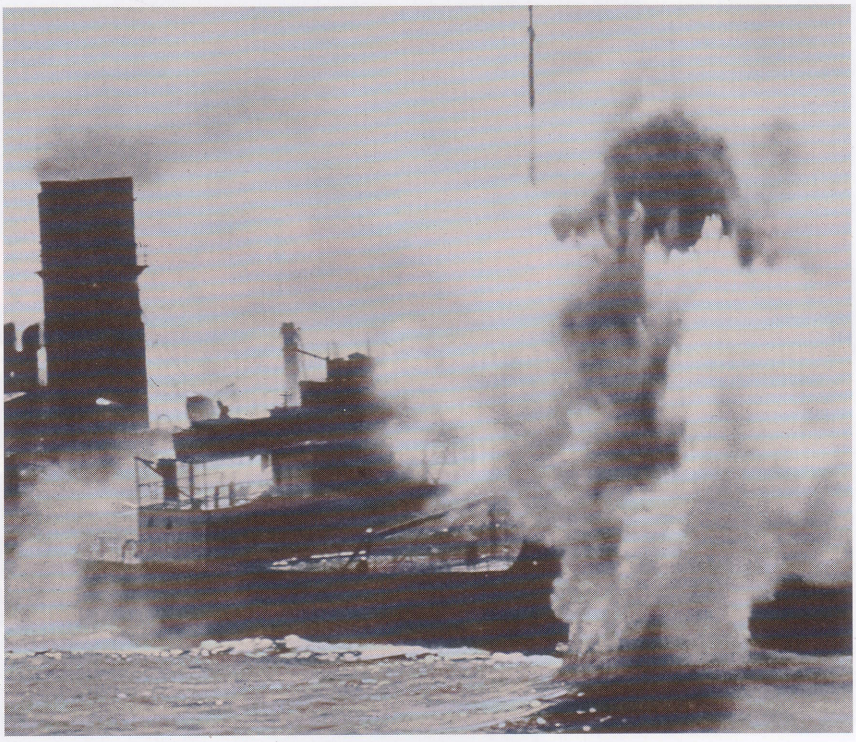

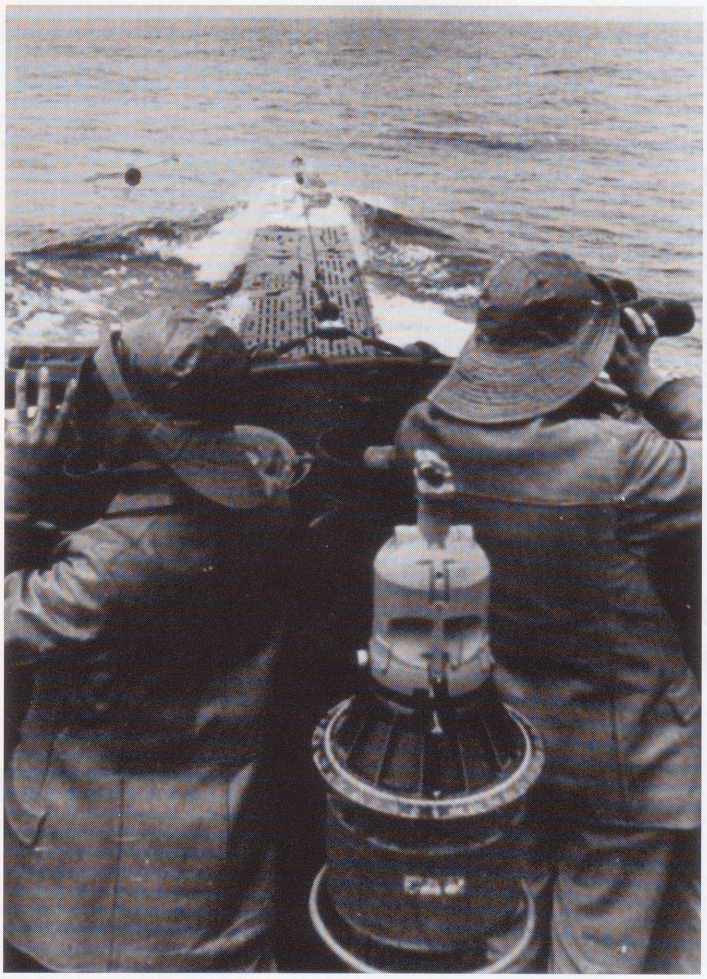

Boven:
Als het op het waarnemen van de vijand aankwam, waren de U-Boote in het nadeel. Geallieerde torpedobootjagers konden de U-Boote met radar en HF richtingsbepalingsapparatuur opsporen, maar om de konvooien te vinden moesten de U-Boote vooral vertrouwen op radioberichten uit Frankrijk en op hun periscoop.

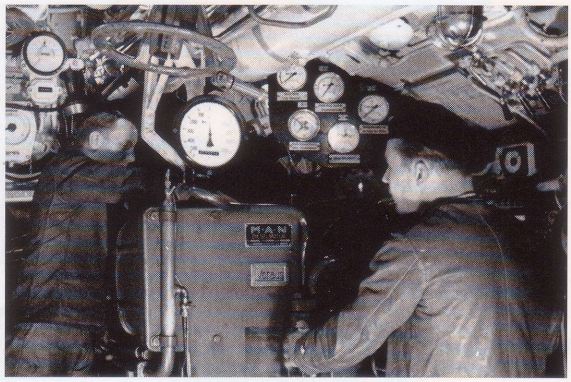

Boven:
Zuinige dieselmotoren stelden de U-Boote in staat verre reizen te maken op jacht naar hun slachtoffers, maar doordat ze niet zonder lucht konden moesten de boten ook veel tijd aan het oppervlak doorbrengen.

Boven:
De opvarenden van zeeschepen konden altijd nog proberen in een reddingsboot te klimmen als hun schip door een torpedo geraakt werd: de bemanning van een onderzeeër die door dieptebommen geraakt was had veel minder kans op overleven.

voedsel was streng gerantsoeneerd en de Britse oorlogsindustrieën werden bedreigd door een tekort aan grondstoffen. De Britse Prime Minister Winston Churchill was zeer bezorgd om het gevaar dat de U-Boote opleverden en op zijn aandringen werd op het hoogste niveau besloten dat de U-Boote de hoogste prioriteit zouden zijn voor de geallieerden voor 1943. Totdat deze dreiging was uitgeschakeld, was de opbouw van Amerikaanse troepen in Groot-Brittannië in gevaar en waren de vooruitzichten voor een succesvolle invasie op het vasteland van Europa vrijwel nihil.

DE BASES AANVALLEN

Vanaf het najaar van 1942 werden de bases van de U-Boote in Frankrijk en de scheepswerven in Duitsland gebombardeerd door de RAF Bomber Command en de US 8th Air Force. Er werd zware schade toegebracht aan de havens, die immers gemakkelijker te bereiken waren dan de steden in het achterland. Lorient en St Nazaire werden met de grond gelijk gemaakt; maar de U-Boote lagen veilig en onaantastbaar in hun betonnen dokken. Achteraf kwam er van alle kanten kritiek dat deze acties een verspilling van energie waren geweest: het was veel effectiever geweest om een deel van de viermotorige bommenwerpers in te zetten voor patrouilles tegen onderzeeërs. Maar om eerlijk te zijn had men niet zulke goede ervaringen met acties van bommenwerpers om de onderzeeërs op volle zee uit te schakelen, waardoor er indertijd wel wat voor te zeggen viel om de U-Boote in hun havens aan te vallen. Ook Dönitz was ervan overtuigd dat onderzeeërs op zee bijna niet met een luchtaanval uitgeschakeld konden worden.

Niemand wist toen nog dat door de ontwikkelingen die op stapel stonden, zoals radarinstallaties in vliegtuigen, dieptebommen en doelzoekende torpedo's, het vliegtuig de grootste bedreiging zou worden voor de U-Boot.

HARDE FEITEN

Wie puur op de cijfers afging, kon al concluderen dat de oorlog op de Atlantische Oceaan zich ten gunste van de geallieerden keerde. In de zomer van 1942 was het gemiddelde aantal koopvaarders dat de U-Boote per reis tot zinken brachten minder dan 1 geworden. En dit gemiddelde daalde van 0,91 schepen per reis in juli/augustus tot 0,65 in september en 0,63 in november. De helft van alle U-Boote wist zelfs helemaal geen vijanden tot zinken te brengen. U-Boot Type VII en Type IX waren dringend aan modernisering toe.

Climax in de Atlantische Oceaan

Er werden door de geallieerden tijdens de Tweede Wereldoorlog meer dan 200 konvooiroutes uitgezet, waarvan ongeveer de helft door U-Boote werd aangevallen. De meeste routes werden aangeduid met twee letters die meestal de havens van vertrek en bestemming aangaven. Elk van de grote routes werd voor 1945 door meer dan 100 konvooien gebruikt.

AS	VS - Freetown
BRN	Braziliaanse kust
BT	Bahia - Trinidad
BTC	Britse kust
BX	Boston - Halifax
CU	Caribisch gebied - Groot-Brittannië (tankers)
DN	Durban - Noorden
EBC	Kanaal
ECP	Kanaal (invasiekonvooien)
EMC	Kanaal (invasiekonvooien)
ET	Noord-Afrika - Gibraltar
ETC	Kanaal
FN	Freetown - Natal
FXP	Kanaal (invasiekonvooien)
Gibr	Canarische Eilanden - Gibraltar (kust)
GTX	Gibraltar - Tripoli - Alexandrië
GUS	Gibraltar - USA (langzaam)
HA	Tripoli - Augusta
HG	Gibraltar - Groot-Brittannië
HN	Bergen - Methil
HX	Halifax/New York - Groot-Brittannië
JT	Rio de Janeiro - Trinidad
JW	Loch Ewe - Kola Fjord
KG	Key West - Guantanamo
KJ	Kingston - Europa
KMF	Groot-Brittannië - Middellandse Zee (snel)
KMS	Groot-Brittannië - Middellandse Zee (langzaam)
KRS	Groot-Brittannië - Noord-Afrika
KS	Casablanca - Brest/St Nazaire
LMD	Lorenco Marques - Durban
MH	Britse kust
MKF	Middellandse Zee - Groot-Brittannië (snel)
MKS	Middellandse Zee - Groot-Brittannië (langzaam)
NG	New York - Guantanamo
OA	Groot-Brittannië - Uitgaand (N.-Amerika)
OB	Groot-Brittannië - Uitgaand (N.-Amerika)
OG	UK - Gibraltar
ON(F)	Groot-Brittannië - Noord-Amerika (snel)
ONS	Groot-Brittannië - Noord-Amerika (langzaam)
OS	Groot-Brittannië - Freetown
OT	New York - Noord-West-Afrika
PG	Panama - Guantanamo
PK	Petsamo (Kirkenes) - Kola Fjord
PQ	IJsland - Noord-Rusland
QP	Noord-Rusland - IJsland
QS	Quebec - Sydney
RA	Kola Fjord - Loch Ewe
RB	St. Lawrence - UK
RS	Gibraltar - Sierra Leone
RU	Reykjavik - UK
SC	Sydney - UK
SG	Sydney - Groenland
SL	Sierra Leone (Freetown) - UK
SQ	Sydney - Quebec
TA	UK - USA
TAG	Trinidad - Aruba - Guantanamo
TAM	Gibraltar - UK
TB	Trinidad - Bahia
TBC	Britse kust
TJ	Trinidad - Rio de Janeiro
TM	Trinidad - Gibraltar
TS	Takoradi - Freetown
UC	Groot-Brittannië - Caribisch gebied
UGF	USA - Gibraltar (snel)
UGS	USA - Gibraltar (langzaam)
UR	UK - Reykjavik
UT	USA - UK
VWP	Britse kust
WAT	Key West - Aruba - Trinidad
WEG	Britse kust
WS	Groot-Brittannië - Midden-Oosten
XB	Halifax - Boston
XK	Gibraltar - UK

Rechts:
Karl Dönitz was een van de weinige hogere nazi's die wist hoe hij de Britten moest verslaan, maar hij kon niet op tegen het materiële overwicht van de geallieerden tijdens de slag op de Atlantische Oceaan.

Boven:
***Erich Topp wist al in 1943 dat de U-Boote de slag verloren hadden, maar hij bleef zijn plicht vervullen. Hij was een van de weinige U-Bootkapiteins die de oorlog overleefde en bereikte later nog een hoge rang in de* Bundesmarine.**

Onder:
Medio 1943 hadden de U-Boote door de luchtdekking voor de konvooien alleen nog maar kans van slagen door onder water aan te vallen. Maar op accu's waren de oude boten te langzaam en was hun bereik te beperkt.

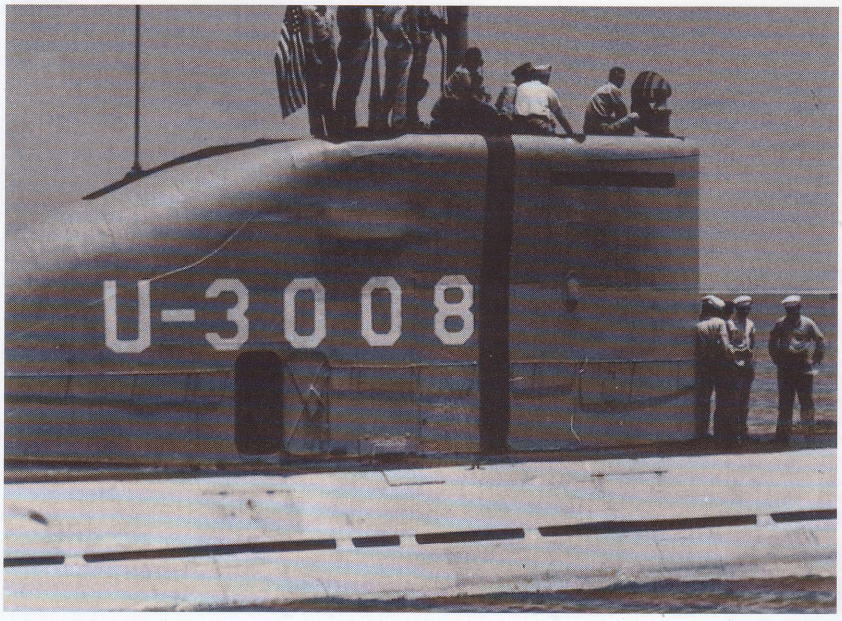

Admiraal Dönitz wilde nog één grote poging ondernemen om de levenslijn voor de Britten op de Atlantische Oceaan door te snijden met zijn oudere boten, voordat hij ze liet uitrusten met nieuwe wapens en sensoren. Hitler gaf hem echter het bevel de geallieerde landingsvloten in Noord-Afrika aan te vallen. De U-Boote moesten zich naar de Middellandse Zee verplaatsen, maar Dönitz zag hier het nut niet van in. Vijfentwintig U-Boote van de Atlantische vloot werden naar de Noord-Afrikaanse wateren gestuurd, waar de geallieerden hun schepen en vliegtuigen hadden samengebracht om de troepentransporten tegen de onderzeeërs te beschermen. Er werden acht U-Boote beschadigd en drie zonken er met alle opvarenden aan boord. Aan geallieerde zijde werden er slechts 11 schepen tot zinken gebracht. De onderzeeërs slaagden er niet in de kustlandingen te verstoren en de Duitse en Italiaanse troepen werden grotendeels uit Noord-Afrika verdreven.

De meeste U-Boote die in januari 1943 op zee waren, waren uitgerust met geïmproviseerde torpedo's. De G7a kon zo ingesteld worden dat hij in een cirkel rondvoer in een konvooi totdat hij iets raakte. Een paar onderzeeërs waren voorzien van de G7e die zich richtte op het geluid van de scheepsschroeven. De T-5, die in de zomer van '43 in gebruik werd genomen, was een snellere versie met een maximumsnelheid van 24 knopen en was bedoeld als standaardwapen tegen escorteschepen. De kanonnen werden van het dek verwijderd om plaats te maken voor verbeterd luchtdoelgeschut. Passieve sonar, waarmee men schepen tot op een afstand van 20 mijl kon waarnemen, werd langs de boeg aan bakboord- en stuurboordzijde van de Duitse onderzeeërs gemonteerd.

De geallieerden gingen als reactie hierop in hun vliegtuigen radarapparatuur installeren, die niet kon worden waargenomen door de Metox FuMB-detectieapparatuur van de Duitsers. Bovendien konden de escorteschepen van de Royal Navy dankzij HF-richtingsbepalings-apparatuur (HF/DF of 'Huff-Duff') het radioverkeer van de U-Boote uitpeilen.

De *Kriegsmarine* lag bedroevend ver achter op de geallieerden waar het het

Een Consolidated PBY Catalina van Amerikaanse makelij die door het RAF Coastal Command gebruikt werd, werpt een dieptebom af. Dergelijke vliegtuigen vormden de grootste bedreiging voor U-Boote: zij konden binnen een enorm gebied patrouilleren en veel sneller aanvallen dan een oppervlakteschip.

De Jagers Opgejaagd

Links en linksboven: Nadat ze voldoende vaartuigen gebouwd hadden om elk konvooi een veilig escorte mee te geven, ontwikkelden de geallieerden gespecialiseerde anti-onderzeeërgroepen, die vaak vanaf vliegdekschepen werkten en als enige taak hadden U-Boote op te jagen en onschadelijk te maken.

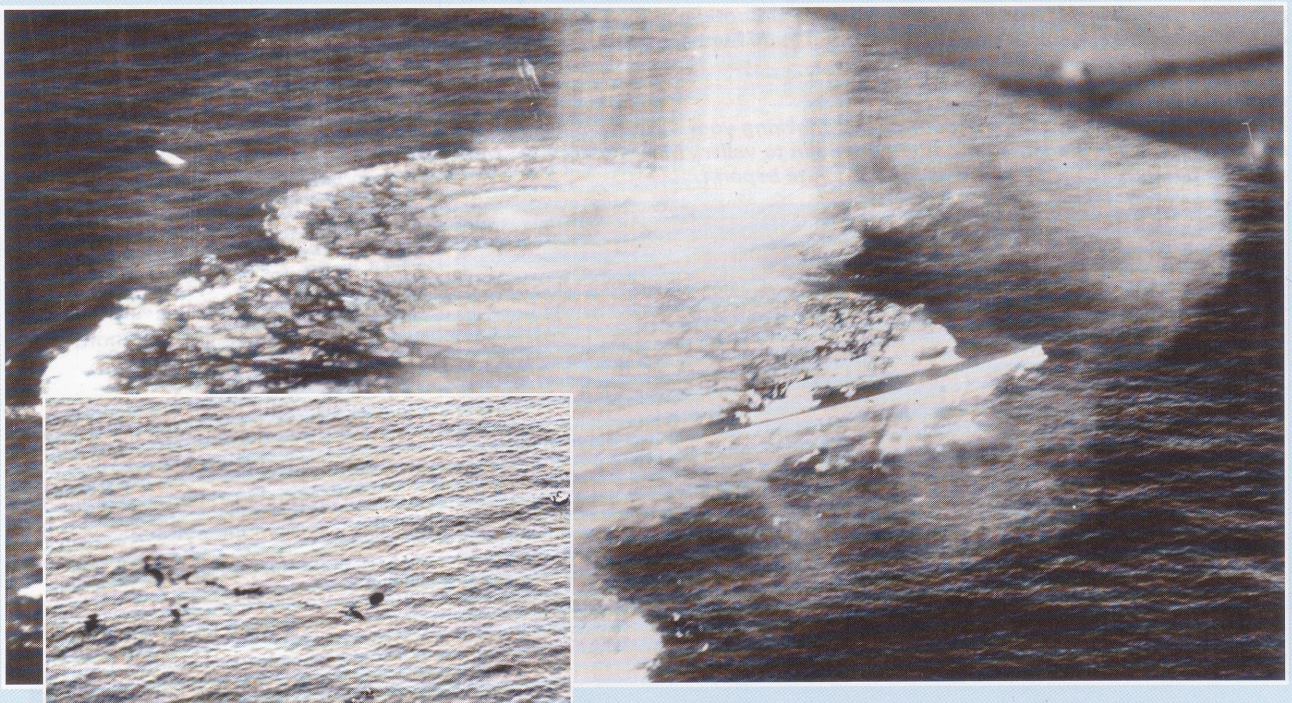

Boven en links:
Dieptebommen die zijn afgeworpen door een Sunderland vliegboot vernielen de romp van een Type IX U-Boot en dwingen de bemanning om in het water te springen.

Boven:
Gelukkig voor de geallieerden kwamen geavanceerde boten als de Type XXI, die onder water sneller kon varen dan aan het oppervlak, te laat om nog enig verschil uit te maken. Dit exemplaar ging na de oorlog mee naar Amerika voor onderzoek.

gebruik van radar op zee betrof. Pas medio 1943 kreeg een aantal U-Boote een primitieve detectieradar die ontleend was aan de Luftwaffe. De verdedigingsmaatregelen waren meer geavanceerd: de U-Boote werden voorzien van Aphrodite, een ballon die aan het oppervlak van de zee bleef en het radarsignaal weerkaatste, en Thetis, een boei die het radarsignaal weerkaatste om de aandacht van de vijand af te leiden terwijl de U-Boot wegglipte. In de winter van 1942-43 bepaalden vooral de elementen de strijd op de Noord-Atlantische Oceaan. Het was de strengste winter sinds mensenheugenis. De konvooien moesten alle zeilen bijzetten in de zware stormen, die soms wel meer dan een week aanhielden. De U-Boote die bovenkwamen werden heen en weer gegooid door de golven. De wacht op de brug moest zich stevig vasthouden en vertrouwde erop dat zijn veiligheidsharnas hem zou redden als het groene water de hele boot opslokte. Daarom zochten de U-Boote hun heil diep onder water, waar ze veilig waren voor de storm, maar waar ze ook geen doelen konden vinden.

90 BOTEN OP ZEE

Toen de winterstormen eindelijk gingen liggen, had Dönitz eindelijk de beschikking over het aantal U-Boote dat hij voor de oorlog gevraagd had om een economische blokkade van Groot-Brittannië mogelijk te maken. De Atlantische Vloot groeide van 157 boten naar 186 in mei 1943, terwijl het aantal boten op zee toenam van 61 in januari tot 90 in april. Met veel succes werden er vier konvooien aangevallen in maart 1943: 39 van de 200 koopvaarders werden tot zinken gebracht. Dönitz rook de overwinning - hoewel de overtrokken succesverhalen van zijn kapiteins wat voorbarig waren. Churchill was geshockeerd, maar President Roosevelt reageerde op de Duitse acties door 150 nieuwe schepen van Amerikaanse makelij beschikbaar te stellen aan de Britten. In de British Official History wordt naar deze periode verwezen als de 'crisis of crises' in de Atlantische Oceaan.

De U-Boote brachten in maart in totaal 84 koopvaarders in de Atlantische Oceaan tot zinken, plus het escorteschip *Harvester* dat het slachtoffer werd van *U 432*. Type IXD's brachten elf schepen tot zinken in de Indische Oceaan, 12 in de Middellandse Zee en 3 in de Noordelijke IJszee. Dönitz, die alleen maar naar het tonnage keek, tekende nog eens 750.000 ton bij, hoewel de werkelijke scheepsruimte die verloren ging slechts 635.000 ton bedroeg. Ook op het gebied van de inlichtingen-diensten was Duitsland aan de winnende hand. De ontcijferteams van de Duitse *B-dienst* lazen de geallieerde marinecodes, waardoor Dönitz zijn patrouilles langs de routes van de konvooien kon laten wachten. Tegelijkertijd zorgden veranderingen in de Duits Enigma-coderings-procedures ervoor dat de geallieerde decodeurs op Bletchley Park niets meer konden lezen, zoals zo treffend beschreven wordt in de roman van Robert Harris: *Enigma*. De kapiteins van de U-Boote richtten hun aandacht op de zone ten zuidoosten van Groenland die zover weg lag dat, met uitzondering van een handjevol B-24's van de RAF Coastal Command in IJsland, geen geallieerde vliegtuigen daar konden komen. De aanwezigheid van twee Type XIV U-Boot-tankers (*U 461* en *U 463*) stelde veel boten van het Type VII in staat langer dan normaal in de vaart te blijven.

HET TIJ KEERT

De plotse successen van de U-Boote eindigden even snel als ze begonnen waren. Het weer werd beter waardoor de vliegdekschepen die de anti-onderzeeëreenheden begeleidden hun vliegtuigen konden laten opstijgen. In mei bevonden zich vier van deze groepen in het midden van de Atlantische Oceaan. Ze werden bijgestaan door een groot aantal bommenwerpers die vanaf hun bases op het land de konvooien verdedigden. Door radar- en HF/DF-installaties konden de escorteschepen vaker de strijd met de onderzeeërs aangaan; dankzij de met torpex gevulde

dieptebommen, die meer dan 50% krachtiger waren dan conventionele munitie, waren de aanvallen nog dodelijker. Vooruit vurende mortieren ('Hedgehog') en een superdiepetebom van 900 kg die via een torpedobuis gelanceerd werd, verhoogden de kans op een voltreffer aanzienlijk. De geallieerde vliegtuigen die boven de golf van Biscaije patrouilleerden, onderschepten nieuwe U-Bootkapiteins die uitvoeren op hun eerste reis en vermoeide bemanningen die op weg naar huis waren na uitputtende weken op zee. De decodeurs wisten Enigma weer te kraken en in juni stopten de Britten met het gebruik van marinecode nr. 3 nadat het bewijs was geleverd dat de Duitsers deze konden ontcijferen. Het aantal U-Boote dat verloren ging steeg explosief: in de eerste drie weken van mei werden er 15 tot zinken gebracht en werden 15 andere zo zwaar beschadigd dat ze hun reis moesten opgeven. In

Onder:
Zolang de onderzeeër zich aan het oppervlak bevond had de bemanning nog enige kans op overleven: onder water waren deze kansen vrijwel nihil. Overleven was alleen mogelijk als de opvarende de beschikking had over apparatuur om onder water te ademen en zich vlakbij een noodluik bevond waarlangs hij op tijd kon ontsnappen voordat de boot te diep gezonken was. Slechts zeer weinigen slaagden hierin.

april/mei gingen er 58 onderzeeërs verloren, waarvan 53 in de Atlantische Oceaan. Peter, de jongste zoon van Dönitz was een van de 1500 mannen die hierbij het leven liet. Op het hoofdkwartier van de admiraal overwoog men de campagne af te blazen; ervaren schippers als Erich Topp en Reinhard Suhren voerden aan dat er weinig kans was op succes gezien de staat van de onderzeeërs die op dat moment gebruikt werden.

In zijn memoires beschreef Dönitz de beslissing om door te vechten als een 'bitter besluit'. Hij wilde de geallieerden dwingen materieel en manschappen te reserveren voor de bescherming van de konvooien en hij wilde zelf nieuwe bemanningen opleiden voor de volgende generatie onderzeeërs. Met andere woorden, hij bleef bemanningen de dood in sturen, terwijl hij schermde met de belofte van 'wonderwapens' die het tij zouden keren. De ongekend goede reputatie die hij ooit had bij zijn mannen verdween als sneeuw voor de zon; een aantal officieren vroeg zich af of Dönitz, die nu opperbevelhebber van de *Kriegsmarine* was, niet te veel tijd had doorgebracht met Hitler en door hem besmet was geraakt. De beroemde roman *Das Boot* is het product van een gedesillusioneerde propagandist die een rampzalig verlopen U-Boot-patrouille overleefde. (Deze roman speelt zich echter wel af in 1941 toen het moreel op de U-Boote optimaal was.) Anderen waren zo dom om op dat moment hun mond al open te doen. Dönitz moest zelf eens te hulp komen om de reputatie, en wellicht ook het leven, te redden van een drager van het *Ritterkreuz*, Heinrich Bleichrodt, die midden op de Atlantische Oceaan zijn functie als commandant van *U 109* opgaf. De 25-jarige commandant van *U 154*, Oskar Heinz Kusch, werd door een vuurpeloton gefusilleerd omdat hij kritische opmerkingen maakte over Hitler. Erich Topp vroeg zich af of Dönitz "zo naïef was dat hij niet wist wat het U-Boot-personeel tegen elkaar zei over de partij en de Grofaz (*Grosstes Feldherr in Alles Zeit* - een oude propagandistische beschrijving van Hitler als de Grootste Veldheer Aller Tijden die later in de oorlog spottend gebruikt werd). Als admiraal in de *Bundesmarine* probeerde Topp Kusch na de oorlog te rehabiliteren, maar conservatieve marineveteranen wisten dit te verhinderen.

DE MEESTE KONVOOIEN ZIJN VEILIG

De zware verliezen die geleden werden door Halifax 228 en 229 en de langzame konvooien 121 en 122 verhulden het feit dat elf andere konvooien veilig hun bestemming bereikten. In het eerste kwartaal van 1943 wist 95% van alle schepen de Atlantische Oceaan veilig over te steken. De U-Boote brachten tijdens deze periode 264 schepen tot zinken met een totale scheepsruimte van 1,5 miljoen ton; intussen bouwde men op de Amerikaanse scheepswerven 546 nieuwe schepen van in totaal 3,5 miljoen ton. Vanaf dat moment lieten de grafieken op het hoofdkantoor van Dönitz een steeds ongunstiger beeld zien. De campagne zou nog voortduren tot de laatste dag van de oorlog, maar de Type XXI *'Elektroboote'* werd pas in 1945 in gebruik genomen. Dit was vooral het gevolg van de strategische bombardementen van de geallieerden. De *schnorkel*, die geïntroduceerd werd om de Type VII's en Type IX's nog langer onder water te laten blijven, werkte nooit goed. Al snorkelend maakten de U-Boote zoveel herrie dat ze geen konvooien konden waarnemen, en dat ze de escorteschepen niet konden horen die op hen afstoven nadat ze de radarreflectie van de *schnorkel* opgepikt hadden. In maart 1945 voeren 29 Type VII U-Boote uit van hun bases in Noorwegen om schepen rond de Britse eilanden aan te vallen. Onder hen bevonden zich 15 nieuwe boten voor wie dit de eerste missie was. Ze wisten negen geallieerde schepen tot zinken te brengen, maar hierbij gingen 17 van de onderzeeërs verloren; 54 bemanningsleden werden gevangen genomen, 746 werden er gedood. Hitlers U-Boote vochten door tot het bittere einde, zelfs ondanks dat ze hun oorlog al twee jaar daarvoor verloren hadden.

Toen Duitsland de oorlog dreigde te verliezen, vestigden de Duitse leiders hun hoop op een serie 'wonderwapens' die de oorlog in hun voordeel moesten beslissen. Hoewel ze met deze wapens een wetenschappelijke doorbraak bewerkstelligden, was hun hoop vergeefs.

VERGELDINGS-WAPENS

De machtige A-4 op zijn mobiele lanceerinstallatie was een van de meest spectaculaire ontwikkelingen in de geschiedenis van de wapentechnologie. Maar zijn enorme vernietigingskracht ging gepaard met zulke hoge ontwikkelkosten dat dit bijna tot het bankroet van Duitsland leidde.

Vergeltungswaffen 1, de eerste operationele kruisraket ter wereld, was een vrij elementair onbemand vliegtuig dat volgens sommige Luftwaffe-functionarissen de plaats zou innemen van de bommenwerper. Er werden er meer dan 8000 gelanceerd tussen juni en september, waarvan ongeveer de helft door de Britse verdediging onderschept werd.

IN de nacht van 12 juni 1944 - slechts zes dagen na de geallieerde invasie in Frankrijk - hoorden Britse waarnemers een onbekend geluid in de lucht. Het was het luide, doordringende gezoem van een klein, kruisvormig vliegend voorwerp dat een spoor van vuur achter zich liet.

Het voorwerp vloog zeer snel en leek op koers te zijn naar Londen: het was de voorbode van een nieuw soort oorlogvoering. De oorlog verliep niet zoals Hitler wilde en hij besloot zijn toevlucht te nemen tot vergeldingsacties. De nieuwe vliegende bom was de eerste van zijn vergeldingswapens. Al snel zou een nog veel groter gevaar, de ballistische raket, de geallieerde steden bedreigen.

Terwijl de geallieerde legers onstuitbaar oprukten naar de grenzen van het Duitse rijk, vestigden Hitler en zijn volgelingen hun hoop op twee nieuwe 'wonderwapens'.

De V-1 was een onbemande vliegende bom die bij de geallieerden bekend stond als de Doodlebug of de Buzz bomb. Hij was geladen met een zware explosieve lading en werd vanaf een afstand van meer dan 200 kilometer op het doel afgevuurd. De strategen van de Luftwaffe dachten dat deze bom vrijwel niet te stoppen zou zijn. Ze hadden het mis.

Maar de V-1 zou al snel bijgestaan worden door een ander wapen waartegen geen verweer mogelijk was. Op 8 september werd Chiswick in het westen van Londen opgeschrikt door een mysterieuze explosie. Gedurende de volgende weken werd duidelijk dat de 'buzz-bomb' niet het enige nieuwe vergeldingswapen was: hij had gezelschap gekregen van de ballistische langeafstandsraket in de vorm van de hypersonische V-2.

DE V-1 IN ACTIE

De V-1 was de eerste operationele zelfgeleide raket. Hij dankte zijn naam aan de aanduiding *Vergeltungswaffe* of 'vergeldings-wapen', maar officieel heette deze raket Fieseler Fi 103. Daarnaast kreeg hij de schuilnaam FZG 76 (luchtdoelraket 76).

De ontwikkeling van de V-1 startte in 1942 toen *Generalfeldmarschall* Milch toestemming gaf om de nieuwe, pulserende Schmidt straalmotor te gebruiken voor de aandrijving van een goedkoop geproduceerde 'vliegende bom'. De eerste vlucht met een straal-motoraandrijving vond plaats op 24 december 1942 en uiteindelijk leidde dit tot het bombardement op Londen in de zomer van 1944.

In april 1944 was *Flakregiment* 155 operationeel in Frankrijk, maar omdat dit regiment onderbemand was ontstonden er veel vertragingen bij het opzetten van de lanceerlocaties. Alles veranderde echter na 6 juni. In ijltempo werden de V-1's plus de noodzakelijke voorraden aangevoerd als reactie op de geallieerde landingen in Normandië. Het zo lang uitgestelde operationele debuut kwam in de nacht

De binnenkant van de V-1

DE REDENERING achter de ontwikkeling van de vliegende bom is niet helemaal duidelijk. Deels werd hij ontwikkeld in het kader van de oorspronkelijke opdracht die aan de Luftwaffe werd gegeven, als langeafstandsartillerie ter ondersteuning van aanvallen van de Wehrmacht.

Toen de V-wapens in gebruik werden genomen, was de Wehrmacht echter niet meer echt in de aanval. Een aantal invloedrijke voorstanders van deze wapens wist dat de Duitse bommenwerperprogramma's ver achter lagen op die van de geallieerden. Ze hadden de hoop dat de V-1, die met minimale middelen ontworpen en gebouwd kon worden, een goedkoop alternatief zou blijken voor de bemande bommenwerpers. Wat de reden ook was, de ontwikkeling van de V1 voltrok zich op verbijsterende snelheid.

In 1942 bezocht *Generalfeldmarschall* Erhard Milch, staatssecretaris voor de luchtvaart, het onderzoeksinstituut van het Duitse leger in Peenemünde. Hij zou hier een demonstratie krijgen van A3- en A5-raketten.

Milch was er helemaal niet blij mee dat het leger zulke snelle vorderingen maakte bij het ontwikkelen van de langeafstandswapens. Hij liet daarom een soortgelijk langeafstandswapen ontwikkelen voor de Luftwaffe. Een onbemand toestel voor eenmalig gebruik zou het snelst en gemakkelijkst te ontwikkelen zijn.

De Gerhard Fieseler Werke uit Kassel maakten de globale schetsen om aan deze opdracht te voldoen. De plannen van Fieseler waren gebaseerd op het gebruik van de Argus As 014 pulserende straalmotor voor de aandrijving. De pulserende straalmotor was een zeer eenvoudig concept: lucht werd vanuit de inlaat langs eenwegkleppen geleid, met brandstof gemengd en tot ontbranding gebracht. Dit zorgde voor een explosie die de kleppen dichtdrukte en die via de achterkant van de 'kachelpijp' ontsnapte. Zodra de druk gedaald was, konden de kleppen weer geopend worden. Deze cyclus herhaalde zichzelf een aantal malen per seconde.

Het voorstel van Fieseler werd aangeduid met Fi 103. Het werd aangenomen door het opperbevel van de Luftwaffe en een team onder leiding van ingenieur Robert Lüsser startte met het ontwerp van de romp en het besturingssysteem. Er werd meteen een ontwikkelteam opgezet in Peenemünde. De leider daarvan was de ingenieur Temme. Hij kreeg verreikende bevoegdheden om alle arbeidskrachten en apparatuur die hij nodig dacht te hebben op te vorderen.

Het resultaat was een klein onbemand vliegtuig met een vleugelwijdte van net iets meer dan vijf meter. De pulserende Argus-straalmotor werd achterop de romp gemonteerd.

Eenvoud was de basisgedachte. De Luftwaffe bepaalde dat de vliegende bom gemakkelijk te monteren en te onderhouden moest zijn en zo weinig mogelijk onderdelen moest tellen.

De raket had een kleine windmolen in de neus die een meetsysteem aandreef. Hiermee werd de afgelegde afstand gemeten. Als de vooraf ingestelde afstand afgelegd was, werd de brandstoftoevoer naar de motor afgesneden. Bovendien gaf dit meetinstrument het bevel om te duiken. De metingen van dit instrument waren echter zeer onbetrouwbaar en onnauwkeurig, maar wel weer nauwkeurig genoeg om een doel ter grootte van Londen te raken.

In Peenemünde werd ook Sektion E8 opgezet met als taak de lanceerinstallatie, ondersteuningsvoertuigen en andere aanvullende uitrusting te ontwerpen. De lanceerinstallatie was belangrijk omdat de pulserende straalmotor op vliegsnelheid moest zijn om te kunnen werken.

Om de raket de lucht in te krijgen, werd hij langs een schuine helling afgeschoten door een zuiger die werd aangedreven door een chemische reactie. Het kostte minder dan een maand om vanaf de eerste zweefvlucht tot de eerste lancering via een helling te komen. Deze vond plaats op kerstavond 1942. Gedurende de volgende maanden werd een groot aantal raketten gelanceerd. Een deel daarvan bereikte zelfs de zuidkust van Zweden. In juli 1943 sloeg een raket in op 800 meter van het beoogde doel dat op meer dan 200 kilometer van de lanceerplek lag.

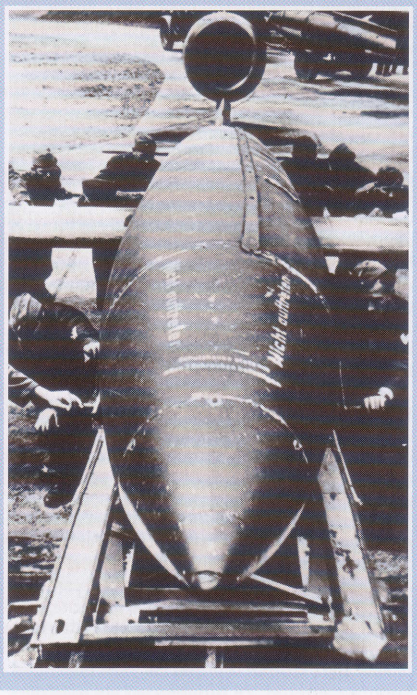

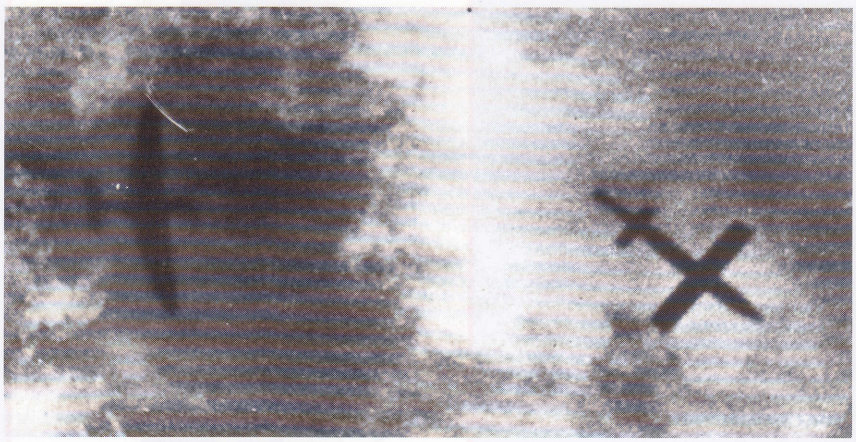

Boven:
Een Supermarine Spitfire rolt weg nadat hij de vleugel van een V-1 in de lucht geraakt heeft. De maximumsnelheid van de raket was 690 km/uur, maar toch wisten latere modellen Spitfires, Mustangs, Tempests en de nieuwe Meteor-straaljagers 1847 vliegende bommen neer te halen.

van 12 op 13 juni. Het begin was niet erg veelbelovend: de geallieerden hadden zoveel lanceerinrichtingen beschadigd dat er slechts tien raketten gelanceerd werden. Daarvan stortten er zeven neer. Drie dagen later was de situatie heel anders. In de nacht van 15 op 16 juni werden er 244 bommen afgevuurd vanaf 55 locaties en op 21 juni hadden meer dan 1000 V-1's hun weg gevonden naar Engeland.

De V-1 was zeer onbetrouwbaar en onnauwkeurig, maar met een doelwit als Londen was dat geen probleem.

Niemand die het V-wapenbombardement van 1944 overleefde, zou ooit nog het zware geluid van de naderende raket vergeten, de plotse stilte als de motor afsloeg of de enorme explosie een paar seconden later als de raket op de grond ontplofte.

LANCERING VANUIT DE LUCHT

De V-1's werden ook wel met Heinkel-bommenwerpers vanuit de lucht gelanceerd, zij het in beperkte aantallen. De start van de V-1 campagne werd als een groot succes beschouwd door de Luftwaffe. De felicitaties kwamen vanuit alle hoeken, zelfs van functionarissen die voorheen tegen het plan waren. Vanwege deze gunstige ontwikkelingen keurde Hitler zelf de formatie van twee nieuwe V-1-batterijen goed.

De geallieerde luchtaanvallen op de lanceerinstallaties waren minder

De ontwikkeling van de V-2

DE OPDRACHT een verbeterde A5 te ontwerpen die bruikbaar was als militaire raket was een hele uitdaging. Waar de testraket net iets meer dan een ton woog, had de A4 een beoogd lanceergewicht van ongeveer twaalf-en-half ton. Waar de motor van de originele A-3 een stuwkracht produceerde van zo'n 1500 kg, moest de motor van de A4 een stuwkracht van meer dan 25 ton leveren.

De raket had een stalen frame dat van buiten bekleed was met staalplaten die met popnagels waren vastgezet. Er waren wel lichtere materialen beschikbaar, maar die zouden de enorme aërodynamische krachten en de zwaartekracht die optraden tijdens hypersonische vluchten nooit overleven.

De vorm van de raketten zou gebaseerd zijn op de vorm van de 7,92-mm geweerkogel van het Duitse leger, die bekend stond om zijn ballistische stabiliteit bij supersonische snelheden.

Het benodigde vermogen moest geleverd worden door verbranding van een mengsel van alcohol en vloeibare zuurstof. De raket had vijf ton alcohol en vier ton zuurstof aan boord waarmee hij 70 seconden op de straalmotor kon vliegen.

Hij moest dan een snelheid van ca. 5400 kilometer per uur en een maximale hoogte van zo'n 90 kilometer bereiken.

De A4 verbruikte erg veel brandstof: meer dan 100 kg per seconde. Deze werd in de verbrandingskamer gebracht door een lichtgewicht stoomturbine die werd aangedreven door de explosieve reactie van waterstof-peroxide en calciumpermanganaat.

Het besturen van de raket leverde nog grotere problemen op dan de raketmotor. Een raket bij de lancering rechtop houden is te vergelijken met het op je hand laten balanceren van een stok: je moet alle evenwichtsveranderingen aanvoelen en corrigeren om de stok stabiel te houden.

Met gyroscopen werden de veranderingen in hoogte gemeten. Zij fungeerden als geleiders voor de koolstofkleppen die in de uitlaat van de raket uitstaken. Deze werden aangedreven door hydraulische servomotoren en richtten de straalaandrijving van de raket, waardoor hij ook bij lage snelheid te besturen was. Bij hogere snelheden werd de raket bestuurd en gestabiliseerd met de beweegbare staartvlakken.

Hoewel het besturingssysteem in theorie eenvoudig was, moest het onmiddellijk reageren om het effect van windvlagen bij de lancering teniet te doen. Het moest de raket volgens ballistische principes in de juiste hoek laten kantelen zodat hij zijn doel zou bereiken.

Het systeem moest ook de veranderingen in de aërodynamica compenseren nadat de raket door de geluidsbarrière gegaan was, en het moest rekening houden met het veranderende gewicht en zwaartepunt van de raket naarmate er meer brandstof verbrand werd.

De automatische piloten waren in die tijd nog erg primitief en daarom ontwikkelde het team in Peenemünde een van de allereerste analoge computers ter wereld voor de geleiding en besturing van de raket. Dit was echter niet zonder problemen, waardoor de eerste V-2's nog werden uitgerust met een provisorische automatische piloot.

In de neus van de V-2 was een contactontsteking aangebracht die de explosieve lading van 910 kg tot ontploffing moest brengen. Pogingen om een ontsteking te ontwikkelen die reageerde als de raket het doel dicht genoeg genaderd was, mislukten.

Achter de ladingkop bevond zich het hoofd-instrumentencompartiment met de versnellingsmeters, telemetrische en gyrosystemen, dat gekoeld werd met vloeibare stikstof.

De bovenste brandstoftank bevatte meer dan vier ton ethylalcohol. Hij was met glaswol geïsoleerd en werd al in het begin van het zes uur durende lanceerproces gevuld, vlak nadat de raket op het lanceerplatform gehesen was.

De toevoerklep aan de onderkant van de tank leverde alcohol af aan de hoofdtoevoerleiding, die door het hart van de hoofdtank met vloeibare zuurstof liep. Ook de toevoerbuis was zwaar geïsoleerd.

Er werd meer dan vijf-en-half ton vloeibare zuurstof in de tweede hoofdtank gepompt tijdens de laatste twee uur van het lanceerproces. Omdat de tank geïsoleerd werd, vertoonde de A-4 nooit de vorstafzetting die zo typerend is voor naoorlogse raketten als de Atlas.

De brandstof werd onder hoge druk verpompt door een stoomturbine. Deze werd aangedreven door een vluchtig mengsel van Z-Stoff *(calciumpermanganaat) en* T-Stoff *(waterstofperoxide). Dit hogedruksysteem zorgde ervoor dat de raket zijn volledige voortstuwingskracht kon realiseren.*

De alcohol en zuurstof werden door een ring van injectoren in de verbrandingskamer gevoerd en elektrisch ontstoken.

De voortstuwing werd gericht door kleine grafietkleppen die uitstaken in de uitlaat van de straalaandrijving. De hoofdvinnen zorgden voor de aërodynamische stabiliteit als de raket eenmaal op snelheid was.

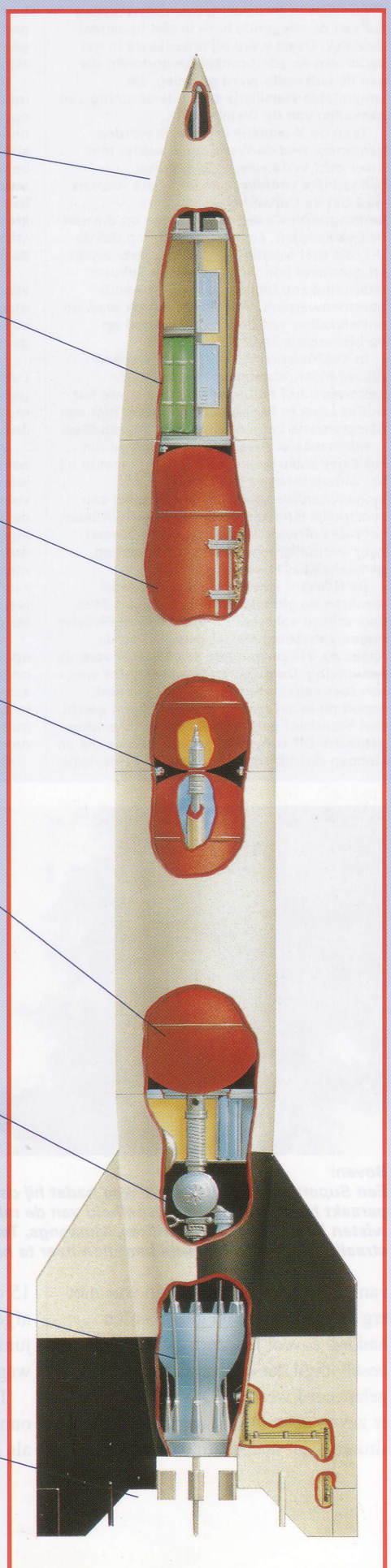

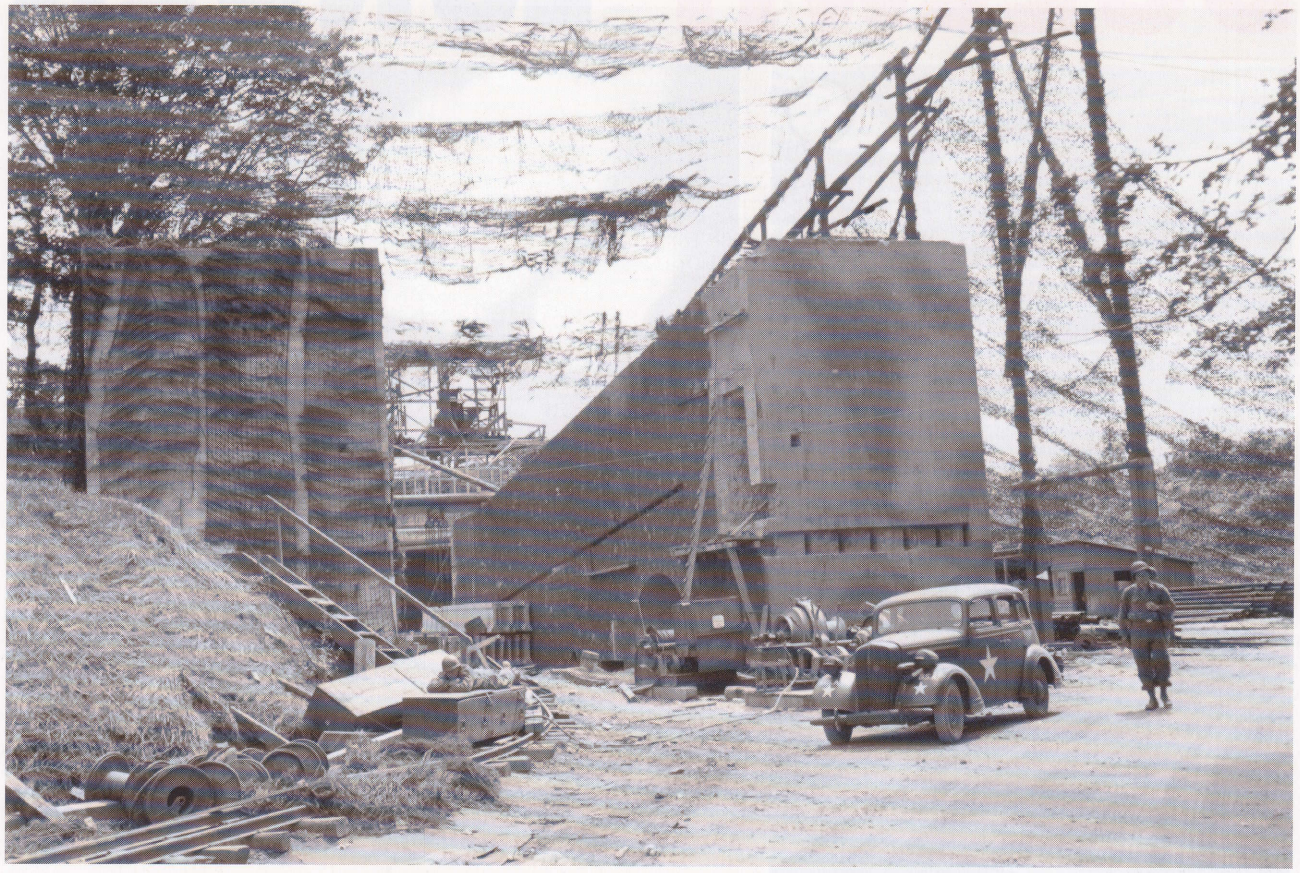

Boven:
Aanvankelijk zouden de V-1's gelanceerd worden vanaf enorme betonnen platformen die in de buurt van Calais gebouwd werden. Deze waren echter zo gemakkelijk vanuit de lucht waar te nemen dat de meeste ervan door geallieerde bombardementen vernield konden worden. Latere V-1's werden vanaf eenvoudige houten hellingen gelanceerd.

succesvol dan men hoopte. Aanvallen op de aanvoerroutes waren veel effectiever en voorkwamen dat er al te veel V-1's bij de lanceerinstallaties werden afgeleverd. Bovendien rukten de Britse grondtroepen op vanuit Normandië en veroverden ze de lanceerinstallaties die op hun pad lagen. Op 1 september 1944 was Operatie *Rumpelkammer* voorbij. In iets meer dan twee maanden waren er meer dan 8500 V-1's gelanceerd, maar de V-1 was nooit zo effectief geweest als de Duitsers dachten. Gevechtsvliegtuigen, luchtdoelgeschut en ballonnen bleken effectieve tegenmaatregelen.

Bijna de helft van de V-1's die de Britse kust bereikten werd door vliegtuigen of luchtdoelgeschut vernietigd. Een groot gedeelte van de rest raakte van koers en ontplofte in onbewoond gebied. Helaas werden er toch nog 6000 mensen gedood door de paar bommen die hun doel wel bereikten, waarvan 5000 alleen al in Londen. De V-1 was nog wel met conventionele middelen af te stoppen, maar tegen de V-2 was niets in te brengen. Deze raket vloog zo snel dat hij zijn doel bereikte en explodeerde voordat de onfortuinlijke slachtoffers het geluid van de duikvlucht konden horen. De A4 die in Peenemünde ontwikkeld werd, was ongetwijfeld de grootste sprong in het onbekende in de geschiedenis van de technologie, en leverde een wapen op waartegen geen verdediging mogelijk was. Toch droeg dit wapen maar weinig bij aan het uitstellen van de Duitse nederlaag. In plaats daarvan had men het geld beter voor een ander doel kunnen gebruiken.

LANGE GESCHIEDENIS

Hoewel de V-2 pas na de veel eenvoudigere V-1 van de Luftwaffe operationeel werd, was men al veel eerder met de ontwikkeling ervan begonnen. Het Duitse werk aan door vloeistof aangedreven raketten was geïnspireerd op de publicaties van Hermann Oberth en praktijkexperimenten werden al in de jaren 20 van de twintigste eeuw uitgevoerd door enthousiastelingen bij de VfR (Vereniging voor Ruimtevluchten). Een van de belangrijkste ontwikkelaars was een jonge Pruisische aristocraat, genaamd Werner von Braun.

In 1934 toonde het leger, dat onder het Verdrag van Versailles geen langeafstandsartillerie mocht hebben, interesse. Door de steun van het leger kwamen er financiële middelen beschikbaar voor het onderzoek naar meer ambitieuze raketten en faciliteiten in het in onbruik geraakte onderzoeks- en oefencentrum in Kummersdorf. *Hauptmann* (later generaal) Walter Dornberger leidde het onderzoeksteam van het leger. In 1937 verhuisde dit team naar Peenemünde aan de Oostzeekust. Daar werden steeds grotere raketten gebouwd en getest.

DE V-2 VLIEGT

Het ontwerp voor de machtige A4-raket werd eind 1941 voltooid en de eerste A4 werd op 13 juni 1942 afgevuurd. Hij ontplofte. De tweede A4, die op 16 augustus gelanceerd werd, was geen onverdeeld succes, maar was wel de eerste supersonische

DOELWIT LONDEN

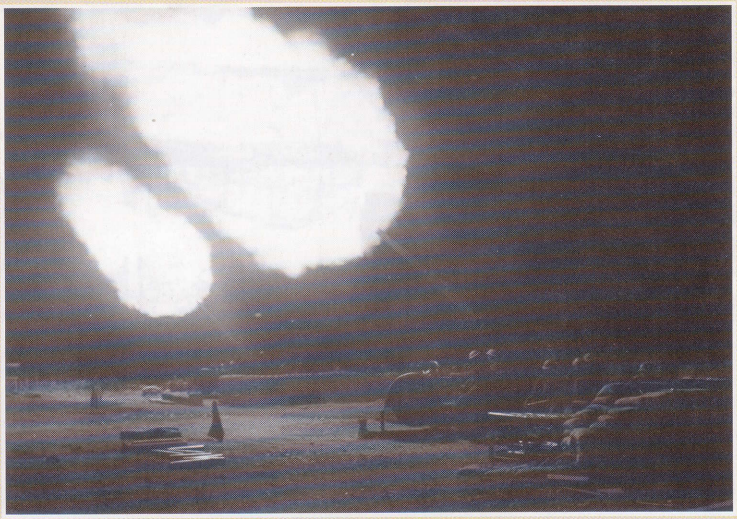

Boven:
Er werden veel V-1's neergehaald door het luchtdoelgeschut aan de kust van Kent. Honderden radargeleide kanonnen legden een gordijn van granaatscherven in het pad van de V-1's, waardoor meer dan 1800 bommen in de lucht ontploften.

Links:
Bommen die de luchtdoelkanonnen overleefden werden onderschept door geallieerde jagers. Deze Hawker Tempest, waarschijnlijk van No. 486 Squadron, staat op het punt het vuur te openen op een V-1. Dit squadron zou 223 V-1's onschadelijk maken.

Rechts:
Een V-1 waarvan de motor is uitgeschakeld door de automatische piloot, stort neer boven het Londense West End. Deze bommen zorgden voor grote aantallen slachtoffers als ze op drukke winkelstraten of woonblokken neervielen.

Hieronder:
Het resultaat van één ton explosieven die ontploffen nadat de raket op de grond inslaat met een snelheid van meer dan 4 keer de snelheid van het geluid. Een V-2 viel in oktober '44 op deze straat in een voorstad van Londen en vernielde een hele rij huizen.

Zowel de V-1 als de V-2 waren hun tijd vooruit - zo ver zelfs dat er met de bestaande technologie geen geleidesysteem ontwikkeld kon worden dat recht deed aan hun kwaliteiten. Hoewel ze in principe tot op een paar honderd meter nauwkeurig waren, was het in de praktijk een meevaller als ze binnen een straal van vijf kilometer van een doel insloegen.De Duitsers hadden het geluk dat Londen groot genoeg was als doelwit voor de V-1's en V-2's. Tussen juni 1944 en maart 1945 vielen er 2419 V-1's op Londen en kwamen er nog eens 3403 buiten de stad tot ontploffing. Meer dan 500 V-2's raakten Londen in dezelfde periode terwijl eenzelfde aantal het doel miste.

Boven:
De eerste productiefaciliteit voor V-2's werd begin 1943 ten zuiden van Peenemünde opgezet. Deze vroege A4-modellen zijn halverwege dat jaar gefotografeerd. Hierop staan tenminste drie van de camouflageschema's die men in overweging had genomen voor de raket. De productie werd echter onderbroken toen de RAF een maand later, tijdens de nacht van 17 augustus, een zwaar bombardement uitvoerde.

vlucht van een raket met straalmotoraandrijving. De volgende A4, die op 3 oktober werd afgevuurd, vloog een minuut lang op volle snelheid en legde daarbij 190 km af.

Hitler liet deze raketten met duizend tegelijk bouwen onder de naam V-2 (*Vergeltungswaffe* 2).

Er werd een indrukwekkend productieprogramma opgezet. De productie werd van Peenemünde naar de Mittelwerke-slavenmijnen verplaatst nadat de RAF het onderzoekscentrum in augustus 1943 bombardeerde.

De lanceertroepen van het leger waren in het najaar 1944 klaar om in actie te komen. De eerste twee operationele V-2's werden op 6 september op Parijs afgevuurd.

Twee dagen later begon de langdurige campagne tegen Londen. Aanvankelijk maakte de Britse regering, die tegen Prime Minister Churchill gezegd had dat een dergelijke raket niet gebouwd kon worden en dat de RAF zijn tijd niet langer moest verdoen met het zoeken naar deze raketten, het publiek wijs dat de explosies het gevolg waren van defecte gasleidingen.

Binnen een paar dagen moesten ze de waarheid opbiechten, maar het moreel in Londen leed daar niet onder. De bevolking raakte al snel gewend aan de onverwachte, oorverdovende ontploffingen gevolgd door het langdurige gerommel dat veroorzaakt werd door de supersonische duikvlucht van de raket.

Er werden meer dan 1300 raketten gelanceerd, voor het merendeel vanuit de bossen bij Den Haag. Een aantal raketten werd ook vanuit de stad zelf afgevuurd. Deze lanceerinstallatie bevond zich vlakbij het Vredespaleis.

Zo'n 90 procent van de A4's wist Engeland daadwerkelijk te bereiken. Hierdoor werden bijna 3000 mensen gedood en ontstond er aanzienlijke schade. Zo'n 100 raketten ontploften in de lucht of raakten volledig van koers omdat hun geleidesysteem niet goed werkte. Een raket vloog zelfs naar het oosten in plaats van naar het westen en sloeg in vlakbij Wiesbaden.

AANVAL OP ANTWERPEN

De oprukkende geallieerde troepen hadden de Duitsers teruggedreven vanuit de Belgische en Nederlandse havens aan de Noordzee. Het Duitse opperbevel besloot de V-wapens in te zetten om te voorkomen dat de geallieerden deze havens gebruikten om versterkingen aan te voeren.

De V-1 lanceerinstallaties werden naar de Eifel verplaatst voor acties tegen Antwerpen, Brussel en Luik. Vanaf 21 oktober werden er meer dan 8000 V-1's gelanceerd tijdens de Belgische campagne.

De schade die zij aanrichtten, had slechts beperkte militaire gevolgen. Dit was grotendeels te danken aan de effectieve radargeleide luchtdoel-kanonnen van het Amerikaanse leger, die 95 procent van de afgevuurde raketten wisten uit te schakelen.

Ook de V-2's namen deel aan deze campagne. Er werden er meer dan 1300 van afgevuurd op Antwerpen. Zij brachten enorme schade toe aan de stad, maar verstoorden de bevoorrading amper.

Er werden begin 1945 nog een

Hieronder:
Doordat ook de SS geïnteresseerd raakte in het V-wapenprogramma werd de productie verplaatst naar een groot ondergronds complex bij Nordhausen. Daar waren voldoende slavenarbeiders beschikbaar van het concentratiekamp Dora; tienduizenden gevangenen werkten zich hier dood. Deze niet-afgebouwde V-2 werd in de hoofdtunnel van het complex ontdekt nadat dit was ingenomen door Amerikaanse soldaten.

paar V-1's, die inmiddels een bereik hadden van meer dan 300 kilometer, op Londen afgevuurd. De Duitsers vuurden ook nog enige tijd V-2's af op doelen op het Europese vasteland, totdat de acties met 'vergeldings-wapens' op 27 maart helemaal gestaakt werden. Er werden meer dan 30.000 V-1's gebouwd en zo'n 18.000 werden er afgevuurd of afgeworpen voor offensieve doelen. De rest werd voor het merendeel vernietigd in de fabrieken of tijdens het transport. Aan het eind van de oorlog werden er nog een paar honderd in ondergrondse fabrieken aangetroffen. Meer dan 4000 van de bijna 10.000 V-2's die gebouwd waren, werden uit woede afgevuurd.

GELDVERSPILLING?

Uiteindelijk leverden de V-wapens Hitler niet de wraak op die hij zocht. Ze slokten een groot gedeelte van de Duitse financiële en productie-middelen op, zonder veel militair rendement.

Het potentieel van de V-1 werd nooit echt ten volle gerealiseerd. Zoals zo vaak het geval was ten tijde van het Derde Rijk, zetten persoonlijke vetes en onderlinge rivaliteit tussen de strijdmachton-derdelen de toon. De hogere officieren vochten meer met elkaar dan met de vijand.

De V-2 had veel meer invloed. Hij legde de basis voor alle naoorlogse raketontwikkelingen. De Russen, die Peenemünde aan het eind van de oorlog innamen, namen zoveel mogelijk wetenschappers gevangen die later bepalend zouden zijn voor de Russische raketontwikkelingen.

DE WEG NAAR DE MAAN

Ook de Amerikaanse raketpro-gramma's kregen een flinke stimulans door de Duitse kennis. De Amerikanen namen veel wetenschappers gevangen tijdens de operatie 'Project Paperclip' . Zij werden over de Atlantische Oceaan gebracht en vormden daar de kern voor de teams die de eerste intercontinentale ballistische raketten zouden ontwikkelen.

Het waren de mannen achter de V-2, zoals Werner von Braun, die een grote rol speelden in de begindagen van het Amerikaanse ruimte-vaartprogramma. Binnen iets meer dan twee decennia zouden zij de mens naar de maan brengen.

Duitse soldaten dragen in 1935 het originele model Stahlhelm *zoals die in 1916 geïntroduceerd werd. Hoewel in 1935 een kleinere helm in gebruik werd genomen, werd het model uit de Eerste Wereldoorlog nog steeds gedragen ten tijde van de Poolse campagne in 1939.*

HET DUITSE LEGER

Links: *Regimentsvlaggen van de Wehrmacht tijdens een inspectie in 1933 door de nieuwe rijkskanselier, Adolf Hitler. Hoewel het Duitse leger uiteindelijk opging in het nazi-systeem bleef het Pruisische erfgoed hier nog in grote mate behouden.*

Boven: *Zoals zoveel van Hitlers generaals draagt veldmaarschalk Gerd von Rundstedt een uniformjas in de stijl van de Reichsheer. Op zijn uniform heeft Von Rundstedt het rangteken voor een kolonel, hetgeen men niet direct verwacht van de hoogste officier in het Duitse leger.*

IN 1933 WAS HET Duitse leger door het Verdrag van Versailles beperkt tot een sterkte van 100.000 man, onvoldoende om de landsgrenzen te verdedigen.

Op 16 maart 1935 voerde Adolf Hitler de dienstplicht weer in en begon het leger zeer snel te groeien. In 1939 was Hitlers Wehrmacht uitgegroeid tot een geducht oorlogsapparaat dat dankzij de nieuw ontwikkelde Blitzkrieg-tactieken sneller een oorlog kon beslissen dan enig ander leger voordien. Het materieel was niet beter dan dat van andere legers uit die tijd, maar de troepen waren wel zeer goed getraind.

NIEUWE UNIFORMEN

Met de herinvoering van de dienstplicht kwam er een serie volledig nieuwe uniformen. De modellen van 1935 vormden de basis voor het nieuwe veldtenu van het Duitse leger, zij het in gewijzigde vorm zodat ze gemakkelijker te produceren waren en er materialen uitgespaard konden worden.

Het basis veldgrijs (dat eigenlijk het midden hield tussen grijs en groen) was het standaarduniform voor het hele leger. Dit bestond uit een stalen helm, (hoge) pet, veldtuniek en -broek, overjas en laarzen. De laarzen die nog lang geassocieerd zouden worden met de nazi's, verschilden vrijwel niets van het ontwerp dat de Pruisische troepen tijdens de invasie van Frankrijk in 1870 gedragen hadden.

GEBREK AAN UNIFORMEN

In vredestijd kon de Duitse kledingindustrie de groei van het leger goed bijhouden. De uniformen zagen er mooi uit, waren redelijk comfortabel en praktisch. Met het uitbreken van de oorlog overtrof de vraag echter het aanbod en kregen de dienstplichtigen vaak geverfde Tsjechische, Poolse of Franse uniformen waar in allerijl Duitse emblemen opgenaaid waren.

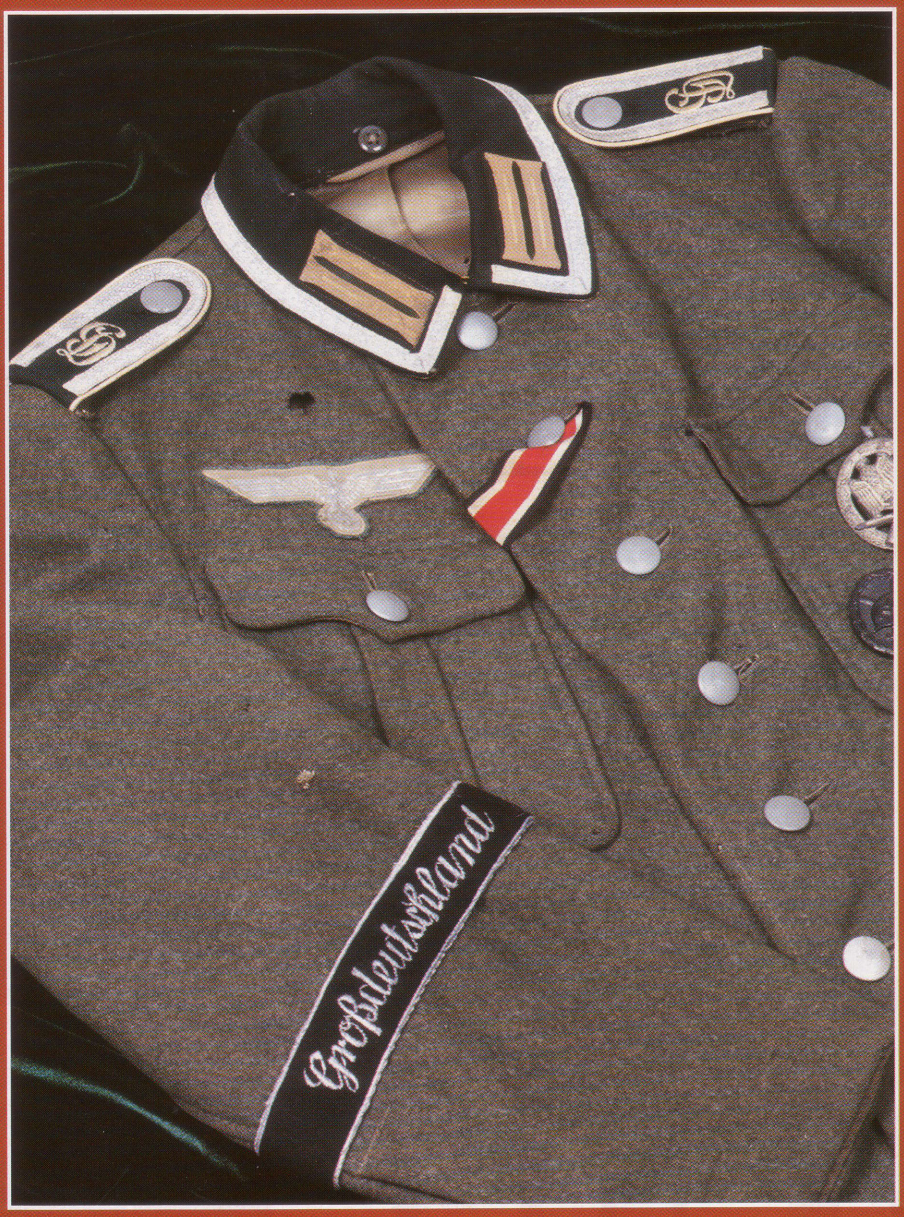

Boven:
Het tuniekmodel uit 1935 werd het standaard velduniform van het Duitse leger tijdens de oorlog. Dit exemplaar werd gedragen door een Unteroffizier van het regiment Grossdeutschland. Hij had een IJzeren Kruis Tweede Klas gekregen, een medaille voor de gewonden en een aanvalsmedaille omdat hij had deelgenomen aan tenminste drie infanterie- of tankaanvallen. Het regiment Grossdeutschland werd in 1939 geformeerd en zou uitgroeien tot een pantserkorps.

Rechts:
Voor de oorlog zaten er op de Stahlhelm van 1935 meestal twee insignes: aan de rechterkant zat het rood-wit-zwarte schild en aan de linkerkant het nationale symbool van een adelaar met hakenkruis in zilver op een zwart schild.

Linksboven:
De diensttuniek van een luitenant-generaal. Generaals droegen rode Waffenfarbe, *met gouden/zilveren koorden op de schouders en traditionele Pruisische kraagemblemen van goud op rood stof. Hoewel deze maatjas gebaseerd was op het standaard diensttenu van een Duitse officier bevat hij een aantal afwijkende elementen - de rode bies is van een dure kwaliteit en wordt zowel op de kraag, het voorpand en de manchetten gebruikt.*

Rechtsboven:
Parade-uniform of Waffenrock *van een* Wachtmeister *of sergeant-majoor van de artillerie. Dit formele uniform werd in 1935 geintroduceerd en was gebaseerd op het uniform van het oude keizerlijke leger. Toen de oorlog uitbrak werd dit uniform afgeschaft, maar het werd nog lang door allerlei militairen gebruikt als uitgaanstenu. De uniformjas onderscheidde zich door de acht knopen en de opvallende 'Zweedse' manchetten. Hier zien we de helder rode* Waffenfarbe *van de artillerie. De eigenaar van deze jas droeg een IJzeren Kruis, een Ostfront-campagnemedaille, de Anschluss-medaille en de Sudetenland-medaille. De zilveren speld voor infanterieaanvallen kreeg hij omdat hij had deelgenomen aan tenminste drie infanterieaanvallen. Het Krim-schildje op de mouw gaf aan dat de drager had deelgenomen aan de campagne op de Krim in 1941 en 1942; de ovalen applicatie op de onderarm duidde erop dat de drager gekwalificeerd was om artilleriestukken te richten.*

Links:
Een hoge veldpet die gedragen werd door pantser-onderofficieren. De petten van onderofficieren zijn te herkennen aan hun leren band en de standaard aluminium emblemen. Deze petten werden in 1935 voor het eerst verstrekt en werden tijdens de hele oorlog gedragen. De pet voor het ceremoniële tenu leek sterk op dit model, maar was verstevigd met ijzerdraad.

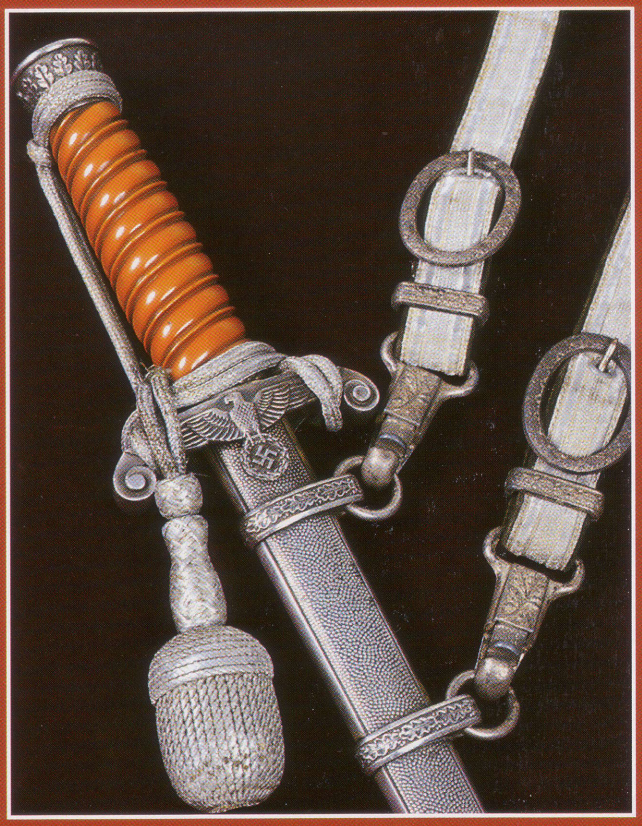

FELDGRAU VAN HET LEGER

HET *Feldgrau* van het Duitse leger was zo typerend dat men gewone soldaten vaak *'Feldgraus'* noemde. Gezien de hang naar traditie waarvan het Duitse leger doordrongen was, zou men kunnen denken dat deze kleur ook iets met traditie te maken had.Maar in werkelijkheid was het een vrij recente innovatie die in 1910 voor het eerst werd toegepast op het Keizerlijke velduniform en die pas algemeen gebruikt werd tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Tot 1910 bestond er niet zoiets als een homogeen Duits leger. Elk van de staten die samen het Duitse Rijk vormden had zijn eigen uniformkleur en insignes. Er waren vaak variaties voor speciale onderdelen en soms verschilden de uniformen zelfs binnen één regiment, zodat bijvoorbeeld de wachtcompagnies iets anders droegen dan de rest van het regiment.

In 1910 introduceerde het keizerlijke leger het standaard grijze veldtenu, hoewel er wel variaties bleven bestaan voor specifieke staten en regimenten. De kleurrijke uniformen van voor 1910 bleven in gebruik als parade-uniformen en als ceremonieel tenu. Door het uitbreken van de oorlog in 1914 veranderde alles echter en kon men zich de luxe van verschillende uniformen niet meer permitteren. In 1915 en in 1917 werd het ontwerp van de tunieken vereenvoudigd zodat ze gemakkelijker te produceren waren. Toen na de oorlog de Reichsheer opgericht werd, kreeg het personeel daarvan in eerste instantie één standaard achtknoops uniformjas met zijzakken. Er werd een eenvoudigere veldtuniek met zes knopen en vier opgenaaide zakken geïntroduceerd toen de Duitsers zich in 1935 gingen herbewapenen. Deze tuniek vormde tot 1944 de basis voor de Duitse legeruniformen. Vooral de generaals bleven echter nog vaak Reichsheer-jassen dragen.

Linksboven:
De veldpet van een officier. De witte Waffenfarbe *gaf aan dat de drager een infanterist was. Op de foto staan ook nog een vaantje voor op een auto, een kompas en een chronometer.*

Rechtsboven:
Officieren droegen hun dienstdolk vooral op hun diensttenu of uitgaanstenu. Voor ceremoniële gelegenheden werd hij wel eens vervangen door een sabel of 'ponjaard'. Het ontwerp voor de dolk werd in mei 1935 goedgekeurd, vlak nadat Duitsland zich openlijk begon te herbewapenen. Deze dolk bleef een standaard onderdeel van het diensttenu tot het najaar van 1944. In tegenstelling tot zwaarden die in allerlei verschillende varianten en ontwerpen gemaakt werden, verschilden deze uniformdolken alleen in de kleur van hun heft.

Hieronder:
Jäger- - letterlijk 'jager-' - of lichte infanterie-eenheden droegen emblemen met eikenbladeren op hun mouw en hun pet. Gebirgsjäger *hadden een Edelweiss op hun emblemen. Beide legeronderdelen droegen groene* Waffenfarbe.

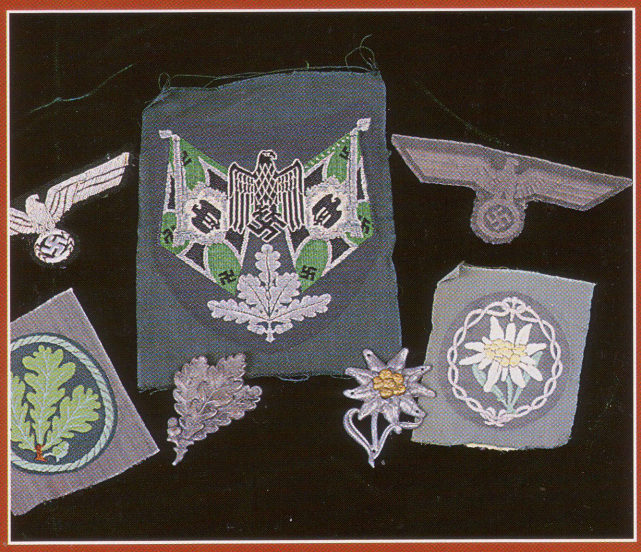

Leibstandarte-SS Adolf Hitler

Leibstandarte-SS Adolf Hitler werd meestal afgekort tot LAH. De LAH startte in 1933 als een groep van 120 man. Deze groep, die de basis vormde voor de 'Waffen-SS', was ten tijde van de bezetting van Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije tot een volledig regiment uitgegroeid en vocht mee in Polen en Frankrijk. In 1940 werd de LAH een brigade en in 1941 een divisie. In februari 1944 werd het de 1e SS-pantserdivisie. De soldaten droegen op hun manchet Hitlers handtekening in aluminium draad op een zwarte ondergrond. Als insigne had de divisie een loper binnen een schild als verwijzing naar de naam van de commandant, 'Sepp' Dietrich. In het Duits is *dietrich* namelijk spreektaal voor een loper. De frontprestaties van de *Leibstandarte* waren ongeëvenaard, maar helaas maakten ze zich aan het Oostfront ook schuldig aan gruwelijke misdaden.

Rechts:
Adolf Hitler inspecteert zijn lijfwacht op de Lichterfelde-kazerne in Berlijn. Deze soldaten hadden een persoonlijke eed van trouw aan de Führer gezworen.

Leibwache

In de gewelddadige politieke situatie van de Weimarrepubliek hadden de meeste politieke leiders lijfwachten. Adolf Hitler formeerde zijn eerste lijfwacht in 1923: zij noemden zich de *Stabswache* en bestonden uit een handvol vechtersbazen die zwoeren Hitler tegen alle vijanden binnen en buiten de partij te beschermen. Deze groep groeide uit tot de *Stosstrupp-Hitler,* een knokploeg onder leiding van Julius Streicher en Joseph Berchtold, die ingezet werd tijdens de putsch in München. Deze lijfwacht vormde de kern van de beveiligingseenheden die vanaf 1925 bekend werden als de *Schutzstaffel* of SS. Hitlers persoonlijke lijfwacht werd de *Leibstandarte*. Onder het bevel van Josef 'Sepp' Dietrich groeide deze uit tot een machtige militaire eenheid.

Zie ook In het Derde Rijk
Nummer 11: Herbewapening

Boven:
Hitlers lijfwacht steunde de Führer tijdens de putsch in München.

Leichenkommando

De gevangenen voerden het meeste werk uit in de Duitse concentratie-kampen. De *Leichenkommandos* waren de concentratiekampgevangenen die de lijken moesten verzamelen van degenen die 's nachts aan honger of ziekte gestorven waren. Het was geen prettig werk, maar de lijkencommando's hadden wel het privilege dat ze de zakken van de doden mochten leeghalen en eventueel eten of persoonlijke bezittingen aan hun eigen vrienden konden uitdelen. In de winter stierven er in een concentratiekamp soms wel 300 tot 400 gevangenen per nacht.

Boven:
Een bewoner van het concentratiekamp in Dachau toont de Amerikaanse soldaten die het kamp bevrijdden een stapel lijken die hij heeft helpen verzamelen en die nog niet gecremeerd zijn.

Lettow-Vorbeck, Paul von (1870 - 1964)

Paul von Lettow-Vorbeck meldde zich aan het eind van de 19e eeuw bij het keizerlijke leger en diende in de Duitse kolonies in China en Namibië. Als luitenant-kolonel vocht hij een briljante campagne in Oost-Afrika, waar hij zich met zijn 12.000 troepen geconfronteerd zag door tien keer zoveel soldaten van het Britse keizerrijk. Hij keerde in maart 1919 terug naar Duitsland en trok met zijn gewapende troepen in uniform door de straten van Berlijn als het enige Duitse leger dat niet verslagen was. In juli 1919 voerde hij het bevel over een Freikorps dat Hamburg verdedigde tegen een coup van linkse spartacisten. Hoewel hij als rechts politicus in de Reichstag zat van 1920 tot 1930, hield hij zich verre van de nazi-politiek en probeerde hij zelfs oppositie te organiseren tegen Hitler. Von Lettow-Vorbeck werd door de Britten sterk bewonderd en Hitler vroeg of hij als ambassadeur in Londen wilde werken, maar hij sloeg het aanbod af. Na 1930 trok hij zich terug uit de politiek. Hij wist de oorlog te overleven.

Rechts:
Hoewel Von Lettow-Vorbeck weinig op had met de nazi's, droeg hij ongewild toch bij aan hun imago: stof dat niet gebruikt was voor zijn koloniale troepen werd gebruikt voor de oorspronkelijke bruinhemden van de nazi's.

Ley, Robert (1890 - 1945)

Robert Ley, geboren in Niederbreidenbach, district Gummersbach, was chemicus van zijn beroep. Hij vloog als piloot aan het westfront tijdens de Eerste Wereldoorlog, werd neergeschoten in 1917 en zat als krijgsgevangene in Frankrijk. Hij ging in 1923 bij de nazi-partij en was Gauleiter van Keulen van 1928 tot 1932. Hij werd lid van de Reichstag in 1930 en was de assistent van Gregor Strasser.

Ley probeerde de politieke macht te grijpen in Pruisen in 1933, maar werd tegengehouden door Goering. Op 2 mei 1933 leidde hij met Hitlers toestemming echter een "actiecomité voor de bescherming van de Duitse arbeid". Hij bezette de kantoren van alle vakboden en zette de aanvoerders in de gevangenis. Ley werd daarop hoofd van het *Deutsche Arbeitsfront* (DAF), de gecentraliseerde arbeidsorganisatie van de regering. Met geconfiskeerde vakbondsgelden zette hij de beweging *Kraft durch Freude* op, die allerlei voordelen voor de arbeiders bood, zoals de mogelijkheid een Volkswagen te kopen.

Ley, de gewelddadige antisemiet en dronkelap, was de verpersoonlijking van het lompe, corrupte karakter van het nazisme.

Ley werd door de Amerikanen gevangen genomen. In afwachting van zijn proces in Neurenberg verhing hij zichzelf op 24 oktober 1945 in zijn cel met een handdoek. Hij was emotioneel zeer instabiel geworden en liet een briefje achter waarin hij schreef dat hij de schande hem te veel was geworden.

Zie ook In het Derde Rijk
Nummer 9: Hitlers Gewillige Arbeiders
Zie ook In het Derde Rijk
Nummer 13: Kracht door vreugde

Boven:
Robert Ley bereikte het hoogtepunt van zijn carrière als hoofd van het Deutsche Arbeitsfront eind jaren 30. Tijdens de oorlog werd hij overschaduwd door partijrivalen als Fritz Todt, Albert Speer en Fritz Sauckel.

Lichterfelde-kazerne

De Lichterfelde-kazerne, de voormalige kadettenacademie van het keizerlijke leger, was het depot voor de *Leibstandarte-SS Adolf Hitler*. De eerste nazi's die deze kazerne gebruikten, waren speciale afdelingen van de Pruisische politie onder leiding van majoor Walter Wecke. Hermann Goering gebruikte hen als zijn eigen paramilitaire troepen, voordat hij de Gestapo oprichtte. In de kazerne werden politieke gevangenen vastgehouden voordat ze naar het concentratiekamp in Oranienburg gingen.

In september 1933 bood Goering de kazerne aan Himmlers SS aan en kreeg de *Leibstandarte* er zijn onderkomen. In juni 1934 werd de Leibstandarte ingezet voor de arrestatie en executie van Ernst Röhm en zijn volgelingen. De SA'ers die in de regio Berlijn opgepakt werden, werden 'berecht' door hogere nazi's waaronder Himmler, Heydrich, Daluege en Goering. De meesten werden naar de Lichterfelde-kazerne gebracht en daar geëxecuteerd.

Lidice

Tsjechoslowaaks mijnplaatsje in de buurt van Praag dat door de nazi's werd uitgeroeid na de aanslag op Reinhard Heydrich op 29 mei 1942. Toen Heydrich op 4 juni stierf beweerden de nazi's dat de inwoners van Lidice medeplichtig waren geweest. Als tweede rechtvaardiging voor de massamoord werd aangevoerd dat twee mannen uit Lidice bij de RAF dienden. Het dorp werd omsingeld en alle mannen en oudere jongens, 172 in totaal, werden doodgeschoten. Later die dag werden er nog eens 11 mijnwerkers gedood die terugkeerden van hun werk. Op zeven na werden alle 195 vrouwen naar de concentratiekampen gedeporteerd en de kinderen werden naar pleeghuizen gestuurd. Het dorp werd platgebrand en van de kaart gewist. De nazi's gaven de massamoord openlijk toe.

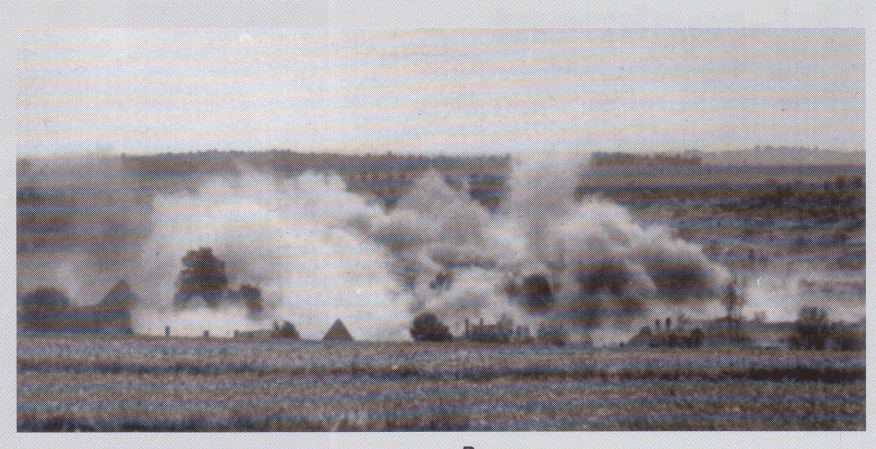

Boven:
Lidice brandt ter vergelding van de aanslag op Reinhard Heydrich. Het is onwaarschijnlijk dat er in het dorp iemand bij het verzet betrokken was: zij waren het slachtoffer van de Duitse willekeur.

Zie ook Nazi verschrikkingen
Nummer 12: Lidice

Lili Marlene

Underneath the lantern
by the barrack gate
Darling I remember
the way you used to wait
There you whispered tenderly
That you loved me
You'd always be
My Lili of the Lamplight
My own Lilli Marlene

Engelse vertaling van een liedje dat gebaseerd was op een gedicht dat Hans Leip in 1915 in de loopgraven schreef en dat in 1923 in Hamburg uitgegeven werd. In 1938 werd het door Norbert Schultze op muziek gezet en gezongen door de Zweedse zangeres Lale Anderson. Oorspronkelijk vond Goebbels het te morbide om uit te zenden. Het werd opgepikt door Radio Belgrado dat onder Duitse leiding stond en op 18 augustus 1941 voor het eerst uitgezonden. Het sloeg zo goed aan bij het Afrikakorps dat het elke dag om 21.57 uur herhaald werd. Het lied was immens populair, zowel bij het Britse 8e leger als bij de Duitse troepen.In de Engelse versie werd het gezongen door Anne Sheldon voor de Britse troepen, terwijl de Amerikaanse GI's vooral gek waren op de versie die Marlene Dietrich zong. Zij trad in 1944 ook op in de film met dezelfde titel.

Rechts:
Norbert Schultze, de componist van Lili Marlene, had een lange, succesvolle carrière. Tijdens de oorlog was hij vooral bekend om zijn propagandaliederen zoals 'Bomben auf England'.

List, Wilhelm (1880 - 1971)

Siegmund Wilhelm List werd geboren in Oberkirchberg, Württemberg op 14 mei 1880. Hij kwam in 1898 bij de Beierse genie en diende als officier voor de generale staf bij het IIe Beierse korps aan het westfront tijdens de Eerste Wereldoorlog. Na een succesvolle carrière in de Reichswehr werd List een trouwe steun voor Hitler tijdens diens contacten met het leger. Hij voerde het bevel over het 14e leger in Polen en in 1940 leidde hij het machtige 12e leger, de voorhoede van de Duitse aanval op Frankrijk. Aan het einde van de Franse campagne werd hij tot veldmaarschalk bevorderd. In het voorjaar van 1941 voerde hij het bevel over de succesvolle Duitse campagne op de Balkan. Hij werd eind dat jaar ziek en keerde pas terug aan het front toen hij in juli 1942 de leiding kreeg over legergroep A aan het Oostfront. Hij waarschuwde Hitler dat de opmars in de Kaukasus moeilijk zou zijn en werd in september 1942 vervolgens ontslagen vanwege de trage vorderingen. Hij werd niet benaderd door de samenzweerders die de aanslag op Hitler uitvoerden in juli 1944. In Neurenberg werd List aangeklaagd vanwege oorlogsmisdaden tijdens acties tegen partizanen in de Balkan. Hij kreeg levenslang, maar werd met kerst in 1952 weer vrijgelaten.

Zie ook Hitlers veldslagen
Nummer 6: De Balkan

List-regiment

Het Beierse regiment waarin Hitler diende tijdens de Eerste Wereldoorlog. Dit Beierse Reserve-infanterieregiment 16 stond alom bekend als het List-regiment, vanwege de eerste bevelvoerder ervan. Het regiment bestond vooral uit onervaren studenten en intellectuelen die zich vrijwillig aangemeld hadden.

Na een korte trainingsperiode kwam het regiment in oktober 1914 in Vlaanderen aan. Het regiment leed, mede door het slechte bevel, zware verliezen tijdens de eerste vier dagen van gevechten in Ieper: 3.000 van de 3.600 mannen werden hier gedood of gewond. Rudolf Hess diende nog enige tijd als officier in het List-regiment, maar korporaal Hitler kwam hij daar niet tegen.

Boven:
Obergefreiter ***Adolf Hitler, met de typische*** **Pickelhaube** ***op zijn hoofd in de loopgraven met andere*** **Meldegänger** ***(ordonnansen) van het List-regiment. Hitler diende op het hoofdkwartier van het regiment.***

Lubbe, Marinus van der (1909 - 1934)

Een werkloze Nederlandse metselaar die contacten onderhield met anarchisten in Duitsland. Hij werd in het Reichstag-gebouw gevonden tijdens de brand op 27 februari 1933. Hij werd gearresteerd en van de brandstichting beschuldigd. Van der Lubbe, die slechtziend was geworden door een bedrijfsongeval, was vanaf zijn 15e al betrokken bij arbeidersbewegingen en was al sinds 1926 actief als communist. Tussen 1929 en 1933 was hij actief in Duitsland en Polen voordat hij terugkeerde naar Nederland, waar hij drie maanden in de gevangenis zat omdat hij stakingen georganiseerd had. In februari 1933 keerde hij terug naar Duitsland om actie te voeren tegen de nationaal-socialisten. Hij probeerde drie gebouwen in brand te steken, maar slaagde pas bij de Reichstag in zijn opzet. Tijdens zijn proces wist Herman Goering hem af te schilderen als een toegewijde communistische activist. Van der Lubbe werd schuldig bevonden en op 10 januari 1934 onthoofd krachtens een speciale wet met terugwerkende kracht, de *Lex van der Lubbe*. Veel historici denken dat de Reichstag eigenlijk in brand gestoken is door de nazi's in een poging hun macht te versterken.

Boven:
Van der Lubbes brandstichting werd door de nazi's aangegrepen als excuus om de KPD (Duitse communistische partij) hard aan te pakken.

Lublin

In Lublin, een van de oudste steden van Polen, woonden 40.000 joden: ongeveer eenderde van de bevolking. In maart 1941 werd er een getto ingericht, maar de meeste bewoners werden een jaar later al naar het vernietigingskamp Belzec gedeporteerd. In Lublin bevond zich het hoofdkwartier van *Aktion Reinhard*, een eenheid die onder leiding van *SS-Brigadeführer* Odilo Globocnik verantwoordelijk was voor de deportatie van joden en de exploitatie van de vernietigingskampen in het Oosten van Polen. Het kamp Majdanek net buiten Lublin was oorspronkelijk een krijgsgevangenen- en werkkamp, maar werd in oktober 1942 omgevormd tot vernietigingskamp. Hier werden zo'n 350.000 joden omgebracht met koolmonoxide en later met Zyklon-B. Het kamp bleef open als werkkamp en had zowel joodse als niet-joodse gevangenen.
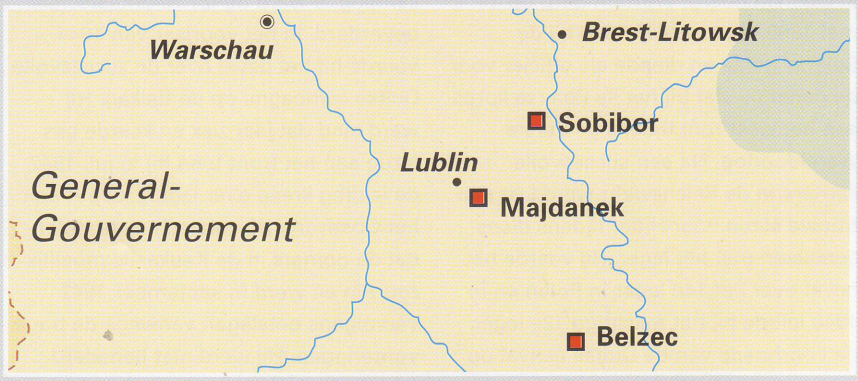
Onder:
De kampen rond Lublin waren een belangrijk onderdeel van het uitroeiingsprogramma van de nazi's.